Enric Tubert

Agullana

QUADERNS
de la
REVISTA
de
GIRONA

11 MONOGRAFIES LOCALS

AGULLANA

Enric Tubert i Canada

20 QUADERNS DE LA REVISTA DE GIRONA

DIPUTACIÓ de GIRONA
CAIXA de GIRONA

Quaderns de la Revista de Girona. *Núm. 20*

Sèrie: Monografies locals (Núm. 11)

Primera edició en català: Desembre de 1988
Tiratge: 1.500 exemplars

Edició:
Diputació de Girona / Caixa de Girona

Gerència editorial:
Xavier Carbó

Director de la col·lecció:
Jaume Fabre

Consell assessor:
Ramon Alberch, Narcís-Jordi Aragó, Enric Bonmatí, Narcís Castells, Ramon Castells, Ramon Ceide, Josep Clara, Miquel Gil, Jaume Marquès, Aurora Martín, Enric Mirambell, Joan Miró, Emili Montesinos, Joaquim Nadal, Joan Noguer, Gabriel Planella, Modest Prats, Josep M. Rus, Carles Sapena, Mariàngela Vilallonga.

Disseny de la col·lecció i de la portada:
Pozo & Viñeta

Maquetació:
Enric Marquès

Correcció:
Rosa Gallart

Redacció i administració:
Servei d'Estudis, Documentació i Informació de la Diputació de Girona. Pujada de Sant Martí, 5. Telèfon (972) 20 57 00.
Apartat de Correus 11, 17080 Girona.
Distribució: Fina Poch. *Subscripcions:* Nuri Sumsi.

Fotocomposició i impressió:
Alzamora Artgràfica, S.A Olot

ISBN: 84-86377-55-2
Dipòsit legal: Gl-56/89

PORTADA:

La societat la Concòrdia ha aglutinat des de fa més d'un segle la vida social d'Agullana.
L'edifici actual és modernista, de l'any 1913
(Foto: Carles Mitjà).

Índex

Situació 4
Cronologia 6
1-Evolució de la població 8
2-Les restes megalítiques 10
3-La necròpolis de can Bech 12
4-La hipòtesi d'una vil·la romana 14
5-L'església de Santa Maria 16
-- Els Agullana 18
6-Dos segles de guerra amb França 20
7-La nissaga dels Guinart 22
8-Bressol de la indústria surera 24
9-250 anys fent taps 26
10-Un poble d'aire urbà 28
11-Modernisme arquitectònic 30
12-L'arribada de l'electricitat 32
13-El fet associatiu 34
14-Els "hermanos" i les monges 36
15-Les escoles públiques 38
16-L'asil Gomis 40
-- Lídia Noguer, "La Ben Plantada" 42
17-De la Dictadura a la República 44
18-La guerra civil 46
19-La reculada 48
20-Els anys del franquisme 50
21-La parròquia, animadora cultural 52
-- Campanes 54
22-La inauguració de les piscines 56
23-De la transició a la democràcia 58
-- Carrers amb nom d'agullanencs 60
24-Premsa local 62
25-Cinema i teatre 64
26-Els esports, el futbol 66
27-Músics i poetes 68
28-El certamen literari Laureà Dalmau 70
29-Artistes plàstics 72
30-Festes i festetes 74
31-Tradicions i costums 76
32-L'ermita de Santa Eugènia 78
33-L'aplec i la seva auca 80
34-Professionals del bosc 82
-- Arbres monumentals 84
35-Cacera 86
36-Els masos 88
37-El veïnat de l'Estrada 90
-- Festes i hostals a l'Estrada 92
-- Bibliografia, agraïments i procedència de les il·lustracions 94

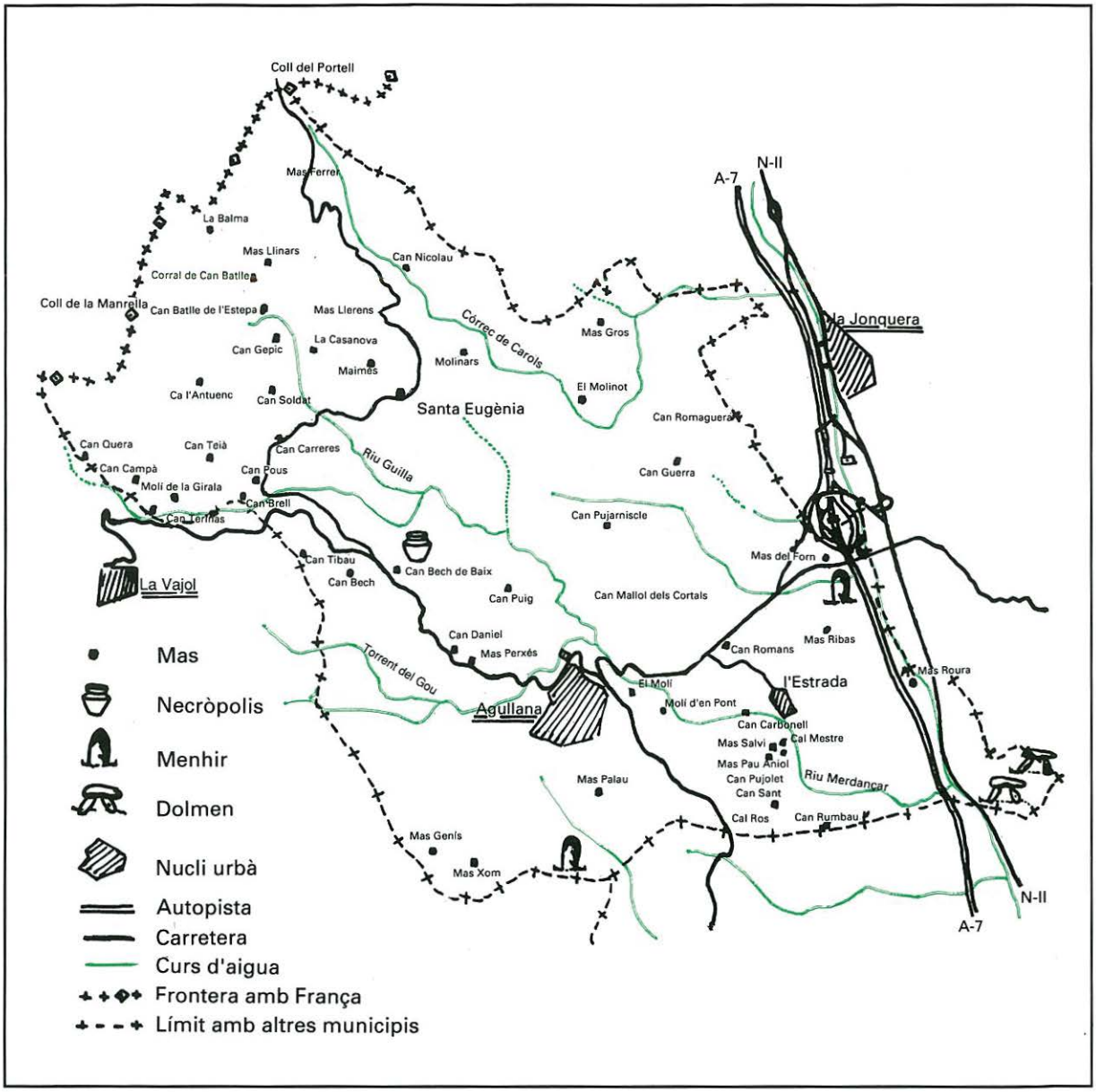
Coll del Portell
Mas Ferrer
La Balma
Mas Llinars
Corral de Can Batlle
Coll de la Manrella
Can Batlle de l'Estepa
Mas Llerens
Can Gepic
La Casanova
Maimés
Ca l'Antuenc
Can Soldat
Santa Eugènia
Can Nicolau
Molinars
Córrec de Carols
Mas Gros
El Molinot
Can Romaguera
N-II
A-7
la Jonquera
Can Quera
Can Teià
Can Campà
Molí de la Girala
Can Pous
Can Brell
Can Ternàs
Can Carreres
Riu Guilla
Can Guerra
Can Pujarniscle
Mas del Forn
La Vajol
Can Tibau
Can Bech
Can Bech de Baix
Can Puig
Can Mallol dels Cortals
Can Daniel
Mas Perxés
Torrent del Gou
Agullana
Can Romans
Mas Ribas
Mas Roura
El Molí
l'Estrada
Molí d'en Pont
Can Carbonell
Cal Mestre
Mas Salvi
Mas Pau Aniol
Can Pujolet
Can Sant
Riu Merdançar
Mas Palau
Cal Ros
Can Rumbau
Mas Genís
Mas Xom
N-II
A-7
Mas
Necròpolis
Menhir
Dolmen
Nucli urbà
Autopista
Carretera
Curs d'aigua
Frontera amb França
Límit amb altres municipis

Situació

Poble fronterer entre l'Empordà i el Vallespir, Agullana es troba dins la zona més occidental de la serra d'Albera, que precisament s'acaba al coll de Lli, ja en el terme de la Vajol.

Travessat en direcció nord-oest/sud-est per la vall del Guilla i limitat a llevant pel curs del Llobregat, el terme d'Agullana té 27,39 km^2, tot i que la conflictiva incorporació a l'Estat francès de 300 m de territori a la zona del coll de Manrella ha retallat una mica aquesta extensió.

La vila d'Agullana és situada a la confluència del Guilla amb el torrent del Gou i té agregat el poble de l'Estrada i una quarantena de masies disperses.

Limita al nord amb el Vallespir, concretament amb el terme de les Illes, a l'est amb el terme de la Jonquera, al sud amb el de Capmany, al sud-oest amb Darnius i a ponent amb la Vajol.

La zona nord és la més muntanyosa i està poblada de suredes, alzinars i algun bosc de castanyers en les zones més altes. La part més cap al sud i l'est és aquella en la qual hi ha la zona de conreus.

Terra de pas, Agullana té dins el seu terme dos colls importants: el de Portell, a l'extrem oriental, i el de Manrella, a l'oest. Entre aquests dos punts s'aixeca el puig Prunés, de 834 m d'alçària, el més alt del terme.

Comunicat per carreteres comarcals amb la Vajol i Darnius, un tram de 3 km de carretera l'uneix amb la N-II en el lloc de can Quartos, a 200 m de la sortida de la Jonquera de l'autopista A-7. L'obertura d'una nova carretera farà possible la comunicació directa amb el Vallespir a través del coll de Manrella.

Cronologia

2500-1800 aC. Restes megalítiques. (neolític final – calcolític).

IX-VII aC. Necròpolis hallstàtica de can Bech de Baix.

I aC – I dC. Construcció de la Via Augusta. Fragments d'empedrat a la zona dels Palaus.

878 Primera referència a Aguliana en un precepte de Lluís II.

1019 Donació de l'església parroquial a la canònica de Girona.

1279-80 Primeres referències a l'església de Santa Maria de l'Estrada.

1285 L'exèrcit de Pere el Gran acampa a Agullana per observar la retirada de les tropes de Felip l'Atrevit i s'hi enfronta a la zona de Panissars.

1410 Primera referència coneguda a un Agullana, Martí, donzell de Peralada.

1675 El duc de San German, virrei de Catalunya, surt d'Agullana amb 8.000 infants i 2.500 cavallers i derrota el general Le Bret tot travessant el Coll de Portell.

1675-76 Els francesos ocupen Agullana, instal·len un quarter de cavalleria a l'església de l'Estrada i saquegen Santa Eugènia.

1724 El rector Josep Deviu reforma l'ermita de Santa Eugènia.

1743 Primera referència documental a un taper agullanenc.

1792 El general Ricardos fa obres al coll de Portell i des d'aquí ocupa el castell de Bellaguarda.

1808 Joan Guinart i Pagès és elegit diputat per la Junta de Figueres.

1851 Constitució de la Societat de Socors Mutus La Concòrdia.

1874 Constitució a l'Estrada de la Societat La Providencia.

1895 Arribada de l'electricitat.

1897 Constitució d'una societat per a dones, La Unión y Constancia.

Publicació de la revista *Lo Tap de Suro*.

1907 S'instal·len al poble els Germans de les Escoles Cristianes.

1911 Primera pedra de les escoles públiques i nomenament de Lluís Marià Vidal com a fill adoptiu del poble.

1913 Inauguració de les escoles públiques i dels nous locals de La Concòrdia, obres de J. Azemar.

1919 Primera pedra de l'asil Gomis.

1931 Jaume Pagès i Agramunt és elegit 1r alcalde de la II República.

Antic segell municipal d'Agullana, que es conserva a l'Ajuntament.

1932 Inauguració del camp de la Sella i creació del Centre d'Esports.

Josep Parellada fa donació perpètua a la Generalitat de Catalunya dels edificis de l'asil Gomis.

1936 Esclata la guerra civil. A Agullana el 17 de setembre són executats set agullanencs i es passen moments de tensió interna al poble.

1937 Arriben les primeres asilades.

1938 Destitució de l'ajuntament republicà per greus irregularitats i nomenament d'un comissari: Josep Farré i Vidal.

1939 Gener i febrer: Agullana, refugi de molts membres dels governs central, català i basc.

27 de febrer: Nomenament del 1r alcalde-gestor del règim franquista, Francisco Vidal i Raimondez.

1950 Visita de la Verge de Fàtima.

1952 Festa de les campanes.

1955 Restauració de l'ermita de Santa Eugènia.

1969 Marxa de les asilades i tancament definitiu de l'asil Gomis.

1972 Joan Gich inaugura les piscines municipals i el nou enllumenat públic.

1976 Reforma de la sala de cinema de La Concòrdia i creació del cine-club.

1980 Convocatòria del 1r Premi de poesia "Laureà Dalmau".

1985 Les escoles Lluís Marià Vidal reben el Premi Baldiri Reixac de renovació pedagògica.

L'Associació de Veïns reedita la revista *El Tap de Suro*.

S'inicien les obres de restauració de l'església parroquial.

1986 Greu onada d'incendis forestals. Visita del President Pujol.

1987 Inauguració de la plaça Josep Serra. S'acaba la primera fase de pavimentació de carrers.

EVOLUCIÓ DE LA POBLACIÓ

1

Les restes megalítiques permeten datar la primera presència de pobladors a Agullana entre el 2500-1800 aC., però la mateixa transhumància d'aquests grups fa impossible una quantificació del seu nombre.

En canvi, les restes trobades a la necròpolis de can Bech de Baix, per a les quals es proposa una cronologia que va dels ss. IX-VII aC., permeten suposar l'existència d'un important col·lectiu de pobladors, atesa la gran quantitat de tombes fins ara excavades i la gran extensió de la zona encara verge que ofereix la necròpolis.

El nucli medieval no degué ser gaire gran, malgrat que les importants dimensions del temple parroquial permeten imaginar una forta presència de població dispersa al voltant d'aquest petit nucli.

La primera dada concreta entorn del nombre d'habitants d'Agullana data del 1718 i és de 337. Si es té present que pels volts de 1740-50 és quan s'introdueixen les tècniques de confecció de taps de suro i quan es creen els primers obradors de tapers al poble, no sorprèn que 69 anys després, el 1787, la població hagués crescut un 31,5% i Agullana tingués 443 habitants.

Seria molt interessant poder disposar d'algun estudi capaç de quantificar el pes que les onades d'immigrats francesos podien haver tingut en aquest

La festa de la societat La Concòrdia, l'any 1906, va aplegar a la plaça Major un elevat nombre d'agullanencs, bona prova de l'alta densitat humana de l'època

Evolució demogràfica

	ANY	NÚM. HABITANTS
habitants de fet	1718	337
	1787	443
	1842	1.034
	1860	1.177
	1900	1.641
	1910	1.798
	1920	1.456
	1930	1.180
habitants de dret	1940	1.181
	1950	879
	1955	872
	1960	926
	1965	917
	1970	837
	1974	774
	1975	668
	1980	694
	1985	667
	1986	647
	1988	702

creixement, ja que 55 anys després, el 1842, Agullana havia augmentat la població en un 133% i tenia 1.034 habitants.

L'enorme importància agafada per la indústria surera durant tot el segle XIX va fer que aquest alt índex de creixement assolit la primera meitat de segle no s'aturés, i el 1900 Agullana tenia 1.641 habitants, que van arribar a ser 1.798 l'any 1910, moment que suposa el cim quant al nombre d'habitants que el poble hagi tingut mai, i que representa un creixement del 72% respecte al total de població de 69 anys abans o d'un 301% si es prenen com a referència les xifres de 125 anys enrera.

La crisi per la qual passà la indústria del suro en general i en particular la de la zona d'Albera va fer que el 1940, just en acabar la guerra civil, la població hagués reculat a xifres similars a les de 100 anys abans. Així, si el 1842 Agullana tenia 1.034 habitants, l'any 1940 en tenia 1.062, i en aquesta xifra hi havia inclòs el quasi centenar de persones que suposaven les asilades i el personal de l'asil Gomis, en funcionament des del febrer de 1937.

Aquest descens no es va aturar i la crisi total de sectors com el de la construcció i la progressiva pèrdua d'influència en el panorama provincial de la indústria surera agullanenca van fer que es produís un fort moviment migratori dirigit sobretot cap a Sant Feliu de Guíxols, Barcelona i Terrassa, que va situar la població del 1950 en 859 habitants. Va perdre, així, un 23,5% dels habitants, és a dir, una quarta part del total, en només deu anys.

D'aleshores ençà, únicament l'augment demogràfic dels anys 60 va permetre tornar a assolir un nombre superior al de 900 habitants, però a meitat dels anys 70 es va produir una davallada espectacular. El 1974 es va baixar dels 800 habitants i el total se situà en 774, i l'any següent, el 1975, es va caure per sota dels 700, i el nombre d'habitants va quedar en 668.

Com a factors explicatius d'aquesta davallada es poden citar el tancament de l'asil Gomis l'any 1969, la forta reducció de famílies de la guàrdia civil que viuen a l'àmplia caserna local produïda a partir de l'any 1970, i la nova onada migratòria que va patir el poble a meitat dels 70.
El revifament del sector de la construcció els darrers anys, i una forta tendència per part de descendents d'Agullana d'instal·lar la seva residència aquí un cop jubilats, obren esperances de poder tornar a assolir la cota dels 700 habitants. De tota manera, el principal entrebanc que pot impedir aquest fet és el progressiu envelliment que ha sofert el cens local darrerament.

LES RESTES MEGALÍTIQUES

2

La Jaça d'en Torrent, l'any 1985, just després de l'incendi que va cremar els boscos del municipi.

Fins avui no s'ha trobat a Agullana cap assentament nòmada del paleolític, però la privilegiada situació en una zona de pas i d'intercanvi cultural com és la serra d'Albera, en fa més que probable l'existència d'algun en el terme.

Les primeres restes conservades daten del neolític final i del calcolític, és a dir, del 2500-1800 aC., just abans i al primer moment de la introducció dels metalls.

Es tracta de dos dòlmens: la Barraca del Lladre i la Llosa de la Jaça d'en Torrent, i dos menhirs: la Pedra Dreta, dita també el Roc del Frare, i el Menhir dels Palaus.

Sobre les activitats d'aquests grups constructors de dòlmens i menhirs se sap que es dedicaven a l'agricultura i la ramaderia, que tenien una transhumància zonal dins el mateix territori.
Els dos dòlmens citats són als boscos de la serra de Comunera, molt a prop de l'antic camí de carro que unia Agullana amb Capmany, en la propietat de Jaume Torrent. Estan separats entre ells per molt poca distància i degueren servir de sepulcres col·lectius.

Donats a conèixer per Lluís Marià Vidal el 1894, han estat estudiats successivament per Cazurro, Bosch Gimpera, Pericot i, finalment, l'any 1973, per Lluís Esteva.
L'anomenat Pedra Dreta o Roc del Frare és situat a la vora del mas de can Geli del Bosc. És un bloc granític de 2,5 m d'alçària per 1,20 m d'amplada i un gruix màxim de 0,5 m i és orientat al sud-oest, igual que els dos dòlmens.

El primer a parlar-ne va ser J. Papell i Llenas, i més tard Lluís Marià Vidal va contribuir a difondre el seu coneixement. A l'entorn del seu origen hi ha tota una llegenda popular.

L'altre, l'anomenat Menhir dels Palaus, situat molt a prop del mas del Forn, a la zona dita dels Palaus, fou trobat caigut l'any 1975 per Joan Verdú i donat a conèixer al grup Geseart per la seva filla, Dolors Verdú.
El 24 de juny de 1987, coincidint amb la festa de Sant Joan i amb el solstici d'estiu, fou redreçat en el marc d'una simpàtica festa popular.

Per les seves dimensions –3,20 m d'alçària, 0,78 m d'amplada i 0,38 m de gruix– i per les interessants inscultures o gravats que presenta, és un exemplar realment únic.
En relació amb la finalitat d'aquests menhirs, totes les hipòtesis apunten cap a una mateixa destinació: assenyalar camins de transhumància o bé servir de centres de reunió de les diferents comunitats o clans de l'època.

La Barraca del Lladre és un sepulcre compost per una cambra de tres lloses verticals, perllongada en un passadís a l'extrem del qual s'obre una porta. El túmul és envoltat per un cercle de pedres clavades i allò que més crida l'atenció en ell és la coberta, ja que atípicament consta de tres lloses.

Tradicionalment catalogat com *cista* per la reduïda dimensió de les seves lloses, avui J. Tarrús el considera un exemple del tipus galeria catalana i el situa al 2200 aC.

La Llosa de la Jaça d'en Torrent o Jaça d'en Torrent és un sepulcre tradicionalment classificat com un dolmen simple i que Tarrús proposa catalogar com a arca de vestíbul-pou. És format per una cambra de tres lloses molt ben escairades, clavades en ranures de la roca natural i per una coberta molt interessant, tant pel seu important volum i la seva estructura de doble vertent que la fa semblar una teulada, com pels signes evidents d'haver estat treballada.

Lamentablement, aquesta llosa de la coberta es trencà als voltants de 1920 i exigeix una restauració que li retorni el seu monumental aspecte inicial. El túmul, fet de pedres, deixa veure clarament algunes lloses clavades a tot volt, especialment a la zona sud-oest.

Dins el total d'onze menhirs coneguts a la zona megalítica del Pirineu empordanès, els dos que hi ha al terme d'Agullana són dels que tenen una grandària més espectacular.

La llegenda de Pedra Dreta

Joaquim Pla i Cargol fa la següent descripció llegendària de la Pedra Dreta:

"En relación a este menhir, cuenta la tradición que era acarreado de noche por el diablo, el cual lo había arrancado del Canigó para colocarlo encima del campanario de Isóbol, en Cerdaña. Al sonar las 12 de la noche y mientras el diablo cruzaba por el espacio con la piedra a cuestas, y justamente sobre el término de Agullana, tuvo que soltarla, clavándose ésta, profundamente en el suelo.

El diablo tuvo que soltar la piedra porque era admitido que antes de sonar dicha hora tenía que terminar los trabajos que realizaba. De otra forma, debía abandonarlos al sonar la primera campana de dicha hora".

(PLA i CARGOL, J.: *Tradiciones, santuarios y tipismo de las comarcas gerundenses.* Cap. II, pàg. 14).

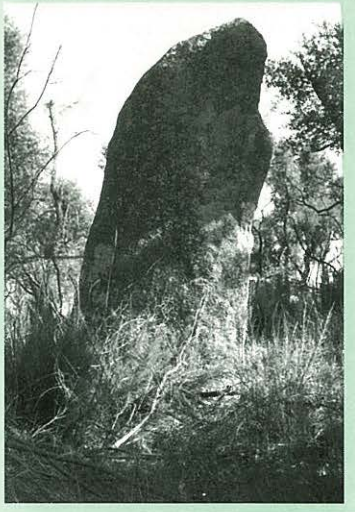

LA NECRÒPOLIS DE CAN BECH

3

L'etapa coneguda com edat del bronze està representada a Agullana de manera irregular. No es coneixen restes provinents del bronze inicial, però l'etapa del bronze final i de transició cap a l'edat del ferro està magníficament documentada gràcies a les restes trobades a la necròpolis de can Bech de Baix, datada entre els ss. IX i VII aC. Aquest és un dels jaciments més rics dels coneguts al Pirineu oriental, dins els que pertanyen a la cultura dels Camps d'Urnes, i per tant és un lloc bàsic, ineludible a l'hora d'estudiar el fenomen de les invasions indoeuropees en aquesta àrea. La comunitat que utilitzà la necròpolis de can Bech cal emmarcar-la dins la cultura que hom ha anomenat cultura mailhaciana, en l'època del bronze final. Els homes d'aquesta cultura, estesa en una zona que va des del Ròdan fins al Fluvià, van ser capaços de superar la barrera dels Pirineus a través de tot un seguit de colls i passos muntanyosos molt assequibles, com els que hi ha al terme d'Agullana i els pobles veïns.

Allò que caracteritza aquesta cultura és el seu ritual funerari, la incineració, és a dir, la cremació dels cadàvers abans de ser enterrats. Les cendres del difunt es col·locaven dins una urna ceràmica la qual era tapada per un plat o tapadora també ceràmica. Tot el conjunt es posava en un forat convenientment fet i es cobria amb terra i en algun cas amb una o més pedres en la part superior i a tall de túmul.

Era freqüent que en l'interior de l'urna es posés l'aixovar del difunt i per això sovinteja la presència d'objectes de bronze en la necròpolis d'Agullana i també, en les

En aquesta plana, una imatge de la campanya d'excavacions a la necròpolis, l'any 1974. A la dreta, una urna trobada a la necròpolis de Can Bech i conservada al Museu Arqueològic de Girona.

seves fases finals, objectes de ferro.
L'absència de signes externs que tradueixin a l'exterior l'existència d'un enterrament propi dels camps d'urnes va fer que el seu descobriment es produís de manera casual, quan el 1922 es feien les obres de construcció de la carretera de la Vajol.
Miquel de Palol i Bosch Gimpera feren les primeres prospeccions l'any 1924, i encara se'n feren algunes més l'any 1936, però la primera excavació sistemàtica la dugué a terme Pere de Palol l'any 1943, essent estudiant d'arqueologia i deixeble del doctor Almagro.

La primera campanya del 1943 donà com a resultat l'aixecament i estudi de 226 enterraments. Tenint present que la zona excavada no arribava ni de bon tros al

40% del jaciment, aquest es veié ja importantíssim dins el seu gènere.
Els resultats d'aquella primera excavació varen ser publicats pel doctor Palol l'any 1958. Aquesta obra establia una cronologia en tres fases situades entre el 750 i el 500 aC. i donava a conèixer tot el material obtingut en el període d'excavació, consistent en ceràmica de perfil bitroncocònic o ovoide, amb o sense decoració incisa o de cordó i un interessant conjunt de peces de bronze i alguna de ferro, procedents dels aixovars de diverses tombes i entre les quals sobresurten algunes fíbules, una civella de cinturó, navalles d'afaitar, pinces, braçalets, anells i puntes de llança o de fletxa.

L'enterrament conegut com el 184, molt més ric que els altres, presentava la particularitat de tenir algunes peces ceràmiques fetes a torn i en una línia de tradició feno-púnica, la qual cosa evidencia l'existència de comerç amb alguna colònia de la costa.

L'any 1974 es van reprendre els treballs sistemàtics a la necròpolis, i, sota la direcció de Pere de Palol, un equip d'estudiants de la Universitat de Barcelona van excavar una faixa de cinc quadres de 5 x 5 m amb passadissos d'un metre d'amplada, que també s'excavaren. Aquests treballs varen durar fins al 1977, i tot el material excavat es troba perfectament dibuixat i situat sobre plànol, i en bona part restaurat, però manca la seva publicació.

Els resultats d'aquesta campanya varen confirmar les tipologies proposades el 1958, si bé algunes dades provinents d'altres jaciments aconsellen recular el moment final de la necròpolis fins als voltants de l'any 600 aC., amb la qual cosa la cronologia proposada avui és la dels ss. IX-VI aC.

Tenint present la proporció de la zona fins ara excavada i la seva densitat, cal quantificar el nombre d'enterraments total de la necròpolis en un miler. D'aquest fet cal deduir-ne l'existència d'un nucli important de població. Malgrat tot, i malgrat haver buscat de manera sistemàtica el poblat, aquest no ha estat trobat i això fa suposar que can Bech podia haver estat un lloc d'enterrament comú a petits grups dispersos de pastors instal·lats en aquella zona, en la qual les glans dels suros els servien de menja pels seus ramats de porcs.

LA HIPÒTESI D'UNA VIL·LA ROMANA

4

El topònim Agullana, com tots els acabats amb el sufix "ana", és interpretat per E. Moreu-Rey i molts altres autors com un mot derivat d'un nom personal llatí. Això suggereix la possibilitat de pensar que l'actual Agullana s'aixecà sobre un antic *fundus* o predi romà baix-imperial, però aquesta hipòtesi no es pot corroborar amb cap dada material, ja que fins avui no s'hi ha trobat cap resta romana.

Però la toponímia agullanenca dóna més exemples que fan pensar en un origen romà, i entre tots els topònims que podrien citar-se, el de l'Estrada, veïnat situat dins el terme d'Agullana i a mig camí de la Jonquera, és ben explícit.

En aquest cas sí que a part del nom existeixen restes materials que confirmen la relació entre l'origen d'aquesta paraula i la influència romana en aquest indret, ja que en el lloc dels Palaus –mot també ben interessant– existeix un bon tros de camí empedrat, d'uns cinc metres d'amplada, que pertany a una antiga via romana construïda probablement al tombant d'era, encara que segurament aprofitant un camí més antic que venia del coll de Panissars. Cal dir que aquest tros empedrat es troba colgat avui sota una capa de runa que s'hi ha abocat al damunt.

Cada cop hi ha un acord més clar entorn de quin era el traçat de la Via Augusta. Els diferents *Itineraria* assenyalen set *mansiones* dins els límits de les comarques actuals de Girona. La primera era citada com a Summum Pyrineum, *mansio* que cada cop sembla més clar que cal situar en el lloc de Panissars, a la vora del castell de Bellaguarda, al costat d'on devia aixecar-se el Trofeu de Pompei.

La segona de les *mansiones* era l'anomenada Deciana, situada segons els autors antics a quatre mil passes del Summum Pyrineum i a dotze mil passes de Ioncaria, *mansio* que cada cop hom està més d'acord a situar a Figueres.

No és, doncs, gens arriscat admetre que el lloc dels Palaus, a l'est de l'Estrada, dins el terme d'Agullana, cau perfectament dins les distàncies citades: uns sis quilòmetres del coll de Panissars i uns dinou de Figueres, i podria ser, per tant, el lloc d'emplaçament d'aquesta *mansio* edificada segurament després que August arrangés la Via Augusta i la convertís en el camí més important d'aquesta zona.

Aquesta hipòtesi defensada per J. Badia, B. Bofarull, E. Carreras i D. Piñero, del grup Geseart, en cap moment no entra en contradicció amb les altres hipòtesis formulades amb rigor entorn de la situació de Deciana, com ara la de J. M.ª Nolla i J. Casas, que la situen al voltant de la Jonquera, lloc on ells mateixos s'afanyen a dir que no s'han trobat fins avui restes romanes, i que és a menys de dos quilòmetres dels Palaus.

L'altre detall que dóna força a la hipòtesi que situa Deciana al lloc dels Palaus és el fet que en aquesta zona s'ha localitzat un jaciment en el qual és abundant la presència en superfície de fragments de tègules i *opus testaceum*, i que els citats membres de Geseart pensen que es pot tractar d'una necròpolis, afirmació aquesta que fan induïts també per les notícies orals recollides sobre troballes casuals fetes en treballar la terra.

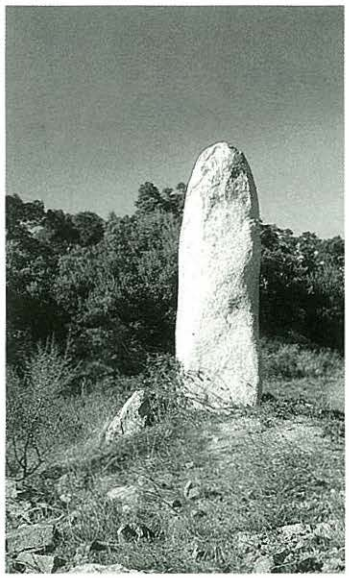

El menhir dels Palaus, en una fotografia de l'any 1986, quan encara era caigut; en el moment en què va ser aixecat, el 24 de juny de 1987; i avui dia. En la primera hi ha les germanes Dolors i Glòria Verdú, que van donar a conèixer l'existència del menhir.

L'ESGLÉSIA DE SANTA MARIA

5

La porta i la finestra de l'absis de l'església de Santa Maria.

L'església parroquial d'Agullana constitueix l'exemple més espectacular, quant a dimensions, de tot un grup localitzat especialment des de la Jonquera a Albanyà i que J. Badia inclou en el que ell anomena "romànic III". Els estilemes que Badia proposa com a definitoris d'aquest subestil són: absis semicircular, aparells de carreus perfectament escairats, obertures d'arcs de mig punt i aparició de les voltes apuntades.

La primera notícia certa d'aquesta església es troba en el Llibre Verd de la Catedral de Girona, en els folis 103 i 104 del qual apareix un document de donació del bisbe Rotger de la "Eclesiam Sanctae Mariae de Aguliana" a la canònica de Girona. Va datat l'any XXIII del rei Robert, és a dir, el 1019.

A part d'aquesta referència, l'església és citada en altres documents dels ss. XIII i XIV, i això permet saber que havia tingut com a sufragànies les parròquies de l'Estrada, Sant Martí de la Vajol i Sant Julià de Torts.

L'església parroquial que avui es pot veure és un temple romànic d'una sola nau coberta amb una volta apuntada i seguida; un absis semicircular amb volta d'aresta, com l'arc triomfal; un fals creuer que amb contrast amb la resta de l'edifici presenta una volta de punt rodó cobrint uns braços molt curts, i un campanar de cadireta que s'aixeca a l'extrem oest.

Tot el temple està construït amb carreus de granit perfectament escairats i, si bé les filades presenten alçàries molt variables, s'afileren perfectament tant en els murs com en les voltes.

Actualment, aquest temple declarat monument d'interès artístic nacional està essent restaurat. Així s'ha enderrocat un edifici annex bastit al segle XVIII, on hi havia la casa de la vila i una sagristia del mateix moment, i s'ha eliminat el sobresostre que cobria la teulada a la part del creuer. Queda encara per restaurar la façana del braç est del creuer, ara lliure després de l'esmentat enderrocament, i l'eliminació del sobresostre de l'absis i de la resta de la nau.

La façana meridional de l'església és el lloc on s'obre la portalada. Aquesta, amb un guardapols a la part més exterior, presenta sis arcs en degradació. El primer està decorat amb relleus geomètrics i els altres són llisos. El timpà era llis i fou substituït per una finestra que dóna llum a l'interior. A cada banda de la porta hi ha dues columnes amb els seus respectius capitells, tots ells amb decoració floral molt esquemàtica. La porta original, amb elements de ferro forjat, ha desaparegut.

Aquesta mateixa façana presenta tres finestres, una a cada banda de la porta i la tercera, molt més petita, al mur del creuer. Aquestes finestres són totes de doble esqueixada, tenen arcs de mig punt i van decorades amb un fris de dent de serra.

Al costat de la porta, en els fonaments s'ha trobat una pedra amb unes incisions geomètriques molt interessants que sembla que es tracta d'una taula de jocs.

L'absis és molt esvelt i presenta una finestra amb decoració idèntica a les de la cara sud i un fris amb arcs cecs acabat en la seva part superior per dents de serra i que abriguen dos carreus rectangulars entre els quals hi ha una pseudo-espitllera. Sobre l'absis, en el mur de la capçalera de la nau hi ha dos ulls de bou i a cada costat de l'absis i en el mur del creuer s'obre una finestra de biaix simple. En una d'elles, la del costat septentrional, es conserva una interessant reixa romànica de forja.

La façana nord no té cap obertura i la façana de ponent és el lloc on es troba el campanar, un exemplar de cadireta, romànic, amb dos pisos d'arcades, tres de mig punt en l'inferior i dos de quart de punt en el superior. En la part alta del campanar hi havia hagut una olivera que arribà a fer-se ben grossa.

L'interior de l'edifici mostra la pedra totalment al descobert i no ha sofert gaires modificacions, ja que si bé presenta tres capelles laterals obertes en els murs de la nau, aquestes no arriben a desmerèixer el conjunt.

A la part del campanar s'aixeca un cor edificat probablement els ss. XVI-XVII sostingut per un arc rebaixat i una volta amb nerviacions gòtiques avui apuntalades per una columna al seu centre.

L'altar major és presidit per una talla feta sobre alabastre per l'escultor Manuel Martí i Cabré inaugurada el 1948 i està il·luminat per uns llums de ferro d'estil montserratí que daten dels anys 50, igual que les baranes de conjunt.

ELS AGULLANA

El llinatge dels Agullana començà a tenir relleu al segle XV i es va extingir a meitat del segle XVII. Tot allò que avui se'n sap és el que en diu Martí de Riquer, i la veritat és que es fa molt difícil trobar una relació documentada entre els membres de la família d'aquest nom i el poble d'Agullana, ja que l'escut dels Agullana que figurà en la sagristia de la parròquia, edifici adjunt a la façana de l'església que ha estat enderrocat recentment, estava datat el 1760, és a dir, 50 anys després de la mort de Martí Sabater i d'Agullana, primer marquès de Benavent i darrer individu que dugué el cognom d'aquest llinatge que morí el 1711.

Martí de Riquer ha localitzat almenys quatre individus que duen aquest nom durant el segle XV i que o bé són citats per Santiago Sobrequés, o bé apareixen en documents del Registre de Casa Agullana conservat a l'Arxiu Riquer.

El primer Agullana conegut és un tal Martí d'Agullana, donzell de Peralada, i fill d'un Andreu. Aquest individu el 1410 era testat com a menor i el 4 d'octubre de 1484 ja és mort, d'ell se sap que va ser capità a Peralada el 1463, seguidor d'Enric IV de Castella i que més tard arribà a ser batlle de Peralada i consta com a fidel a Pere el Condestable i al rei Renart, però en la capitulació de Peralada el 19 de maig de 1472 Joan II el perdona. D'aquest Agullana sabem també que Ferran el Catòlic el cita a les Corts de Barcelona (novembre de 1480/juny de 1481).

El sepulcre que hi ha al claustre de l'església de Peralada ha de tenir, doncs, relació directa amb aquest individu.

També al segle XV es coneix el nom d'un doctor en drets i ciutadà de Girona, anomenat Antoni Agullana, que està documentat el 1435 però que el 1456 ja és mort. S'especula si un altre Antoni Agullana, clergue documentat el

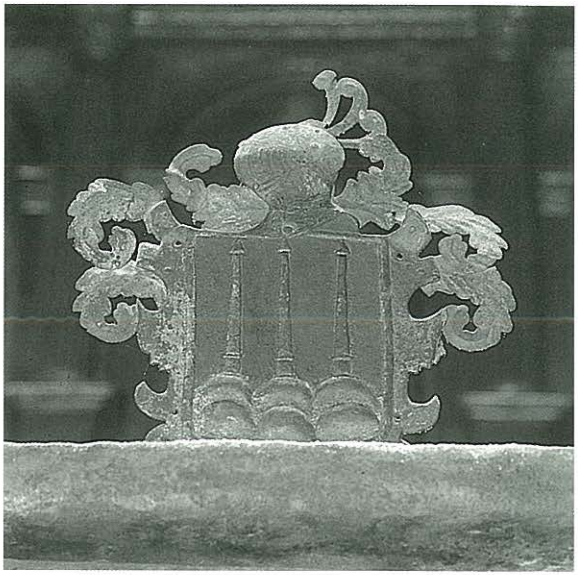

Escut dels Agullana a la reixa del cor de la Catedral de Girona.

Escut dels Agullana que estava a l'antiga sagristia, enderrocada el 1987, de l'església d'Agullana. Ara es conserva a l'Ajuntament.

1464 i el 1475 com a canonge de Lleida i de Barcelona, podria ser fill d'aquell primer Antoni Agullana, i d'Elionor, la seva muller, però no es disposa de cap element capaç de confirmar aquesta hipòtesi.

Igualment, ciutadà de Girona, el 1451 un tal Joan Agullana signa una escriptura a Nàpols, però s'ignora quina relació pot tenir amb els anteriors.

Les investigacions de M. Riquer permeten dibuixar un arbre genealògic que arrenca d'un Pere Agullana documentat el 1486, i que porta fins al matrimoni entre Elionor d'Agullana i Lluís Sabater, amb el qual s'acaba la nissaga dels Agullana.

D'aquesta família afincada a Girona des del segle XV caldria dir-ne que agafà cert esplendor gràcies a Baldiri d'Agullana, ciutadà de Girona i militar molt fidel a Joan II i a Ferran el Catòlic i que tingué una conducta destacada en el setge al castell de Salses el 1503. El fet que una germana de Baldiri, Elionor Agullana, es casés amb el mercader Joan Esteve, home molt ric, va engreixar molt la fortuna dels Agullana, els quals passaren a ser una de les principals famílies de Girona.

Durant dos segles, la vida dels Agullana es veié embolicada en violents enfrontaments amb els Sarriera, protagonitzant episodis que passen per ser exemples extrems de la gravetat característica de les bandositats de l'època.

Molt influents en l'àmbit religiós, els Agullana varen prendre partit en favor dels jesuïtes, i això els enfrontà en diverses ocasions amb els dominics.

Alguns dels membres més significats d'aquesta família varen ser canonges, i a Girona, la seva casa situada a la pujada de Sant Martí va ser greu motiu de discussió quan es projectà el pont que actualment encara existeix i que va ser edificat per Martí i Elionor d'Agullana l'any 1631.

DOS SEGLES DE GUERRA AMB FRANÇA

6

Les complicades relacions entre els Estats espanyol i francès varen fer d'Agullana, i especialment de les zones properes al coll de Portell, una mena de campament permanent de les tropes dels dos bàndols al llarg de tot el segle XVII i en l'etapa de final del XVIII i principi del XIX.

Aquest protagonisme no és nou, ja que el 1282 les tropes de Pere II el Gran s'hi havien instal·lat per vigilar la sortida de les tropes de Felip l'Ardit i n'havien sortit cap al coll de Panissars, lloc on es van produir acarnissats enfrontaments els dies 30 de setembre i 1 d'octubre.

Quatre segles després, les escenes es van repetir i una inacabable successió d'hostilitats va tenir a Agullana un lloc estratègic.

Des de l'inici de la guerra hispano-francesa, el 1622, fins al 1659, en què es va signar el Tractat dels Pirineus, no hi ha constància de cap fet local especialment ressenyable, malgrat que, segons el moment, el poble va quedar sota el domini francès o espanyol i la violència es va fer present sovint, tal com s'evidencia en el llibre de defuncions de la parròquia.

Quan el coll de Portell agafà una importància cada vegada més forta va ser en el període de guerra del 9 de novembre de 1673 al 17 de setembre de 1678, i especialment el 1675, quan el virrei de San German s'instal·là a Agullana amb 8.000 homes d'infanteria i 2.500 soldats de cavalleria i des d'aquest coll engegà l'ofensiva del Rosselló i entrà a França.

La contraofensiva de Noailles no es va fer esperar i ben aviat el poble quedà sota domini de les tropes franceses, les quals saquejaren l'ermita de Santa Eugènia i instal·laren un quarter de cavalleria a l'església de l'Estrada.

Amb la nova invasió francesa del 1689 Agullana tornà a passar sota domini francès i durant la Guerra de Successió (1705-1714) la inestabilitat va ser també constant.

El període de tranquil·litat que es va viure entre aquesta darrera data i l'etapa final de segle va coincidir amb el moment de la introducció a Agullana de la indústria suro-tapera, i el poble va créixer i viure un moment de progrés material.

Però la intranquil·litat i el recel que creà el triomf de la Revolució Francesa van fer que a partir de 1789 sovintegessin els conflictes entre les dues bandes dels Pirineus i l'esclat de la Guerra Gran (1793-1795) es va veure imminent.

El 30 de desembre de 1792 sis emmascarats assaltaren la casa de Joseph Bec de Careda, pagès d'Agullana, i a part de ser robat, van ferir-lo greument. Com que els assaltants fugiren cap a França, el fet va ser denunciat per les autoritats locals al general Escofet, cap de les tropes a la zona de frontera, i això donà peu a un judici que acabà enfrontant violentament

l'ajuntament d'Agullana amb el de Ceret.

Pocs dies després, el 7 de març, França declarà la guerra i el 17 de març les tropes espanyoles del general Ricardos ocuparen Sant Llorenç de Cerdans i immediatament Ricardos començà un seguit d'obres al coll de Portell destinades a millorar les vies d'accés, primer, i més endavant a instal·lar-hi una bateria de morters, amb la qual atacà el castell de Bellaguarda, fortalesa que va ser ocupada el 25 de juny.

En aquesta època, en els llibres de la parròquia abunden les referències a l'aparició de cadàvers de soldats com el d'Agustí Fernández, mort al molí d'en Bech el 18 d'abril de 1793, o el de Pere Estrada, un mestre de cases que es dedicava a vendre queviures a les tropes espanyoles del coll de Portell i que el 19 de juny va ser trobat mort amb la cara destrossada.

Mort Ricardos, Du Goumier i Augereau van contraatacar i Agullana tornà a domini francès fins al final de la guerra, el 22 de juliol de 1795.

El mas de Can Bech de Baix, pel fet de trobar-se a l'entrada del poble venint de França, ha patit sovint les conseqüències del pas dels exèrcits.

La tranquil·litat durà poc, ja que en esclatar la Guerra del Francès, el 1808, la zona fronterera tornà a ser escenari de contínues anades i vingudes de tropes i la inseguretat en què es vivia es traduïa constantment en assassinats i empresonament d'agullanencs.
Així, segons consta en els arxius parroquials, el 31 de desembre de 1808, a l'hora de missa matinal entraren els francesos sobtadament i hi hagué diversos morts.

Des dels primers compassos de la guerra els propietaris locals o bé militaren amb les tropes de resistència i per tant van abandonar el poble perseguits pels francesos –que és el que van fer Joan Guinart i Narcís Perxés– o bé si es quedaven s'exposaven a tenir problemes sovint. Així, Ramon Mallol dels Cortals va aparèixer mort d'una bala al pit a casa seva el 13 de juliol de 1808 i Ramon Torrent i Resta, de l'Estrada, va ser detingut un 18 de setembre de 1809 i mai més se'n va saber res.

Fins a la fi de la guerra, Agullana va estar sota domini francès i la casa pairal dels Guinart va servir de quarter general a les tropes napoleòniques.

LA NISSAGA DELS GUINART

7

El cognom Guinart, propi d'una de les famílies pertanyents a la petita noblesa catalana dels ss. XVII-XVIII, és present a Agullana a partir de la instal·lació d'un Joan Guinart i Fonalleras, Magnífic en Dret Civil, Doctor, que es casà amb una agullanenca, Margarida Brunet i Gener, descendent d'una família de pagesos afincats a Agullana des de molt antic. Aquell primer Joan Guinart instal·lat a Agullana és amb tota seguretat el que tradicionalment se cita com l'introductor a Agullana i probablement a l'Estat espanyol de les tècniques de confecció de taps de suro. La seva mort es va produir a Agullana el 1757, i tot fa pensar que devia haver

A la foto de l'esquerra, el carrer Lluís Gomis, amb el pas de sotavolta al final. A l'esquerra, la casa Guinart, volada el 1939. A l'altra foto, al fons a la dreta, el mateix pas vist des del carrer Dolors Gomis. A la dreta, la casa Lluís Marià Vidal.

nascut a Celrà el 1701. En morir, per tant, tenia 56 anys. El setè dels 10 fills de Joan Guinart i Fonalleras i Margarida Brunet es deia també Joan i va néixer el 8 de juliol de 1742. Aquest Joan Guinart i Brunet es casà amb Anna Pagès i Ric, filla de Joan Pagès i Pagès, de Casavells, i de Maria Ric. D'aquest matrimoni, en van néixer onze fills. Joan Guinart i Brunet va ser ciutadà honorari de Barcelona i va viure 52 anys. Durant la seva vida es dedicà a administrar les seves finques i potencià el comerç i la venda de taps anant a la fira de Bellcaire, a França. Va morir el 15 de novembre de 1793 a Ultramort, on va ser enterrat de moment. El seu cadàver va ser traslladat a Agullana el 4 de desembre de 1793 i enterrat en el seu propi vas a l'església parroquial.

El primer dels fills de Joan Guinart i Brunet va ser Joan Guinart i Pagès, nascut a Agullana el 12 de novembre de 1766, i va ser un home que arribà a tenir un paper molt significat dins el món militar com a enemic de les tropes napoleòniques i membre de la Junta de Figueres. Ciutadà honorari de Barcelona, com el seu pare, es casà amb Rosa Pi i Estañol, filla de Mariano Pi, ciutadà honorari d'Ultramort, i de Paula Estañol, filla de Josep Estañol, de Monells i ciutadà honorari de Barcelona. D'aquest matrimoni, en van néixer cinc fills, dels quals només dos, l'Antònia i la Margarida, van sobreviure a la mort del pare. Joan Guinart i Pagès va formar part de la Junta de Govern celebrada a l'església de Vilabertran el 17 de juny de 1808 i va ser elegit diputat per la Junta de Figueres reunida a Borrassà el 3 de juliol de 1808. Va jurar fidelitat a Ferran VII i va ser nomenat intendent de l'exèrcit i encarregat de recollir fons i reclutar homes per a la resistència. Aquest càrrec va obligar Guinart a viatjar per Catalunya intentant dur a terme la seva feina. Una importància especial varen tenir les seves gestions per a aconseguir que el 1811 no es perdés el castell de Sant Ferran. Guinart va ser destituït del seu càrrec de diputat després del fracàs de la defensa del castell i va ser substituït per Melcior de Rocabruna, abat de Besalú. Joan Guinart i Pagès va prendre part al Congrés de Tarragona, presidit per O'Donnell, i en acabar la guerra va rebre el títol d'intendent honorari de l'exèrcit i va ser condecorat per Ferran VII amb la creu de Sant Jordi; abans, però, havia figurat en totes les relacions de catalans buscats pels militars napoleònics com un home molt perillós i la seva casa pairal va servir de quarter a les tropes franceses. Va morir l'onze de setembre de 1829, a Prada de Rosselló, als 63 anys, i va ser enterrat a l'església parroquial d'Agullana l'endemà. El seu enterrament va ser oficiat per set sacerdots.

En morir Joan Guinart, només quedaven vives les seves filles Antònia i Margarida. La primera d'elles s'havia casat el 1824 amb l'advocat Antonio de Portolà i Requena, descendent directe de Gaspar de Portolà, colonitzador de Califòrnia, però en no tenir aquest matrimoni cap fill mascle sinó només tres filles, aquest cognom també es va perdre, i quan M.ª Dolors de Portolà i Guinart es casà amb Josep Bach, la pairal dels Guinarts passà a ser coneguda per can Bach, i d'aquí van sortir alguns dels noms més significats com a mecenes que feien donatius al poble a l'inici del segle XX.

La casa pairal situada al centre de la població va ser volada el 9 de febrer de 1939, i en el lloc que ocupava avui s'aixeca l'actual casa-ajuntament.

BRESSOL DE LA INDÚSTRIA SURERA

8

Els treballadors de Can Gall, amb els seus fills, en una fotografia de final del segle passat. Can Gall va ser una de les primeres indústries taperes obertes a Agullana.

El mèrit de ser el primer lloc de l'Estat en el qual es van fer taps de suro és quelcom que tradicionalment s'han disputat tot un seguit de poblacions com ara Sant Feliu de Guíxols, Llagostera, Tossa o Agullana, i cada una d'aquestes hipòtesis és acompanyada per una història que pretén explicar com va produir-se aquest fet.

La versió que atribueix aquest honor a Agullana va ser donada a conèixer per J. Maspons i Camarasa en el volum I de la *Geografia General de Catalunya* que va dirigir Carreres Candi. Aquesta teoria havia estat esbossada abans per en Lluís Marià Vidal en el *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, on publicà, l'any 1898, una relació de les operacions pròpies d'aquesta indústria i insinuà els seus orígens agullanencs.

La hipòtesi de Maspons explica que dos grans propietaris del terme d'Agullana, els senyors Puig i Guinart, estaven subscrits a mitges a un periòdic francès, i tot llegint-lo s'assabentaren que a França l'aprofitament de les suredes per a fer taps donaven molt bons rendiments. Aquest fet determinà Guinart a anar a França amb un mosso, aprengué a fer taps i va tornar acompanyat de dos o tres operaris francesos, els quals feren de mestres als pagesos d'aquí. Es començà a elaborar taps a can Guinart i els extraordinaris rendiments que s'obtenien varen propagar ràpidament aquest nou aprofitament del suro. La versemblança d'aquesta història ha fet que molts estudiosos del tema, com ara en R. Medir, l'hagin considerat una de les hipòtesis més sòlides.

La presència més antiga de tapers confirmada amb referències documentals és la de Tossa, que se situa al

1739, però enfront a la data de 1762, que tradicionalment s'ha donat com la més vella pel que fa a Agullana, cal dir que aquesta data facilitada per Ramiro Medir en la seva *Historia del Gremio Corchero*, treta del llibre de matrimonis de la parròquia, és molt revisable, ja que un buidatge d'altres llibres parroquials, com ara el de bateigs i confirmacions i el de testaments, permet recular la presència documentada de tapers a Agullana fins a 1743, any en què el bisbe Baltasar Bastero confirma 260 persones a Agullana, i la núm. 15 de la relació de confirmats, Victòria Molinet, figura com a filla de Pau Molinet, "taper d'Agullana", home descendent d'una família de garrafoners i traginers.

A partir d'aquesta data, la referència a tapers es repeteix diverses vegades abans del 1762 citat tradicionalment, la qual cosa posa en evidència que realment, no sols al voltant de 1750 sinó fins i tot abans, a Agullana la confecció de taps era una activitat coneguda i en fase d'expansió.

La presència documentada tant a Agullana com a l'Estrada i la Vajol des del segle XVI d'una colla de famílies de teixidors de lli, activitat complementària i necessària per a la comercialització dels taps, i d'un bon nombre de traginers que llogaven els seus matxos d'abast per transportar-los va facilitar el creixement comercial d'aquesta activitat.

Al segle XVIII, algunes famílies com les citades Puig i Guinart i ben aviat també la família Bech de Careda i la família Genís es dedicaren a reunir grans quantitats de taps de fabricació pròpia o comprats a altres operaris d'Agullana i de les rodalies, i es desplaçaven a Bellcaire, a Provença, on se celebrava una fira anual al final de juliol i començament d'agost, i on tingueren l'oportunitat de fer grans negocis.

El bon rendiment que donà el suro en aquell moment va fer que la segona meitat del segle XVIII i bona part del segle XIX la mata de suro augmentés en nombre d'hectàrees perquè els propietaris els plantaven arrenglerats com si fossin fruiters, fet ben perceptible encara avui en algunes finques.

Una jornada de treball a Ca l'Antonillo, una altra de les indústries sureres d'Agullana, en una fotografia dels anys vint. La dona entra el suro acabat de llevar carregat a l'esquena, mentre que els joves treballadors, quasi uns infants, el transporten en un baiard.

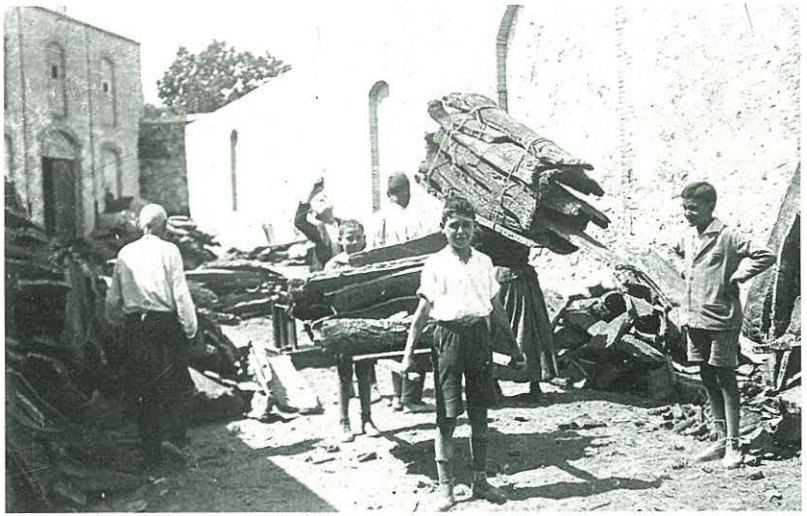

250 ANYS FENT TAPS

9

Els viatgers del segle XVIII, com Francisco Zamora, en parlar d'Agullana en realitat el que fan és parlar de suro, i el mateix passa amb els científics i excursionistes del segle XIX, com ara Madoz o en Lluís Marià Vidal.

Aquest darrer s'hi refereix dient:
"El poble d'Agullana, faltat de camps per la proximitat dels boscos, és exclusivament productor i fabricant de suro: no'n te prou ab el que donen els boscos del voltant, y a totes parts acut en busca de la primera matèria. Es que aquí tothom és taper: home i dònes són hàbils en l'art de elaborar el suro, y ningú està en vaga més que'ls diumenges i dilluns, dies que descansen tots del quiet i ensopidor treball de la vora del taulell. Quan les dònes se fan velles o no poden manejar la ganiveta, no descansen, per això: o ajuden a transportar pannes de suro, o van al bosch a carregarse al coll grossos feixos de mata seca pera les fogaines en que el suro's té de bullir". (B.C.E.C. núm. 55. Agost, 1898).

La realitat descrita per Vidal era el resultat de tot un segle i mig d'especialització dels agullanencs i insinua ja alguns dels problemes d'aquesta activitat, com per exemple la manca de suficient matèria primera per a l'elaboració de taps, malgrat estar en una zona productora.

Des que els Puig, els Guinart i els Bech de Careda, la primera meitat del segle XVIII estableixen relacions comercials amb la fira de Bellcaire a Provença, lloc en el qual venien gairebé la totalitat de la producció de taps, la situació va anar variant, i així, després del període de la Guerra del Francès al principi del XIX, aquests mateixos homes comencen a adonar-se de la necessitat de buscar suro en altres llocs, com ara Andalusia, i de procurar estalviar-se d'anar a Bellcaire,

En Baldomero Tubert, en aquesta plana, i en Josep Batlle, a l'altre, llescant suro. Mentre que el primer ho fa amb una de les primeres màquines que van arribar a Agullana (la fotografia és de cap al 1920) el segon ho fa manualment, (la fotografia és de cap a 1970) per mostrar l'ús de les eines que eren al seu taller i ara es conserven al museu etnològic.

i miren d'accedir directament al consumidor.

Alguns comerciants, com els Guinart, són dels primers que a la primera meitat del XIX van a Andalusia a comprar suro i envien els taps directament a Holanda, per exemple, sense passar per Bellcaire. Altres com l'Antoni Genís i Balló, traslladen el negoci a Palafrugell. Els Bech de Careda, per la seva banda, amplien la seva fàbrica fins a convertir-la en una de les més grans del ram. Fins i tot van obrir una factoria a Alemanya.

Segons R. Medir, el 1842 a Agullana hi havia 12

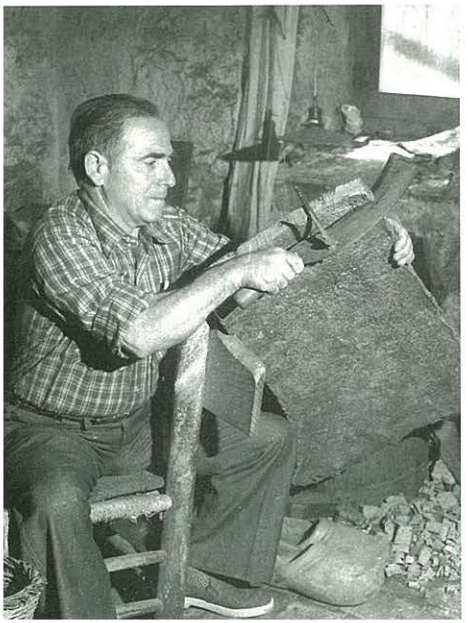

fàbriques, que donaven feina a 280 treballadors. Aquesta xifra augmentà constantment durant tota la segona meitat de segle, època en la qual la progressiva integració de la dona en el procés industrial, la competència que suposaven les novetats tècniques i la maquinària, i la creixent conscienciació de la classe obrera varen modificar del tot les relacions de treball i suposaren la creació de Societats de Socors Mutus i de Cooperatives de Consum.

Les primeres màquines arribaren a Agullana el 1883 i la llum elèctrica el 1895, però el cim quant a nombre d'empreses i d'empleats és assolit el 1913, amb 40 fàbriques, la qual cosa volia dir treball per a 600 treballadors.

A partir d'aquest moment l'esclat de la I Guerra Europea suposà una aturada total de les comandes, la consegüent acumulació d'estocs i la descapitalització de les empreses. Aquest problema, comú a tot el sector, es va viure de manera especialment intensa als pobles tapers de l'Alt Empordà.

L'avantatge que havia suposat tenir al costat mateix la mata de suro d'Albera ja no ho era, a causa de la insuficiència del suro de la zona i de la baixa de la seva qualitat pels abusos comesos en les constants lleves dels boscos. I la proximitat amb França no compensava l'inconvenient de no disposar de tren o de port com els pobles del Baix Empordà.

L'any 1917 el nombre de fàbriques havia baixat a 18 i es feia patent una tendència a traslladar-se, tant els obrers com les empreses, cap a Sant Feliu o altres pobles surers.

El 1936, si bé encara hi havia alguns tallers petits que feien taps a mà, el nombre d'empreses que pagava contribució industrial al ram del suro a Agullana era de 13. Aquesta xifra a començament dels anys 60 havia baixat a 6 empreses, cada cop més mecanitzades i amb pocs treballadors.

Actualment, malgrat que les empreses s'han reduït a 3, que donen feina a unes 20 persones i que només una, Barbesà S.A., té més de 15 treballadors, mentre que les altres són familiars, ben segur que el volum de taps elaborats al cap de l'any supera en nombre els que s'arribaven a fer en les èpoques glorioses d'inici de segle.

UN POBLE D'AIRE URBÀ

10

Les acàcies, que a mitjan 1960 van ser substituïdes per moreres, en el carrer Lluís Marià Vidal, havien format part inseparable del paisatge urbà de la vila.

En algun moment a Agullana se l'ha anomenat "el petit Madrid", i és que quan hom passeja pels seus carrers, a vegades es fa difícil creure que es tracta d'una població que no arriba als set-cents habitants.

Tot plegat als carrers té un aire molt més urbà del que cal esperar d'un poble petit, i a més de posar en evidència diferents èpoques d'eixamples successius i un passat econòmic brillant, denota una ferma voluntat d'antiruralisme urbanístic, un cert aire de capital.

Si exceptuem els nous eixamples fets a partir dels anys 60 al sud i a l'oest del nucli urbà, en els quals domina el tipus d'habitatge unifamiliar amb jardí –els xalets, per entendre'ns–, la resta de la població té una estructura de traçat rectilini ordenat a partir de dos camins antics, el de Darnius, avui carrer de Darnius, i el de la Vajol, avui carrer Laureà Dalmau.

Una simple ullada a les llindes de les portes d'aquests carrers i dels que envolten la plaça Major demostra que en el segle XVIII s'edifiquen la major part de les cases del centre i en canvi les parts extremes dels antics camins i els carrers adjacents daten del segle XIX i principi del XX.

Tot fa pensar que l'actual estructura de carrers paral·lels i rectilinis no és fruit d'un pla urbanístic preestablert, sinó d'un procés de creixement natural en el qual sorgeixen algunes irregularitats en el traçat i que són fruit del respecte tingut per les parcel·les de propietat, especialment grosses en la zona sud.

En aquests espais anteriors als anys seixanta, la tipologia dominant és la de l'habitatge entre mitgeres, unifamiliar o bifamiliar, molt propi de ciutat.

La simple grandària dels habitatges i la seva estructura externa permet delimitar zones socialment i econòmicament molt diferents. Així, carrers com l'actual J. Bech de Careda, amb grans edificis de dues i tres plantes i grans baixos aptes per a la instal·lació d'indústries fan evident que els seus creadors eren gent acomodada; per contra, l'estructura dominant en les cases del carrer Colom, del carrer Palau o la part mitjana i baixa del carrer H. Cortés tradueixen la procedència obrera dels seus urbanitzadors.

Si bé la presència d'edificis modernistes en els carrers i les moltes restauracions fetes a les cases del nucli urbà contribueixen a dignificar l'aire del poble, allò que més personalitat dóna a l'urbanisme agullanenc és la qualitat dels acabats de la infrastructura.

Les voreres ceràmiques, vorades de granit, les cunetes de pedra, les parets de tanca i els acabats de teulades amb tortugades de ceràmica vidrada verda i canonades de desguàs connectades als recollidors de les voreres tradueixen una voluntat higienista molt pròpia de l'urbanisme de principi de segle.

Els darrers anys, l'antic terra de gres s'ha malmès força, i això i el canvi que suposa la presència de molts vehicles al carrer obliga a trobar una solució al problema del fang i de les incomoditats que presenten alguns carrers.

El criteri a seguir a l'hora de substituir l'actual pis de terra ha obert entre els veïns la discussió sobre la conveniència de conservar o no les antigues voreres ceràmiques i les cunetes, ja que un sector les ha defensat com a intocables i altres les volen fora per considerar-les pertorbadores i totalment innecessàries en cap dels carrers emporlanats o enquitranats.

Sota aquestes ratlles, les obres de pavimentació portades a terme l'any 1987 al carrer J. Bech de Careda. A la foto de la dreta, la casa Estela, un dels edificis modernistes del nucli urbà.

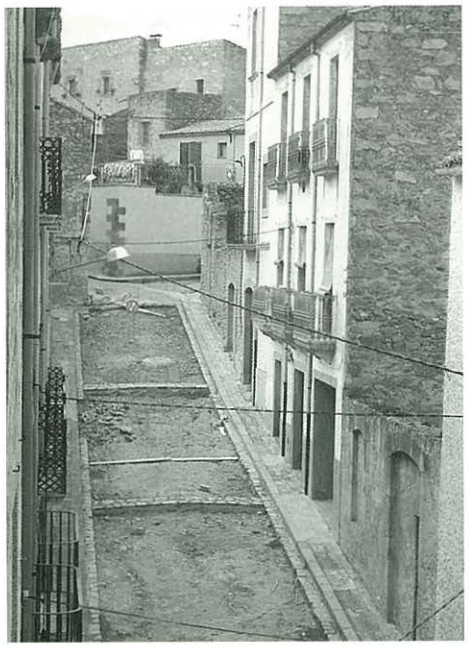

MODERNISME ARQUITECTÒNIC

11

Repartits d'una manera gairebé estratègica dins el nucli urbà, Agullana té un seguit d'edificis modernistes que en bona part són els que li donen caràcter.

El modernisme hi arriba a l'inici del segle XX i es tradueix en unes quantes obres d'ús particular: el xalet dels Gomis –avui Parellada–, can Vidal, ca l'Estela, i un seguit d'obres de tipus social: el Grup Escolar, l'asil Gomis i el cafè La Concòrdia.

Totes aquestes obres, a excepció del xalet Gomis i de l'asil, són projectes de l'arquitecte Josep Azemar i Pont. Azemar va ser arquitecte municipal de Figueres a partir del 1889. El 1908 signà el seu primer projecte documentat a Agullana, poble del seu avi patern, i a partir d'aquell moment hi va fer tot un seguit d'obres amb un pes específic altíssim en la seva imatge posterior.

Sobre el xalet dels Gomis, que tothom coneix avui com a can Parellada, se sap, per informacions facilitades pels propietaris, que el primer projecte de l'obra el va fer Antoni Gaudí, però unes diferències sorgides entre l'arquitecte i els Gomis sobre el pressupost per a la realització dels acabats escultòrics de les façanes amb pedra granítica de Cantallops varen fer que finalment el projecte l'executés Josep Pijoan i Soteras, anys més tard molt més conegut com a escriptor i crític d'art.

El resultat final de les obres deixa entreveure, malgrat tot, una forta tendència al floralisme i un gust per la corba molt gaudinians, però la seva incidència externa en la imatge del poble és poca, perquè queda envoltat per unes altíssimes parets de tanca.

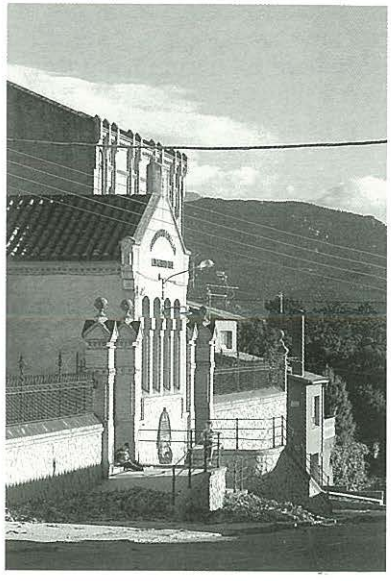

Les escoles són una de les mostres més representatives de l'obra de l'arquitecte Josep Azemar.

Les obres agullanenques de Josep Azemar fugen del tot de la corba i insinuen ja alguns trets del noucentisme. La perfecta combinació de materials com el granit en els sòcols, el maó vist en les faixes de separació dels diferents espais de les façanes i l'ús moderat de ceràmica i de ferro forjat en els acabats de les obertures i de les tanques són els trets externs que defineixen el seu treball.
El projecte de la casa Estela, situada en un xamfrà de la

Can Parellada, de la qual les fotografies mostren les dues portes d'entrada, constitueix un exemple de modernisme de classe B, que utilitzava acabats pretensiosos i de baix cost.

Plaça Major, s'aprovà el 1908 i va servir de model per a d'altres obres que Azemar va fer més tard a Figueres i a Olot. El conjunt, coronat amb una torre, és un punt de referència obligat en el centre del poble.

La que va ser la residència del senyor Lluís Marià Vidal –avui can Coto– formava un conjunt molt ample amb la casa pairal dels Guinart, situada precisament entre el xalet Gomis i la casa Estela. Aquest conjunt es desvirtuà, però, quan una gran part va ser dinamitada el 9 de febrer de 1939.

El projecte de les Escoles Nacionals és el més brillant dels fets per Azemar a Agullana. Datat el 1910 i inaugurat el 1913 és un exemple d'obra feta gràcies al mecenatge, ja que sense la generositat del senyor Vidal no hagueren estat mai possibles.

El darrer projecte, el de La Concòrdia, datat el 1912 i inaugurat el 1913, és l'aplicació d'esquemes que probablement el mateix Azemar usà amb altres dimensions a pobles propers com ara Maçanet de Cabrenys o Darnius, i suposa un excel·lent exemple d'arquitectura destinada a fins recreatius.

A part d'aquestes obres documentades, a les quals s'ha de sumar el dipòsit d'aigua dissenyat pel mateix Azemar el 1912, a Agullana hi ha altres edificis que podrien ser obres seves.

Una datació complicada és la de l'asil Gomis. Alguna vegada s'ha suggerit el nom d'Azemar com a autor del primer projecte. El cas és que l'actual façana ha perdut els elements de decoració modernista originals, però conserva una estructura que denota el seu estil inicial.

L'ARRIBADA DE L'ELECTRICITAT

12

En aquestes fotografies es veuen models de fanals ja desapareguts. La foto de l'esquerra és dels anys quaranta i s'hi distingeixen dues menes diferents d'enllumenat públic fixats a la façana de la Societat. A la foto de la dreta, dels anys vint, suports de llum d'oli en façanes de cases del Pedrís, ja desaparegudes. Ara hi ha la Casa de la Vila.

L'any 1895, encara no deu anys després que la ciutat de Girona, tot convertint-se en avançada del progrés tècnic dins l'Estat hagués instal·lat la llum elèctrica, Miquel Gorgot, de Darnius, es decidí a donar al seu poble i a Agullana el que aleshores a moltes ciutats era només una aspiració: disposar d'una xarxa d'enllumenat elèctric.

L'empresa Serra i Gorgot va convertir l'antic molí d'en Serra en la fàbrica de llum La Arnesense. El senyor Gaspar Brunet, enginyer industrial, veí de Barcelona, el qual el mateix 1895 havia estat el responsable tècnic de la instal·lació de llum elèctrica a Camprodon –el primer poble de la província que en tingué–, va ser l'autor del projecte tècnic.

El 29 de desembre de 1895 Darnius va viure les "festes de la llum", magníficament descrites pel diari figuerenc *El Orden* i que varen constituir un dels esdeveniments més concorreguts que aquest poble ha viscut mai.

Amb la participació de l'"Orquestra d'en Pep", de Figueres, i la del senyor Agramunt, de Castelló d'Empúries, i de la coral La Unión Terradense i els coros de Darnius i Agullana, es va estrenar la sardana *Lo Llum Elèctric*, amb lletra de l'agullanenc Eleuteri Genís i música d'A. Agramunt.

Dins els actes de la festa, el poeta Joan Mallol va llegir el seu poema *La Llum Elèctrica*, a casa de l'empresari Miquel Gorgot, i a la nit hi hagué ball en dos salons, un dels quals, il·luminat amb electricitat, va ser l'atracció de tothom.

L'empresa Serra Gorgot oferia als abonats la possibilitat de contractar dret a consumir electricitat per a mig any, des de l'1 d'octubre al 31 de

març, o per a tot l'any, i les làmpades més corrents eren les de 10 i 16 bugies subministrades per la mateixa empresa.

A causa dels problemes que plantejava el subministrament de gas en aquells moments i la poca comoditat de la il·luminació amb petroli, el nombre d'abonats augmentà ràpidament, i a Agullana en un parell d'anys es va crear una excel·lent xarxa d'enllumenat públic, i entitats com La Concòrdia el maig de 1897 estrenaven una nova il·luminació a base de 27 làmpades elèctriques.

Una anècdota que encara explica la gent gran és que el dia de la inauguració, i a l'hora que s'anunciava que arribaria la llum, la gent es concentrà a l'entrada de Darnius, en el lloc on la línia entrava al poble; tothom tenia la mirada clavada en els fils elèctrics, cap no volia perdre's l'espectacle, tots volien tenir l'honor de veure arribar la llum.

Sardana per a un moment històric

Lletra de la sardana Lo llum elèctric, *estrenada amb motiu de l'arribada de l'electricitat. La música és d'A. Agramunt, i el text d'Eleuteri Genís.*

Entre mitj de la montanya
y dels Pirineus vertent,
Aygua d'una font devalla
revolcantse pel torrent.
Salta marges, barranchs, timbas,
Ablana'l dur roquiser,
sa carrerra ningú minva
res l'atura; riu vol ser.
Espumejant baixa Ernera,
Seguint sempre son viaró,
ahont la máquina l'espera
per fer una innovació.
¡Oh qui'n estruendo!
¡Oh qui'n brugit!
Si avis tornavan
no ho haurían dit.
Que de l'Ernera,
Sens foch ni fum,
Viugués un día
l'electric llum
ja poden callar los olis,
y del gas son alumbrat,
callarán també petrolis
pel llum d'electricitat.
Tant Darnius com Agullana
lo vell y lo jovent,
juntats, ballan la sardana
en honor d'aquest invent.
¡Gloria a nostra terra!
¡Honor per sa llum!
Y nostra caldera
que vomiti fum.
Puig si fum vomita,
tot anirá bé;
florirá l'industria
florirá'l tapé.

EL FET ASSOCIATIU

13

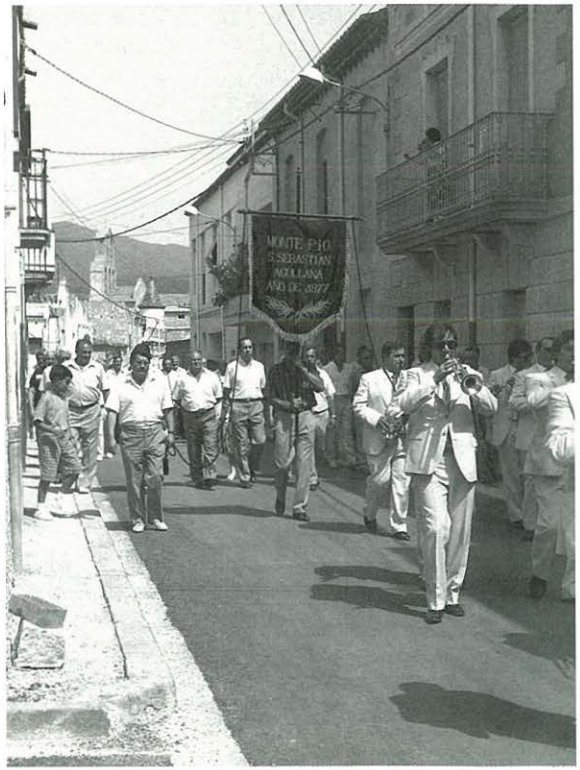

La festa de la Societat, el 1987. Se celebra el 15 d'agost i manté les mateixes característiques que fa un segle.

Quan els agullanencs ensenyen el poble als forasters hi ha un moment especialment emocionant: és quan el visitant és a punt de creuar la porta de La Concòrdia. S'espera veure la cara de sorpresa que farà quan vegi les enormes dimensions del local i se sap que, encara no refet, s'haurà d'acabar de rendir d'admiració quan vegi el jardí de la societat i el magnífic saló de cinema i teatre.

La Concòrdia ha estat i és, per excel·lència, el local social del poble. Les festes, les sessions de ball, el cinema, les reunions, els mítings, la partida, tot acaba fent-se aquí i totes les entitats del poble en fan ús. És per això que tothom guarda molts records personals lligats al cafè, al cinema o al jardí de "la Sala", i és per això que tothom s'ho sent seu.

Quan el 1839 el govern d'Espartero autoritzà de constituir corporacions per a atendre desgràcies, malalties, etc., les zones suro-taperes s'hi varen abocar i Agullana no va ser l'excepció. El 1851 un col·lectiu de 45 socis, els noms dels quals encara figuren en el quadre d'honor exhibit a la sala, formaren la Societat de Socors Mutus La Concòrdia.

Malgrat que Narváez el 31 d'abril de 1857 va abolir totes les associacions obreres, els agullanencs no s'arronsaren, i tan bon punt el novembre de 1869 el govern provisional va reconèixer el

dret de reunió i associació, La Concòrdia es reorganitzà i 105 socis van prendre el novembre de 1870 l'acord de modificar els seus estatuts, cosa que van fer el 12 de febrer de 1871.

Al veïnat de l'Estrada, el 1874, 29 socis van seguir l'exemple dels seus veïns i van constituir La Providència. El jovent agullanenc, per a no quedar enrera, el 1879 creà La Juvenil Agullanense, la qual passà greus dificultats quan un dels socis fundadors va marxar amb els diners de la caixa.

Les dones cada cop representaven un percentatge més alt en el total de treballadors a les indústries locals, i això va ser la causa que també s'organitzessin i el 1897 fundessin La Unión y Constancia i com que el reglament d'aquesta societat deixava fora per raons d'edat o altres factors un col·lectiu de dones, aquestes el 1905 van crear La Nueva Armonía.

A poc a poc, les societats van anar especialitzant les seves dedicacions. El 1889 es creà La Económica, una cooperativa de consum, i el 1905 l'afecció al cant, tan estesa entre els tapers, es va traduir en la creació de la societat coral El Pirineu Agullanench. Poc més o menys pels mateixos anys, els afeccionats al teatre organitzaren L'Aplech Dramàtich Agullanench. Aquestes dues entitats es fusionaren el 1909 en L'Aplech Pirineu Agullanench.

La responsabilitat d'organitzar les festes corresponia segons les èpoques al casino L'Amistat (1909) o bé a La Recreativa, que funcionava intermitentment dins La Concòrdia.

El 1911 les societats La Providència de l'Estrada, i La Concòrdia, d'Agullana, es fusionaren i entre aquest any i 1913 la societat va viure un moment especialment brillant.

La voluntat ja expressada anteriorment de fer un nou local social més capaç es va poder fer realitat quan va quedar disponible el terreny contigu a la sala vella i en el qual es volia edificar l'escola. Es feren uns tràmits i J. Azemar va rebre l'encàrrec del projecte. El 1912 el lliurà i un any després s'edificà.

L'antiga sala es va convertir així en un espai per a teatre, ball i més endavant cinema, i el 1925 s'hi va construir una biblioteca en la qual s'integraren tots els llibres de l'antic Centro.

L'any 1956, es va fer la paret de tanca del jardí, amb la qual cosa es reordenà l'estructura dels boixos, que juntament amb els arbres plantats en part el 1920 han acabat perfilant el jardí actual.

L'any 1976 va ser clau per a La Concòrdia. D'una banda, gràcies a Joan Palomeres els locals del cine van ser totalment reformats i condicionats per a destinar-los a cine-club i per altra, un grup de voluntaris aixecaren al jardí la plataforma-escenari actual i Jordi Barbesà en nom de tots ells en va fer lliurament a la societat el 15 d'agost durant la festa major.

L'any 1983 es va fer efectiva la fusió entre les societats de dones encara existents: La Unión i La Constancia y Previsión, fusió ja intentada, sense èxit, el 1957.

Amb 284 socis ordinaris més 51 socis protectors, i mercès a la brillant gestió de l'actual president, Joan Rimalló, la qual ha permès superar les dificultats legals que la nova normativa sobre societats suposava, La Concòrdia ara per ara té corda per molts anys i fins i tot sembla disposada a endegar certs projectes d'ampliació dels seus locals.

ELS "HERMANOS" I LES MONGES

14

La difícil situació per la qual passaven els primers anys d'aquest segle els ordes religiosos presents a França dedicats a l'ensenyament va fer que moltes congregacions traslladessin els seus col·legis cap a l'Estat veí: Espanya, i molt especialment a les zones fronteres.

A Agullana funcionà un centre regentat per monges de la congregació de Sant Josep de Cluny que ja el 1903 donaven classes a un nombrós grup d'alumnes al local conegut com can Manenti, al carrer de la Vajol.

De tota manera el centre privat que a Agullana arribà a ser realment influent va ser el que a partir de 1907 varen obrir els Germans de les Escoles Cristianes al carrer de Darnius.

De fet, el 1904 aquest orde s'havia instal·lat ja a Hostalets de Llers i havia dut a terme moltes gestions per a aconseguir trobar una finca a Figueres a la qual volien transferir l'institut pensionat que tenien a Beziers i l'Institut Agrícola de Limoux. Aquestes gestions es veieren justificades quan el 9 de juny de 1907 el butlletí oficial francès va publicar l'ordre de tancament d'aquests centres i tots els frares i bona part dels seus alumnes es traslladaren a Figueres i a Hostalets.

Els *hermanos* van arribar a Agullana el 26 d'abril de 1907, en bona part per influència de l'aleshores vicari mossèn Innocenci Font. En un local llogat al carrer de Darnius, donaren classes a grups reduïts d'alumnes i durant cinc anys va ser una escola *de pago*.

Unes quantes famílies benestants com la de Francesc Bach de Portolà, la de Joaquim Bech de Careda, la de Jaume Perxés o la de Joan Torrent, trobaren en els mètodes d'ensenyament impartits pels *hermanos* francesos instal·lats al poble un model ideal de formació per als seus fills.

A poc a poc, l'escola anà augmentant el seu nombre d'alumnes i gràcies als ajuts i donatius de les famílies citades i d'altres anà superant les dificultats inicials i es guanyà un enorme prestigi.

El setembre de 1912 passà a ser gratuïta i Francesc Bach de Portolà va fer donació d'uns magnífics locals situats al xamfrà entre la carretera de la Vajol i el carrer que avui duu el nom de Germans de les Escoles Cristianes. El nombre d'alumnes arribà a ser molt important i cada vegada eren més els que hi acudien dels pobles veïns.

Dividits en tres classes, els alumnes rebien un ensenyament basat en el sistema importat pels *hermanos* –els quals els primers anys solien ser francesos– que estava molt d'acord amb la línia que havien seguit a França, i dirigida per tant a formar persones destinades a tasques relacionades amb el comerç, la indústria o l'agricultura. En el programa d'ensenyament primari figuraven matèries com nocions de ciència, d'història natural, pràctiques

Una classe de les monges, en una fotografia de final dels anys vuitanta del segle passat, feta al pati de can Manenti.

d'operacions mercantils, dibuix, francès i solfeig.

Exceptuant el període de 1936-39, els germans varen ser a Agullana fins al 1944, si bé després de la guerra l'*hermano* Collell obtingué la plaça de mestre *nacional* i amb un parell més de religiosos que li feien d'ajudants passà a donar classes a les aules de l'escola Lluís Marià Vidal.

Encara avui, haver anat a estudi amb els *hermanos* és quelcom que enorgulleix tot un seguit de membres de tres generacions d'agullanecs i són moltes les cases en les quals pengen de les parets dibuixos emmarcats fets per l'avi o el besavi sota la direcció dels frares, i són molts els agullanencs que es defensen tot parlant un francès acadèmicament ben correcte després a la seva etapa escolar sotà les ensenyances de l'*hermano* León, l'*hermano* Pere, l'*hermano* Pau, o més tard de l'*hermano* Andreu o l'*hermano* Collell, per citar-ne només alguns.

LES ESCOLES PÚBLIQUES

15

En els llibres parroquials consten ja referències a alguns mestres de minyons d'Agullana a l'inici del segle XVIII. Així, se cita un tal Francisco Rossaxe el 1728, Honorat Faxinas el 1739 o Jaume Llobet el 1747.

A partir de 1772 es troba documentació segons la qual s'assigna un sou de 75 lliures al mestre de primeres lletres, quantitat que puja a 130 el 1784. La primera referència al nombre d'alumnes que assisteixen a les classes i al lloc on s'imparteixen la dóna Madoz en el seu diccionari quan especifica que els alumnes són uns 50 i que les classes es donen a l'edifici de l'ajuntament, adossat a l'església.

Quan Madoz edità el seu diccionari l'any 1845, hi detallà que el nombre d'habitants era de 1.034. Seixanta anys després la població havia crescut fins als 1.683 habitants del 1903 i el cens escolar era de 199 alumnes.

A partir del 1901, l'Estat, a través de la *Juntas Provinciales de Instrucción Pública* recordà constantment als ajuntaments la seva obligació de *proporcionar local adecuado para escuela y dar una vivienda decente al maestro*. A Agullana, això és traduí en requeriments constants als successius ajuntaments per resoldre els greus problemes que presentava especialment l'escola de nens, que continuava essent a sobre de l'ajuntament i que incomplia els mínims higiènics exigits, a part que la seva teulada estava en un estat pèssim.

L'escola de nenes en aquest moment era situada al local conegut com can Pol.

Aquesta situació va provocar un seguit de gestions que acabaren amb l'edificació de

La classe de nenes, a l'escola pública, pocs dies després de la inauguració, l'any 1913.

les escoles noves. Els anys 1904-1905, en època de l'alcalde Francesc Picamal, s'iniciaren els tràmits per a la confecció dels plànols i la fixació dels pressupostos.

Els alcaldes següents, Rossend Genís (1906-1908) i especialment Joaquim Bech de Careda i Olivas (1909-1919) feren els passos necessaris perquè el 22 de desembre de 1909 l'arquitecte Josep Azemar rebés l'encàrrec de fer el projecte i el 31 de març de 1910 el lliurés juntament amb la memòria.

Amb un pressupost inicial de 30.712,39 pessetes s'havia d'edificar en una parcel·la que tenia l'ajuntament al carrer de l'Era –al costat de La Concòrdia– que havia estat adquirida favorablement a base d'una permuta dels terrenys municipals del cementiri vell, el 1903.

La realització del projecte va perillar a causa de dificultats legals sorgides de la seva ubicació al costat d'un local destinat a cafè i de la manca de 5.000 pessetes per cobrir l'emprèstit necessari, però la intervenció d'un mecenes, Lluís Marià Vidal i Carreras, insigne científic casat amb una agullanenca, Dolors Gomis i de Portolà, va resoldre tots els problemes, ja que el 7 de juliol de 1911 va donar uns terrenys de la seva propietat que s'avenien molt bé amb les exigències del projecte, va fer lliurament de la pedra necessària per a la construcció de l'edifici i va cobrir les 5.000 pessetes pendents de l'emprèstit.

Aquest fet extraordinari va motivar la celebració el 15 i 16 de juliol de 1911 d'unes festes d'homenatge a Lluís Marià Vidal –que va ser nomenat fill adoptiu d'Agullana– en el decurs de les quals es va posar la primera pedra de l'edifici.

La realització del projecte d'Azemar donà com a resultat la construcció d'un edifici modèlic en tots els sentits i Lluís Marià Vidal va cobrir la diferència que es creà en relació al pressupost final, que va pujar a 61.424,28 pessetes.

Els dies 28, 29 i 30 de juny de 1913 les festes d'inauguració dels nous edificis varen constituir un esdeveniment que va figurar com una notícia destacada en la premsa del moment.

Durant els 75 anys de funcionament d'aquestes escoles públiques s'han succeït diferents mestres, alguns dels quals han suposat tota una època, com és el cas de Joan Batlle i París, i Maria González Ballester, que eren els mestres que varen viure la inauguració, o el de Josep Aragonès i Elisa Bosch, que durant els anys 1930-34 varen introduir una profunda renovació pedagògica, continuada després per F. Vidal i E. Monné.

El gran nombre de refugiats que acollí el poble durant la guerra civil va fer necessari convertir l'escola en una de graduada i habilitar aules fora de l'edifici escolar.

Els darrers dies de la guerra, l'escola es va convertir en Ministeri d'Estat i s'hi expedien passaports per als fugitius.

Durant les últimes dècades ha mantingut un alt nivell pedagògic, i amb el suport de l'Associació de Pares va tenir uns anys especialment brillants a la darreria dels 70 començament dels 80, durant els quals es creà el taller de ceràmica sota la direcció d'A. Federico, un taller de dansa dirigit per Mercè de Roche i es potenciaren activitats de tota mena. Tot plegat va motivar que l'any 1985 li fos concedit el Premi Baldiri Reixach de renovació pedagògica.

L'ASIL GOMIS

16

Les dues primeres dècades d'aquest segle Agullana va viure una mena de competència entre les principals famílies benestants per a fer de mecenes d'algun projecte d'ús social; i fruit d'aquesta competència resultà l'enorme edifici de maó vist i sòcols de pedra granítica que hom troba just a l'entrada del poble: l'asil Gomis.

Segons les investigacions fetes per Maria Teresa Genís, sembla que Lluís Gomis va fer l'encàrrec, al voltant de 1910, del primer projecte a un arquitecte no determinat, però la seva mort, el 1910, va deixar-lo oblidat.

El 1918, en contraure matrimoni la vídua Gomis, Teresa Pallejà, amb Josep Parellada i Faura, el projecte es va rehabilitar, i la primera pedra de l'edifici es posà el 9 de novembre de 1919.

Aquest acte, perfectament descrit a *La Veu de L'Empordà* en el seu núm. 788, va comptar amb la presència del cardenal primat d'Espanya Reig i Casanovas, el qual va llegir el discurs, com també d'altres personalitats, i es va celebrar a la parcel·la, encara inedificada, situada a la plaça M.ª Teresa Pallejà, cantonada amb el carrer J. Parellada.

La insuficiència del terreny escollit va fer que els mecenes adquirissin per 18.000 pessetes un terreny propietat de Lluís Marià Vidal en el lloc on actualment s'aixeca l'edifici.

El 30 d'abril del 1932, Josep Parellada, en nom de la seva dona, va fer donació perpètua a Josep Yrla, comissari delegat a Girona de la Generalitat de Catalunya. Les condicions de la donació es fixaren en un document del 20 d'abril de 1932, i entre altres coses comprometien a acabar les obres en el termini

d'un any i a donar preferència als vells d'Agullana i dels pobles veïns de Cantallops, Capmany, Darnius, la Jonquera, Massanet de Cabrenys i la Vajol.

La Diputació de Girona acceptà la donació el 27 d'abril de 1932 i el seu arquitecte, Emili Blanc, va dirigir les reformes. El mes de febrer de 1937 arribaren les asilades i el personal de servei. Entre tots sumaven un total aproximat de cent persones.

Les explosions dels darrers dies de la guerra civil varen malmetre algunes instal·lacions, i en resposta a

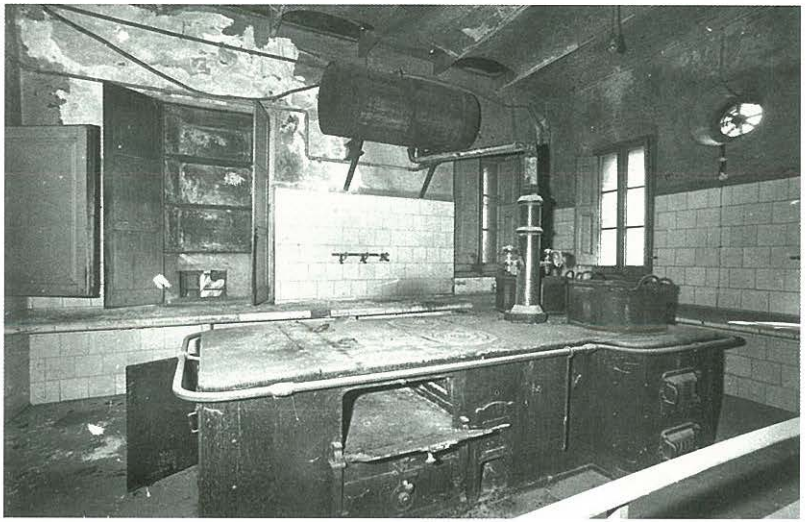

Des que el 1969 les dones acollides a l'asil Gomis van ser portades al geriàtric de Girona, l'interior de l'edifici ha anat patint un accelerat procés de degradació.

la sol·licitud de l'administrador, Antoni Fages, es feren reformes que varen suposar modificacions en els acabats ceràmics modernistes de les façanes, els quals varen desaparèixer i en resultà així un edifici d'aire més auster.

L'asil va funcionar durant 32 anys i la presència de les velletes al poble arribà a ser quelcom assumit com a propi. Entre elles hi hagué la Lídia Noguer, "la ben plantada". El 18 de febrer de 1969 les asilades varen ser traslladades a l'asil de Girona i des d'aleshores l'edifici entrà en un procés de degradació inaturable.

Durant aquests gairebé vint anys d'abandó s'han succeït les propostes de reutilització. Així, el 1972, essent Joan Gich *delegado nacional de Educación Física y Deportes* va fer una proposta, que no va quallar, de conversió en residència d'esportistes.

Malgrat l'interès dels successius ajuntaments pel tema i les gestions dutes a terme primer per a reobrir l'asil com a residència de la tercera edat, més tard per a convertir l'edifici en casa de colònies i encara més endavant per fer-hi un museu de prehistòria a proposta de Pere de Palol, no va ser fins que es va fer aquesta darrera gestió, el 1985, que la Diputació va destinar una partida de cinc milions de pessetes per a restaurar l'edifici en allò més urgent i que el president Salvador Carrera es va desplaçar diverses vegades a Agullana per tractar de trobar una solució satisfactòria.

Finalment, sembla acceptar-se la proposta de destinar una part de l'edifici a residència de vells i una altra part a museu, en el qual s'exposarien les troballes de la necròpolis hallstàtica de can Bech.

La integració dins el Pla de Serveis Socials de la Generalitat de Catalunya i l'aprovació d'inversions en el quadrienni 1987-1990 dóna esperances d'una solució definitiva.

LA BEN PLANTADA

El dia 30 de desembre de 1946 va morir a l'asil Gomis, en una nit en la qual la tramuntana agafà velocitats molt poc usuals, Lídia Noguer Savà, natural de Cadaqués, lloc d'on eren també els seus pares, i vídua de Fernando Costa i Puig. L'endemà, en Climent, l'enterramorts de l'època, li donà sepultura al cementiri d'Agullana.

Sembla que després de la mort dels seus fills, els quals havien patit terribles malalties mentals, la Lídia havia arribat a un grau tan extrem de pobresa i misèria que això va fer que un grup d'amics l'internessin a l'asil on ella sempre va dir que era feliç i on la resta de les asilades li tenien entre admiració i respecte pel fet que semblava conèixer molts intel·lectuals, i perquè els seus comentaris eren sempre imprevisibles però amb quelcom d'il·luminació.

La Lídia de jove havia regentat un hostal que agafà anomenada per la bona qualitat de la seva cuina i del seu celler. Víctor Rahola recomanava aquest hostal a tots els seus coneguts i això va fer que gent com J. Puig i Cadafalch, Agustí Duran i Reynals, Pablo Ruiz Picasso, André Derain, o Eugeni d'Ors, entre altres, fossin clients de la Lídia, la qual d'altra banda apreciava molt Salvador Dalí, i va ser de les poques que el va acollir quan el seu pare i família el rebutjaren.

La primera vegada que Dalí i Gala varen instal·lar-se a Portlligat va ser en un edifici comprat a Lídia i que havia estat la cabana de pescadors dels seus fills.

Joan Guillamet és un dels homes que ha estudiat més a fons tot allò que fa a aquest personatge, i pensa que el contacte amb tota aquesta munió d'artistes i de gent culta i intel·ligent, tan diferent dels pescadors i de la gent senzilla que Lídia havia freqüentat des de sempre, la va transtornar una mica. I com que Lídia era d'una gran intel·ligència intuïtiva i oferia una conversa amena, discreta i plena de sortides divertides i d'acudits, tota aquella gent s'entretenia molt xerrant amb ella.

La temporada que D'Ors va estar a casa de la Lídia va despertar en ella una admiració que va anar creixent fins a fer-se gairebé adoració, i en coincidir aquest fet amb la mort d'en Nando, el seu marit, i amb l'aparició de l'obra *La Ben Plantada*, va desembocar en un deliri del qual Lídia ja no es va refer i que la va dur a imaginar-se que ella era la Ben Plantada.

El cas és que Lídia va començar a llegir tot el que D'Ors escrivia, i a fer-ne una molt particular lectura, segons la qual Xènius sempre parlava d'ella i de Cadaqués però ho feia en clau perquè un personatge anomenat "la Mare de Déu d'Agost" i la resta dels membres de la Societat de Cabres i Anarquistes volien fer-li mal a ella i a tots els membres del grup que ella en deia del Secret de Xènius. El més sorprenent és la capacitat que Lídia demostrava per a crear associacions, que si bé hom sabia absurdes, resultaven en canvi brillants i enormement coherents entre elles.

Eugeni d'Ors no va voler mai res de la història de la Lídia ni es molestà mai a respondre cap de les cartes que aquesta li trametia constantment, però el 1953, set anys després de la seva mort, D'Ors inicià una sèrie d'articles a *La Vanguardia* en els quals parlava d'ella i la presentà com la seva sibil·la.

Dins tot el muntatge que D'Ors va preparar s'havia de fer un homenatge a la Lídia al cementiri d'Agullana, i per a l'ocasió va redactar un epitafi. Salvador Dalí va pagar la placa, però l'autoritat religiosa del moment, el bisbe Cartanyà, no va acceptar el text de la làpida i això va fer que l'aleshores alcalde, Jaume Perxés, es veiés obligat a no autoritzar l'acte.

La làpida restà molt temps a les dependències del cementiri municipal i en una de les diferents ocasions que Dalí va venir se l'endugué.

Salvador Dalí i l'enterramorts d'Agullana, a la porta del cementiri, amb la placa dedicada a la Ben Plantada.

El seu text deia el següent:

DESCANSA AQUÍ
SI LA TRAMONTANA LA DEJA
LIDIA NOGUÉS DE COSTA
SIBILA DE CADAQUÉS
QUE POR INSPIRACIÓN MÁGICA
DIALÉCTICAMENTE FUÉ Y NO FUÉ
A UN TIEMPO TERESA
LA BIEN PLANTADA
EN SU NOMBRE CONJURAN
A CABRAS Y ANARQUISTAS
LOS ANGÉLICOS

Federico García Lorca va conèixer la Lídia Noguer a través de Salvador Dalí i en quedà absolutament admirat; d'ella arribà a dir:

"La locura de Don Quijote es una locura visionaria, de altiplanicie; una locura abstracta, sin imágenes. La locura de Lídia, en cambio, es una locura húmeda, suave, llena de gaviotas i langostas, una locura plástica... Don Quijote anda por los aires y Lídia por la orilla del Mediterráneo. Es ésta la diferencia".

Salvador Dalí admirà sempre Lídia Noguer i parla d'ella en la seva obra *La Vida Secreta de Salvador Dalí*, on entre altres coses diu:

"Era capaç d'establir relacions completament coherents entre qualsevol afer i la seva obsessió del moment amb una negligència sublim de tota la resta, i amb una elecció del detall i un joc d'enginy tan subtil i tan calculadorament hàbil, que sovint era difícil de no donar-li la raó en qüestions que sabíeu que eren completament absurdes. Interpretava els articles de l'Ors, en passar, amb unes coincidències i uns jocs de paraules tan ben trobats, que no podíeu deixar de meravellar-vos davant la violència imaginativa desconcertant amb què l'esperit paranoic pot projectar la imatge del nostre món intern en el món extern, tant se val cap a on, ni de quina manera, ni amb quin pretext. Les coincidències més increïbles s'esdevenien en el curs d'aquesta amorosa correspondència, que jo he utilitzat sovint com a model dels meus propis escrits".

DE LA DICTADURA A LA REPÚBLICA

17

Els anys següents al 1914 varen ser difícils per la greu crisi que va travessar la indústria surera i va motivar moments especialment conflictius els anys 1917-18 a causa de la reducció dels dies de treball setmanal que s'hagué de fer i que va donar lloc a algunes vagues dels treballadors del sector.

La vida local, per altra banda, es veié animada per fets com l'esperança de veure realitzat el projecte del ferrocarril que de Blanes fins a França havia de passar pel Portús, i pel projecte d'asil-hospital que endegà el Sr. Gomis.
A partir de 1923 l'alcalde va ser Francesc Estela i Felip, el qual ocupà el càrrec fins al 1929, data en què va ser substituït per Amador Bech de Careda i Olivet.

L'acte més lluït de tots els que es varen celebrar durant el temps de la dictadura va ser l'homenatge i la dedicatòria d'un carrer a Joaquim Bech de Careda Olivas.

Amb l'adveniment de la República el 14 de juny de 1931, Agullana va passar a tenir un ajuntament presidit per l'alcalde, Jaume Pagès i Agramunt, republicà, el qual governà fins el 1934 un consistori amb 7 membres republicans i dos republicans socialistes.

Només de constituir-se el nou ajuntament esclatà el conflicte entorn a la conveniència o no de treure les plaques dels carrers que havia posat el consistori de l'època de la dictadura. Malgrat sortir una votació favorable de no modificar aquests carrers, en especial el dedicat a Joaquim Bech de Careda, la placa va aparèixer trossejada i en una carta adreçada a l'ajuntament se'n feia responsable Josep Vidal i Cortada, natural

Festa de col·locació de la placa que el 1926 va donar el nom de Joaquim Bech de Careda al que fins aleshores s'havia dit carrer Nou.

d'Agullana i veí de Maureillàs. L'ajuntament passà el cas a l'autoritat judicial i renuncià a ser part en el sumari per evitar conflictes.

El tema que més transcendència va agafar en la vida local va ser el de la fixació definitiva dels límits entre el terme de la Jonquera i el d'Agullana, problema que s'arrossegava d'antic, quan uns segles abans la zona a la dreta del Llobregat i a tocar la Jonquera va passar a ser d'aquest darrer municipi i deixà de ser d'Agullana. L'Institut Geogràfic i Cadastral fixà definitivament aquests límits el juny de 1932.

La plaça Major, a l'època de la dictadura de Primo de Rivera.

La creació d'una classe de parvulari, el projecte del nou escorxador a partir dels plànols d'Emili Blanch en uns terrenys regalats al municipi per Lluís Castells i Vidal en el lloc dit de la Font de la Canya, el 4 de desembre de 1932; l'obertura d'una nova carretera per a anar al cementiri; les obres a l'asil Gomis i la creació del Camp de la Sella van ser els projectes més notables d'aquesta època.

En el terreny polític val a dir que aquest ajuntament es va adherir el 21 de juny de 1931 a la petició d'expulsió d'Espanya dels jesuïtes i que en sessió extraordinària del 24 de juliol del 1931 va aprovar l'Estatut.

El retard en la celebració de les eleccions convocades pel 17 de desembre del 1933 a causa de l'estat d'agitació promoguda al país, va fer que el relleu a l'ajuntament no es fes fins al gener de 1934 i el resultat va ser un ajuntament amb majoria d'esquerres, presidit per en Josep Sans i Clos, el qual en derrotar la candidatura de Josep Oliveres i Bonal per un curt marge de vots, va tenir 5 membres al nou consistori, enfront dels dos de la minoria.

La declaració de l'estat de guerra al país el 6 d'octubre i la conflictivitat social del moment va provocar tot un seguit d'enfrontaments entre sectors del poble.

Poc després va morir l'alcalde Josep Sans. Alfons Rabassa Garrofer va ser nomenat alcalde el 18 de febrer de 1935 i la plaça vacant de regidor va ser ocupada per Pere Sabà i Cabañó.

Mentrestant, les obres de l'asil s'anaven enllestint, es creava la Biblioteca Popular i l'ajuntament va passar a formar part de la Federació Catalana de Municipis. Però els conflictes entre els dos sectors de la població es van fer cada cop més violents i després de les eleccions generals del febrer de 1936 van culminar en l'enfrontament entre el metge Joan Gich i l'agutzil municipal, quan aquest, en anar a comunicar als *hermanos* que no podien continuar matriculant alumnes, va ser desatès per recomanació de l'aleshores jutge, Joan Gich. Els esdeveniments següents van ser ja d'extrema violència.

LA GUERRA CIVIL

18

A Agullana les setmanes anteriors a l'inici de la guerra varen ser especialment mogudes i hi hagué fets molt greus, com l'arrest el 25 de juny de 1936 de Joan Gich per part de l'alcalde Alfons Rabassa i el seu alliberament posterior, en part pel rebombori aixecat al poble, o la proposta d'acció que l'endemà va fer el Front Popular i que, aprovada per unanimitat per l'ajuntament, constava de cinc punts:

1) Que se seguissin les responsabilitats, començant pels caps visibles. 2) Que es fes un registre en les cases dels que formaven l'Acció Ciutadana. 3) Que es rebutgés estrictament tot intent feixista. 4) Que fossin foragitats dels seus càrrecs els empleats de l'Estat o del municipi que anessin contra la República. 5) Que es fes complir estrictament la llei que afectava l'ensenyança confessional.

El 3 d'agost el comitè antifeixista nomenà el nou ajuntament, en el qual estaven representades només les llistes dels partits que pertanyien al Front Popular d'Esquerres de Catalunya. A Agullana l'alcalde va continuar sent Alfons Rabassa, i amb ell van formar equip deu regidors més.

El mes de setembre van ser detingudes set persones: Alejandro Cristià (rector), Josep Estela, Josep M.ª Figa, Epifani Genís, Joan Gich, Daniel Pous i Josep Serra. Arrestades primer al xalet de can Parellada, van ser traslladats a Figueres, on el dia 17 de setembre de 1936 van ser executades. El fet causà consternació al poble i per això, davant una segona onada de detencions, una nombrosa manifestació de gent va fer pressió sobre l'ajuntament i va aconseguir l'alliberació dels detinguts.

Durant la guerra civil, l'ajuntament republicà va confiscar una casa propietat de can Bach (a l'esquerra de la fotografia), i la va enderrocar per ampliar la plaça Major.

Can Guinart va servir de polvorí durant la guerra i el 9 de febrer del 1939 l'exèrcit republicà en retirada el va fer explotar. La casa va quedar en l'estat que es veu a la fotografia i les restes van ser retirades als anys quaranta amb el treball obligatori gratuït, un dia a la setmana, dels homes del poble.

A partir del 4 de febrer de 1937 l'ajuntament es reestructurà i va quedar format per 3 membres de la CNT, 2 del PSUC, 1 del POUM i 3 del Centre Republicà Socialista, afecte a ERC. El nou alcalde va ser Josep Suñer i Batlle. Al primer moment els representants d'ERC no el van acceptar perquè veien anomalies en la constitució de l'ajuntament, però més tard van acabar formant-ne part.

En aquella època la confiscació d'hortes i terrenys era a l'ordre del dia. La biblioteca del poble es va enriquir amb llibres confiscats a famílies de propietaris agullanencs i es traslladà als baixos de ca l'Estela. Es van fer obres a l'església per trasformar-la en una cooperativa. Les asilades van arribar a l'asil Gomis i els primers 65 refugiats van ser instal·lats el 25 de febrer de 1937 a can Parellada. Tot plegat obligà a habilitar noves aules fora de les escoles i es van situar a can Bech, al costat de la carretera de la Vajol. S'enderrocà una part de la rectoria, amb la qual cosa es creà la plaça del darrera de l'església, i més tard s'enderrocà també la casa de can Bach, a la plaça. Així es va engrandir aquest espai urbà. A can Guinart es creà una cooperativa surera i en la seva construcció s'utilitzaren les teules de l'església de l'Estrada. La gran dificultat de trobar paper moneda va obligar l'ajuntament a fer una edició de 2.000 pessetes.

Després de la nova reestructuració de l'ajuntament feta el 18 d'octubre de 1937, Josep Suñer i Batlle continuà com a alcalde.

El 23 de novembre de 1937 van arribar 45 refugiats més. Els problemes per a trobar certs tipus d'aliments eren cada cop més greus i el 10 de febrer de 1938, després de demanar autorització, l'ajuntament va comprar 1.000 kg de farina, 15 kg de cafè, 150 kg de sucre i 300 kg de mongetes a França. El 9 de juny de 1938 la Generalitat de Catalunya va intervenir l'empresa Bech de Careda Hnos.

El 15 d'agost de 1938, arran d'una inspecció administrativa, es van detectar greus irregularitats en la gestió municipal i l'alcalde, Josep Suñer, i el conseller Joan Pagès van ser detinguts. Pocs dies després, el 18 d'octubre, es va nomenar un comissari, Josep Farré i Vidal, que va administrar el poble fins als dies de la retirada.

LA RECULADA

19

Els darrers mesos de 1938 i sobretot a partir de l'ofensiva franquista sobre Catalunya, iniciada el 23 de desembre, el volum de gent que va optar per l'exili no parà de créixer i Agullana va viure un autèntic allau de refugiats i fugitius que varen transformar un poblet de 1.100 habitants en un immens campament.

L'evolució de la guerra havia fet que des de l'any 1937 el govern de la República hagués confeccionat una relació de cases pairals situades a prop de la frontera i adequades per, si arribava el cas, ser utilitzades com a refugis per guardar tresors artístics i com a albergs de personalitats polítiques i intel·lectuals. Tot un seguit de pairalies, com can Perxés o can Bech de Baix, figuraven en aquesta llista.

Davant la imminent caiguda de Barcelona, esdevinguda el 26 de gener de 1939, Agullana va ser per a molts la darrera estació d'un itinerari que els va dur primer a Girona, a continuació a Olot i que després de passar per aquí va acabar a l'exili.
El nombre de personalitats que va reunir-se a Agullana, especialment a partir del dia 28 de gener i de l'1 de febrer –data de celebració al castell de Figueres del darrer acte oficial del govern de la República–, permet parlar d'Agullana com de la darrera capital republicana.

A part que cada casa del poble era absolutament farcida de refugiats de totes les extraccions –militars, diputats, ministres, ciutadans anònims–, els principals edificis del nucli urbà s'havien convertit en delegacions oficials.

A casa dels Bech de Careda hi havia l'Estat Major, al xalet de can Parellada s'hi instal·là el general Rojo, les escoles es convertiren en Ministeri d'Estat, La Concòrdia s'habilità com a hospital, l'ambaixada soviètica era a ca l'Amador Bech i tant a can Bach com a l'antic i nou escorxador s'havia emmagatzemat un arsenal militar. A can Perxés i al xalet, s'acumulaven peces de gran valor artístic.
Les notícies que apareixien en la premsa francesa afirmant que Negrín era en un dels masos d'Agullana i les informacions del servei d'espionatge de l'exèrcit franquista varen propiciar que alguns avions sobrevolessin el poble i fins i tot deixessin anar un parell de bombes a la zona de can Bech de Baix, creant així el pànic entre la població.

El bombardeig de Figueres el dia 3 de febrer va augmentar encara més l'angoixa, i la plana major dels polítics travessà la frontera pel coll de Lli el dia 5 de febrer.
El dia 8 va caure Figueres, i Llers fou enderrocat en explotar el polvorí que s'havia acumulat a l'església. El dia 9 de febrer, a mig matí, es volà el pont i a continuació l'escorxador vell i tot el cèntric edifici de can Bach.

El dia 10, un grup molt reduït de soldats franquistes amb un sergent al front van ocupar el poble i el van declarar zona nacional. La guerra havia acabat.

Gener del 1939

Durant un dia de 1939 el govern de la República Espanyola, acorralat per les tropes franquistes, va convertir Agullana en capital de l'Estat. Josep M.ª Poblet ho explica així:

"Agullana era el poble veí, on, aquells dies, des del President de la República al més humil dels subordinats que li restaven fidels, va passar-hi gent de totes les categories, pel fet d'haver-s'hi instal·lat alguna de les dependències del Govern central. Al local de les escoles, un dia va aparèixer un cartell –paper de barba i lletres de tinta negra pintadas amb una canya– on es llegia: *"Ministerio de Estado"*. El cas era que, en efecte, a la part interior, el sots-secretari del departament, Quero Molares, i el seu ajudant, Brauli Solsona, tenien feina llarga, sobretot a lliurar passaports.

"A la plaça d'Agullana, entre el fang i la boira, hi trobaves ministres, militars d'alta graduació, el president de les Corts, directors generals i molts diputats. El poblet, minúscul, s'havia convertit, de fet, en la capital de la República, fins on també arribarien molts intel·lectuals, catalans, capitanejats per Bosch i Gimpera i Carles Pi i Sunyer, obedients a les paraules del funcionari del departament de Cultura, Miquel Joseph i Mayol".

(POBLET, Josep M.ª: Els darrers temps de la Generalitat i la República. Barcelona, 1978, pàg. 188).

El mas Perxés va ser la seu del govern de la República durant els primers dies de febrer del 1939.

El 31 de gener de 1939, després d'abandonar can Perxés, el bibliobús i un altre autocar, carregats d'intel·lectuals van camí de la Jonquera. Antoni Rovira i Virgili hi és i fa la següent descripció del que veu:

"Tot baixant per la branca de carretera que va d'Agullana a la carretera general, veiem als dos costats campaments de gent fugitiva. L'àrea d'aquests campaments s'ha quintuplicat de pocs dies ençà. Agafa molts quilòmetres quadrats i conté desenes de milers de persones. Sota el bon sol, llargues rastelleres de roba estesa donen a l'indret un pintoresc aspecte. Damunt els camps encara molls i entre les pinedes es mou una multitud miseriosa en la qual predominen les dones i els infants".

(ROVIRA i VIRGILI, Antoni: *Els darrers dies de la Catalunya Republicana.*

ELS ANYS DEL FRANQUISME

20

De dreta a esquerra: el jutge de pau, el rector mossèn Colls, l'alcalde Ambròs Genís, i el cap de la guàrdia civil. La fotografia correspon a la festa de la Societat l'any 1958. La fotografia de sota correspon a una desfilada patriòtica de l'any 1941.

El 10 de febrer de 1939 Agullana va ser "alliberat" per l'exèrcit *nacional* i el 27 de febrer, en sessió extraordinària es va constituir el nou ajuntament, presidit per l'alcalde-gestor Francisco Vidal Raimondez, mestre nacional arribat durant els darrers temps de la República. La primera norma va ser l'obligatòria prestació personal d'un dia de feina setmanal per part de tots els homes útils del poble per tal de desenrunar la zona del centre, volada amb explosius el 9 de febrer de 1939, i es decidí també anar a Girona i demanar a l'exèrcit que vingués a retirar els polvorins que quedaven al poble.

La guerra havia costat un altíssim preu a les famílies agullanenques, ja que a part dels 7 executats el setembre del 36, al front republicà varen morir 27 homes, i al front franquista, tres.

El 31 d'agost, F. Vidal es reincorporà a la seva plaça de mestre a Palau-saverdera i cessà d'alcalde. El va substituir provisionalment Jaume Pujolar Cardoner i el 10 d'octubre va ser nomenat Primitivo Genís i Salellas, el qual va ser alcalde fins a l'abril de 1952, en què va morir.

L'època d'en "Reies" com se'l coneixia, va ser la de la municipalització del camp de la Sella, i tothom recorda el moment com d'una enorme preocupació per l'aspecte exterior del poble, i P. Genís, com un home molt autoritari, però generós en allò que feia referència al municipi.

En aquell moment es perdé l'oportunitat de comprar a bon preu la casa Vidal o l'actual casa Quera, finques que Àngel Culubret oferia a l'ajuntament per a fer-hi la casa consistorial.

Després que Jaume Mallart fes d'alcalde en morir P. Genís, el 13 de juny de 1953 va ser nomenat alcalde Jaume Perxés.
La seva va ser l'època de la restauració de Santa Eugènia i la de la reforma d'alguns usos de l'aplec, gràcies a la donació per part de l'alcalde d'unes valuoses monedes d'or i plata que serveixen per fer el pagament simbòlic dels pabordes i l'alcalde, en recollir la toia, durant el ball del ramallet.

En època de Jaume Perxés va ser quan s'hagué de denegar el permís per instal·lar la placa de la Lídia Noguer al cementiri municipal, a causa de les pressions del bisbat.

Després de tres anys de govern de l'alcalde Ambròs Genís i Genís, va agafar les regnes de l'alcaldia el que seria el darrer batlle d'aquesta època, Facundo Genís i Genís, el qual durant els seus 14 anys de gestió va fer algunes de les grans obres que varen suposar la modernització del poble.

Durant aquest temps, F. Genís va demostrar una enorme capacitat negociadora i a l'hora d'aconseguir realitzacions per al poble va comptar amb l'ajut de Joan Gich, de manera que la seva en bona part va ser també l'era Joan Gich.

És l'època en què es va enquitranar la carretera que conduïa a la Jonquera, l'estat de la qual era pèssim, amb la qual cosa es millorà molt l'accés al poble. La instal·lació de la xarxa d'aigua corrent el 1969, recollida i conduïda des del mas del Prat de cal Guixater, va suposar tot un esdeveniment, que resultà clau per al seu futur. També es va modernitzar algun tros de clavegueram i el 1972 es va fer realitat el projecte de les piscines municipals, les pistes polisportives i el nou enllumenat públic. La festa d'inauguració d'aquestes darreres obres i la de la celebració, el 1973, del 50è aniversari de la inauguració de les escoles varen ser els actes més solemnes d'aquest període.

L'any de la mort de Franco l'alcaldia passà a mans del tinent d'alcalde Martí Pagès i Picola. El canvi d'època s'obria esperançat per a Agullana gràcies a la creixent preocupació per les coses del poble que demostrava un agullanenc, aleshores influent, com era en Joan Palomeras Bigas, i a la constitució de grups de joves molt actius, com el Som i Serem, que semblaven disposats a recuperar un ample seguit de festes tradicionals i a animar la vida cultural.

LA PARRÒQUIA, ANIMADOR CULTURAL

21

L'enorme dramatisme amb què es varen viure aquí els darrers dies de la guerra civil va sumir la gent del poble en una mena d'ensopiment del qual només els rectors la van treure. A poc a poc la parròquia es va erigir en l'autèntic motor, no sols de la vida religiosa, sinó sovint de la vida social i cultural del poble.

La publicació a partir del 3 de novembre de 1946 de la *Hoja Parroquial de Agullana* i la campanya que s'endegà des del número extraordinari de l'1 de gener de 1947 sota el títol de "La restauración del templo" va anar aglutinant els agullanencs a l'entorn de la parròquia.

La potenciació del cor parroquial i de l'escolania varen contribuir a donar cada vegada més solemnitat a actes com ara la processó de Corpus, que congregava tot el poble a fer catifes de flors, guarnir els balcons i finestres amb domassos i banderes "nacionals", i a habilitar altars en diferents punts del recorregut de la processó.

A part del Corpus, el dia de Ram era motiu també d'una processó molt solemne, i tampoc no es quedaven enrera els viacrucis de setmana santa, però la processó per excel·lència va ser la celebrada el 25 de juny de 1950 amb motiu de la vinguda de la Verge de Fàtima. La gent va preparar durant setmanes els guarniments dels carrers i es va viure la que possiblement fou la primera gran festa de la postguerra.

La campanya pro-restauració del temple també va motivar moments altament festius, com ara l'ofici de festa major

Processó d'una festa de Rams dels anys cinquanta. Les festivitats litúrgiques constituïen gairebé les úniques ocasions que el poble s'aplegués al carrer.

de 1948, amb la col·locació de la nova imatge de la verge, tallada en alabastre per l'artista Manuel Martí i Cabré, o la solemníssima festa de col·locació de quatre campanes que va tenir lloc el 20 de juliol de 1952.

Els agullanencs, aquells anys semblava que retrobaven la il·lusió de la festa a l'entorn de la restauració parroquial i els successius rectors Francesc Puig (1946-52), Andreu Soler (1952-56) i Francesc Colls (1956-8) van reforçar la formació religiosa i la pràctica del culte amb successives missions l'octubre de 1952 i el novembre de 1962, que van representar per al poble esdeveniments importantíssims.

Cada rector va suposar una època. Així, la de F. Puig ha passat per ser la de la creació d'una infrastructura: cor, catequesi, etc., capaç de donar brillantor a les festes i de comprometre el jovent amb la parròquia. El cim de les fites materials aconseguit en aquesta fase va ser la festa de les campanes.

L'època d'A. Soler és la del full parroquial en català i de la restauració de l'ermita de Santa Eugènia, durant l'any 1954, i estrenada el dilluns de Pasqua de 1955. Aquest projecte, en el qual l'entusiasme dels germans Manel i Josep Quera va ser capital, va propiciar actes com ara la celebració d'una sessió de cinema de tema agullanenc, el 12 de setembre de 1954, a càrrec d'Antonio Bech de Careda, destinada a recollir diners per a sufragar les obres.

La de F. Colls és sens dubte l'època de la potenciació de la catequesi i del casal d'estiu. Els que eren nens els anys 60-70 han conegut el terme municipal a partir de les excursions que feien amb el mossèn, i és també, sens dubte, l'època de la conversió de Santa Eugènia en casa de colònies i de l'equipament tant d'aquesta casa com del catecisme, amb elements com ara una piscina.

Els festivals de fi de curs del catecisme, les festes de Reis, les cantades de nadales per les cases del poble i algun any la cantada de caramelles, les excursions a Montserrat o a Lourdes, que suposaven sovint el primer viatge de molts a Barcelona o a altres indrets, acabaren convertint els mossens en quelcom més que simples directors espirituals de la parròquia.

La Santa Missió de l'any 1962. Va ser, junt amb l'arribada de la imatge de la Mare de Déu de Fàtima, l'any 1950, l'esdeveniment de més ressò al poble durant els primers 25 anys després de la guerra civil.

CAMPANES

Malgrat que el tipus de cadireta sol ser propi de campanars rurals, senzills, i que per tant, diguem-ho així, és el tipus més humil de campanar, el d'Agullana, per les seves dimensions, fuig d'aquests qualificatius i amb els seus cinc forats o arcades, cada una amb la seva respectiva campana, domina la silueta del poble des de qualsevol lloc que es miri.

El meu fill té quatre anys i quan sent els diferents tocs de les campanes pregunta: –"Què diuen ara les campanes, pare?" i és que s'ha adonat que les campanes a Agullana encara parlen, i que serveixen no només per a marcar les hores i els quarts, sinó per a convocar a missa o altres celebracions; per a donar a conèixer l'especial caire festiu d'una jornada; per a advertir que es fa un bateig i convocar la mainada a collir "rutlleu"; per a acompanyar l'alegria de les parelles que es casen; per a demanar la presència de voluntaris a la plaça quan hi ha foc; per a notificar que algú és mort i detallar amb tres tocs que es tracta d'un home i amb dos que el difunt és una dona; i fins no fa gaire per a advertir que havia arribat el peixater i especificar fins i tot quans tipus de peix duia i a quin preu el venia.

Notificadores d'alegries i penes, portaveus religioses o civils, les campanes sempre han estat importants en la vida del poble i per això els agullanencs han volgut sempre plens els arcs del seu campanar, però precisament pel mateix motiu, sovint aquesta terra de pas i de frontera ha vist com eren llançades daltabaix.

De les cinc que hi ha actualment, quatre varen ser instal·lades el 20 de juliol de 1952 en una jornada de festa que tothom recorda encara com la "festa de les campanes" i que va cloure la campanya endegada, des de les pàgines de la fulla parroquial el 2 de setembre de 1951, per l'aleshores rector Francesc Puig, el qual amb la voluntat inicial de recollir fons per a una campana aconseguí crear un entusiasme i una participació tal que va quatriplicar els resultats previstos inicialment.

Aquesta festa, en la qual els nens varen tenir un protagonisme destacat, ja que ells pagaven una de les quatre campanes, va ser motiu de vinguda al poble de molts agullanencs residents a fora i el seu programa d'actes va ser molt lluït i revistes com *Ampurdán* en donaren detallada informació (23 de juliol de 1952).

La cinquena campana de les actuals, va ser una donació particular i es va instal·lar els anys 70, en època del rector Francesc Colls.

Gairebé tots els nens d'Agullana, un moment o altre de la infantesa han jugat al ritme d'una cançó que parla de campanes i campaners i que diu:

- Ning, Nang,
- les campanes de la Vajol,
- toquen a festa i toquen a dol.
- Qui les toca?
- Qui les mena?
- L'ermità de Santa Eugènia!!!

A la plana de l'esquerra, portada del programa de l'acte d'inauguració de les campanes. En aquesta plana, el campaner Pere Ripoll, entre l'alcalde Facundo Genís i l'autor de la sardana El campaner d'Agullana, *Artur Rimbau.*

Els campaners agullanencs han tingut el seu representant més notable en la persona de Pere Ripoll i Pou (1872-1973) el qual va tenir aquest càrrec fins a l'edat de 99 anys i pujava cada dia dues i tres vegades l'empinada escala que conduïa al campanar. Conegut aquest fet, algun periodista el va batejar com el campaner més vell d'Europa i el compositor Artur Rimbau li dedicà una sardana amb el títol *El campaner d'Agullana*.

Un fullet commemoratiu de la benedicció de les campanes de l'església parroquial d'Agullana, imprès a Madrid el 16 de juliol de 1951, fa la següent descripció:

"Nostra Parroquia té un bell historial de campanes i bendicions. Clarament en parlen els llibres de l'arxiu parroquial.

En 1595 es beneia una campana «grossa de setze quintás i vint lliures».

En 1644 la campana que s'instauraba era de «dibuit quintás», junt amb una altre mes petita.

Passan vint-i-cinc anys i llegim la bendició d'altre campana major. En 1696 es col·loca una campana mitjana. No hi dades que completin el seu historial.

Uns anys mes tard, després d'un llarg silenci, trobem una darrera relació escrita per el propi Rector, que diu: «El 10 d'agost de 1862 se ha beneit la campana grossa que nova se ha posat al campanar ab gran alegría del poble y concurs de forasters. Ha sigut costejada de dádivas voluntarias».

L'odi, el rencor i l'incomprensió estimbaren les dues campanes que poseia la parroquia. Per desgracia, aquesta vegada les mans que cometeren tal tropell no eran estrangeres.

Altre juliol ha vist com Agullana vibrava d'entusiasme i fe, embolcallat el poble en alegria extraordinaria.

El 20 de juliol de 1952, casi divuit anys després de que caigueren, els fills d'Agullana han aixecat fins la buidor del campanari, amb amor i sacrifici, quatre campanes. Amb la seva col·locació queda acabada la restauració de la nostra Esglesia Parroquial".

LA INAUGURACIÓ DE LES PISCINES

22

Des de sempre el jovent agullanenc havia anat a banyar-se a les gorgues del Gou i del Guilla, especialment a les de la zona de les Mines. Era comú que cap al final de curs, amb les escoles, s'hi anés d'excursió i a banyar-s'hi. Aquí solia ser on s'aprenia a nedar.

El poc cabal que tenen els rius locals feia que a mitjan estiu fos realment difícil trobar un lloc per banyar-se, i això als anys 60 es començà a veure com un dels pitjors entrebancs per a la promoció del poble cara al turisme. A poc a poc la idea de la necessitat d'una piscina municipal va agafar força. L'any 1968, *la Junta Provincial de Educación Física y Deportes de Gerona* comunicà als ajuntaments que volia confeccionar un pla provincial d'instal·lacions esportives, i el consistori, presidit per Facundo Genís i Genís, va decidir presentar documentació per a ser inclosos dins el pla quadriennal.

El fet que un agullanenc, en Joan Gich i Bech de Careda, ocupés el càrrec de *Delegado Nacional de Educación Física y Deportes*, feia les coses més fàcils, però la intervenció de l'enginyer Francesc Soler i Lladó va ser el complement necessari perquè Agullana s'inclogués en el pla provincial, el maig de 1969.

Aquest enginyer industrial, estiuejant habitual d'Agullana, va fer, gratuïtament, un avantprojecte signat el 2 d'abril de 1969 que va ser l'autèntic esquer perquè l'al·ludida inclusió fos gairebé obligada, al marge de qui fos el *Delegado Nacional*, i també va ser l'element capaç d'il·lusionar els agullanencs en un projecte que un any abans hagués semblat utòpic.

L'avantprojecte de F. Soler feia notar les deficiències d'instal·lacions esportives que es patien a l'Alt Empordà i oferia la possibilitat de practicar el futbol, la natació, el tennis, el bàsquet, l'atletisme, i combinava la pràctica esportiva amb l'esbarjo i la promoció del turisme, tant espanyol com francès. A la vegada es preocupava extremadament d'aspectes com l'ús de material autòcton, granit i ceràmica de la Bisbal, en els acabats.

Aquest projecte va romandre exposat als salons de La Concòrdia durant un parell o tres d'anys i mantenia viu el somni de veure'l fet algun dia.

La intervenció directa d'en Joan Gich en aquest afer i l'habilitat de l'ajuntament governat per F. Genís i en el qual ara en F. Soler actuava com a enginyer municipal, va fer que l'any 1971, i a partir d'uns plànols nous signats per J. Pazos de Provens i per F. Riesgo i Paeza, s'aprovés un projecte de piscina de 25 x 12,5 m i es concedís una subvenció a fons perdut que permetia fer realitat el projecte.

El 12 d'agost de 1972, a les cinc de la tarda, Joan Gich i Bech de Careda, el governador civil Victoriano Anguera i Sansó, i altres autoritats van inaugurar les piscines, els vestidors, la pista polisportiva i el nou enllumenat públic i van obrir

A dalt, el projecte de les piscines tal com es va presentar l'any 1969. Quan es van fer el 1972, el projecte va quedar-se a mig camí. A la dreta i a sota, l'acte d'inauguració de les piscines, amb Joan Gich Bech de Careda pronunciant el discurs de rigor.

amb aquesta estrena la festa major.
A l'acte, després dels altres parlaments, Joan Gich va fer un emotiu discurs en català, dirigit als agullanencs, en el qual va insinuar la voluntat de complementar totes aquelles instal·lacions amb la creació als edificis de l'antic asil Gomis d'una residència per a esportistes, i va comunicar la concessió d'una subvenció per a edificar una nova casa-ajuntament i poder així iniciar la restauració de l'església parroquial.

Durant els actes commemoratius s'estrenà la sardana del mestre A. Rimbau *La piscina d'Agullana*, composta per a aquella ocasió.

No cal dir que la influència d'aquestes instal·lacions en la promoció de l'estiueig a Agullana va ser molta i que molt pocs fets han suposat a mig termini una modificació tan substancial dels costums dels agullanencs en una època de l'any concreta.

DE LA TRANSICIÓ A LA DEMOCRÀCIA

23

Obres d'enderrocament de l'antic Ajuntament, annex a l'església, el juliol del 1985, quan encara era en peu l'antiga sagristia, desapareguda dos anys després.

Martí Pagès es va mantenir com a alcalde provisional fins al 1976, any en què un grup de joves va recollir signatures per proposar com a batlle Sebastià Tubert i Costa, nom que va ser acceptat i que va ocupar el càrrec fins a les primeres eleccions municipals l'any 1979.

Els anys de l'alcalde Tubert van coincidir amb els del miratge Palomeres. Aquest home, que molts veuen com un clàssic exemple de *self made man*, fill d'una senzilla família agullanenca, va arribar a assolir el càrrec de president del Banco de Navarra i en aquests anys va decidir fer grans inversions al seu poble natal, lloc on es va construir una casa magnífica i on va decidir instal·lar una nova indústria en aquella època revolucionària: una factoria per a l'obtenció de fetge d'oca.

Imitant el que feia en aquest terreny a les Landes, Palomeras va crear unes instal·lacions modèliques on ben aviat el fetge gras d'Agullana va agafar renom a tot l'Estat i es consumia als millors restaurants.
Amb l'obertura d'una sucursal del Banco de Navarra, Agullana va tenir la seva primera entitat bancària i Joan Palomeras va fer algunes donacions importantíssimes per al poble, com ara el remodelatge de la sala de cinema de La Concòrdia i la creació del cine-club.
Durant aquests anys i en part pel suport que Tubert va trobar en la persona de Joan Gich, es decidí tirar endavant les obres de construcció de la casa consistorial projectada a l'època de F. Genís; l'obra, però, no es va acabar del tot fins a l'època següent, malgrat que alguns serveis com els del consultori del metge entraren ja en funcionament.

Joan Palomeras, president del Banc de Navarra, protagonista d'uns anys de somni.

La construcció passà per uns moments especialment actius i la vida cultural va conduir cap a una recuperació de moltes festes tradicionals. El cine-club i les escoles varen ser elements clau en aquesta tasca.

La intervenció per part del Banco de España del Banco de Navarra i la posterior fallida d'aquest darrer, amb la conseqüent caiguda en desgràcia de Joan Palomeres, va suposar un cop fort al poble, perquè empreses com Fetge Gras de l'Empordà caigueren arrossegades per la crisi del Navarra i no s'han aixecat més.

Amb les primeres eleccions municipals democràtiques va pujar a l'alcaldia Jaume Quera i Claparols, el qual en ser confirmat en les segones eleccions el 1983 va ser l'alcalde d'Agullana durant vuit anys.

En aquesta època es va urbanitzar tot un ampli espai situat a la zona de la Font d'en Serra, es va dur a terme el projecte de clavegueram de l'Estrada i es va millorar el d'Agullana, es va crear una depuradora i es va iniciar la primera fase de pavimentació dels carrers, projecte que en algun moment va resultar polèmic i que va acabar el següent consistori.
Un fet important succeït en l'època Quera és el conflicte que va esclatar entorn de les fites frontereres del coll de Manrella, al terme d'Agullana, on des del 10 d'octubre de 1981 hi ha el monument al president Companys. Curiosament aquest és un problema tan fosc, tan polititzat, que els agullanencs, malgrat ser els directament afectats, s'ho han mirat sempre amb escepticisme.
En el terreny cultural, la inauguració del nou ajuntament va permetre enderrocar l'antic edifici adossat a l'església i iniciar-ne la restauració. La creació d'entitats culturals com el GECA o el Centre Cultural varen suposar el relleu necessari del cine-club, que es va veure obligat a desaparèixer per problemes econòmics. Les noves entitats, a les quals cal afegir l'Associació de Veïns d'Agullana, varen ser les animadores de les festes i celebracions agullanenques. I aquesta darrera amb la recuperació de la revista *El Tap de Suro* l'any 1985 va procurar donar ressò als temes agullanencs.
El relleu en l'alcaldia es produí el juny de 1987, quan Antoni Guardia i Torrent sortí elegit en les terceres eleccions municipals. S'hi presentà amb un equip que fins avui ha evidenciat una forta preocupació pels temes urbanístics i de rehabilitació del poble i que va tenir la seva primera dificultat en l'acabament de les obres de pavimentació dels carrers, projecte heretat del consistori anterior.

En l'etapa de govern d'aquest consistori s'ha urbanitzat de manera definitiva la plaça Josep Serra, s'han realitzat importants reformes a la zona esportiva, s'han fet esforços molt importants per sanejar l'economia municipal i s'ha donat ple suport a les escoles cara a la celebració del seu 75è aniversari.

CARRERS

Un comentari compartit per la majoria de la gent que coneix una mica bé la història d'Agullana és que aquest ha estat un poble afortunat, en el sentit que sempre hi ha hagut algun agullanenc disposat a fer donacions importants al poble.

Edificis com el de les escoles públiques o els *hermanos*, l'Asil Gomis, el cinema La Concòrdia, les piscines i el complex esportiu o la plaça Josep Serra, parlen per si mateixos de gent generosa que ha volgut fer més gran el nom i el poble d'Agullana.

Una manera d'honorar la memòria d'aquells individus que amb el seu prestigi o amb la seva voluntat de mecenatge s'han significat d'una manera especial és la dedicatòria d'un espai públic, i d'aquest fet Agullana en dóna bona mostra. Passejar pel poble i fixar-se en els noms d'alguns carrers i places permet evocar alguns dels principals moments de la seva història.

Els carrers *Lluís Marià Vidal* i el de la seva esposa, *Dolores Gomis*, són un recordatori de l'altruisme que guià aquest eminent científic quan s'erigí en mecenes de les escoles públiques inaugurades el 1913, fet que li va fer merèixer el títol de fill adoptiu del poble, concedit el 16 de juliol de 1911.

Els carrers *Francesc Bach de Portolà* i el dels *Germans de les Escoles Cristianes* evoquen la tasca educadora que els *hermanos* varen fer al poble de 1907-1944 i la personalitat d'un dels que fou mecenes reconegut d'aquesta institució i donador dels locals on impartiren les classes.

En commemoració del que va ser promotor de la idea de dotar Agullana i els pobles veïns d'un hospital-asil, Lluís Gomis, i de la seva esposa, Teresa Pallejà, i el segon marit d'aquesta, Josep Parellada, avui trobem a l'entramat urbà la plaça dedicada a *Teresa Pallejà* on inicialment havia d'edificar-se l'asil, i un carrer dedicat a cada un dels seus dos esposos.

Lluís Marià Vidal, mecenes que va pagar la construcció de les escoles públiques, té un carrer dedicat a Agullana.

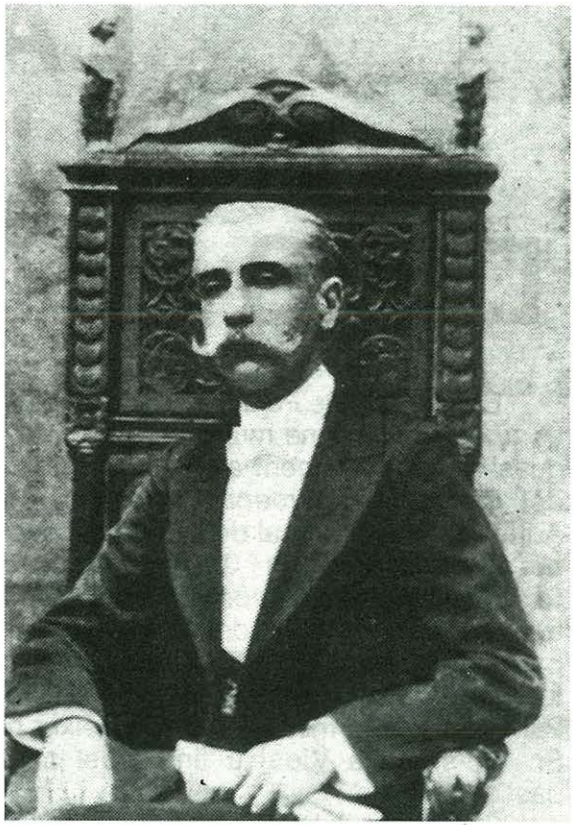

Francesc Bach de Portolà, que va donar als hermanos *un edifici perquè hi traslladessin l'escola, també té un carrer dedicat.*

Alcalde gairebé perpetu durant uns anys en els quals Agullana millorà enormement la qualitat urbanística dels seus carrers i edificà la majoria dels que avui són els seus edificis més notables, *Joaquim Bech de Careda i Olivas* té un carrer dedicat des del 1926 quan un any després de la seva mort se celebrà una festa d'homenatge a la seva persona.

Com a fill il·lustre que és, *Laureà Dalmau*, metge, escriptor i polític que arribà a ser diputat al parlament de Catalunya per ERC en temps de la II República, té també el seu carrer dedicat al seu poble natal.

***Artur Rimbau*, reconegut músic i compositor de sardanes que s'inicià en la música a Agullana i fou fundador de la cobla-orquestra La Juvenil Agullanense el 1912, és recordat també amb un carrer conegut com carrer Mestre Rimbau.**

El darrer agullanenc al qual s'ha dedicat un espai urbà ha estat en *Josep Serra i Palau*, el qual va fer donació al poble d'una finca situada en una zona molt cèntrica perquè s'hi fes una plaça. Aquesta voluntat es veié complerta recentment i el 31 d'octubre de 1987 s'inaugurà aquest magnífic racó dedicat a l'esbarjo.

L'absència en aquesta relació d'agullanencs il·lustres i de mecenes d'un nom com el de Joan Gich i Bech de Careda, home que va fer possible disposar de les piscines, els vestidors, les pistes, el gimnàs escolar, només té explicació coneixent la seva negativa mentre fou viu que li fossin tributats honors públics pels serveis que pogués haver prestat al poble des dels càrrecs que va tenir.

PREMSA LOCAL

24

Any I. Agullana 28 Març de 1897. Núm 6.

LO TAP DE SURO

PERIODICH QUINCENAL, SATÍRICH, HUMORÍSTICH Y LITERARI

NÚMERO SOLT: 10 CÉNTIMS

AVIS IMPORTANT

EN DEFENSA PROPIA

AL POBLE CATALA

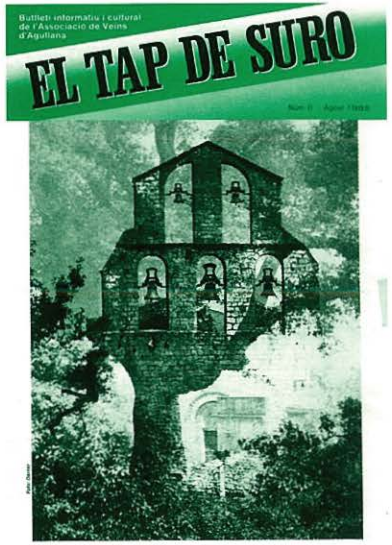

Butlletí informatiu i cultural de l'Associació de Veïns d'Agullana

EL TAP DE SURO

Portada del primitiu Lo tap de suro, *del 1897, i de l'actual.*

A sota, Eleuteri Serra i Joan Mallol, creadors del primitiu Lo tap de suro.

En l'època daurada de la indústria surera, el gener de 1897, un grup de joves, al front dels quals hi havia en Joan Mallol i l'Eleuteri Genís, es llançaren a l'aventura de publicar un "periodich quinzenal, satírich, humorístich y literari": *Lo Tap de Suro*.

Aquest atreviment, que era una bona mostra de la vitalitat social que tenia el poble, els dugué a publicar 12 números en mig any. En els sis números que avui es conserven figuren col·laboracions de plomes de

renom, com ara Carles Bosch de la Trinxeria, Francesc Cambó o Josep Barbany. Quan el 27 de juny de 1897 l'editorial titulada "Arreveure", advertia que *Lo Tap de Suro* deixava de publicar-se, s'hi insinuava que el canvi de residència d'un dels redactors (Joan Mallol?) n'era la causa. Enrera deixaven un número especial, el 10, amb setze pàgines dedicades a la festa de Sant Sebastià, i onze números més.
La ironia, l'humor, l'afany de fer país i de promoure la literatura, són trets característics dels treballs publicats, tots en català, i ordenats en tres columnes i quatre planes.

Després de *Lo Tap de Suro*, Agullana no va tenir cap publicació periòdica, al marge del que podien representar els programes de festa, fins al 3 de novembre de 1946, quan mossèn F. Puig es va decidir a editar la *Hoja Parroquial*, publicació que fins al 27 de desembre de 1970, en què deixà de publicar-se, va passar per tres èpoques molt clares, cada una corresponent a un rector diferent.
Des del número 1 al 328, del 2 de novembre de 1970, data aquesta en què es produí el relleu de mossèn F. Puig per Andreu Soler, la *Hoja Parroquial* va ser bàsicament una eina de propaganda per a promoure les successives campanyes de restauració de l'església endegades pel rector.

Amb números especials cada 1 de gener, en els quals s'oferia un balanç de l'any anterior a la parròquia, i altres extraordinaris dedicats a la història de les antigues campanes i a la festa de inauguració de les noves, a la vinguda de la Verge de Fàtima, la *Hoja Parroquial* d'aquest moment, publicada en castellà, arribà a assolir nombres molt alts de distribució, no només a Agullana sinó entre els agullanencs que vivien fora.
A partir del número 329 mossèn Andreu Soler va crear un nou estil de *Hoja*, i a partir del juliol de 1953 la publicà en català i amb poemes i altres textos propis o d'altres, que tenien un fort interès documental, literari i testimonial. També incorporà algun apartat avui curiós, com el de la censura moral de les pel·lícules de la setmana.

Mossèn Andreu Soler va dedicar alguns números a l'ermita de Santa Eugènia i va acabar veient algun exemplar segrestat per l'autoritat política del moment.
A l'època de mossèn Francesc Colls la *Hoja Parroquial* va reduir l'espai dedicat a Agullana a mitja pàgina, i a partir de 1970 es deixà de publicar.

L'aparició de l'editorial Obrador de Quaderns, creada a Agullana per Joan Palomeres, va propiciar l'edició dels programes de festa major dels anys 1977 i 1978, amb una estructura de revista i una qualitat material difícilment superable. L'experiència, però, va quedar tallada en el número 2.

L'agost de 1985 l'Associació de Veïns d'Agullana presentava el número 0 d'*El Tap de Suro*, "butlletí informatiu i cultural" que al número 1 ja passà a ser "revista cultural i informativa" i que amb 3-4 números l'any ha igualat ja els 12 números de l'antic *Lo Tap de Suro*, del qual aprofita alguns elements, com la capçalera i el títol d'algunes seccions: Escapsilles, Barrinaments,...

El Tap de Suro és una revista que ofereix un espai a cada una de les entitats locals i té un equip de col·laboradors fixos i altres ocasionals. El treball del fotògraf Roderic Darner en el disseny de les portades ha contribuït moltíssim a oferir una imatge de revista actual i progressista.

CINEMA I TEATRE

25

L'existència de llum elèctrica des del 1895 va fer possible que alguns invents com el cinematògraf arribessin aviat a Agullana. El 1907, al cafè d'Epifanio Genís, Can Fano, ja funcionava amb gran èxit el primer que hi hagué al poble. En les actes de l'Ajuntament tot sovint figuren referències a queixes que el fan responsable de les pujades i baixades que feia la llum.

El gust pel cinema despertat a Can Fano fa que els socis de La Concòrdia l'11 de gener de 1920 demanin a la junta la creació d'un cinema. Acceptada la proposta es llogà primer el projector de l'Epifani Genís i un any després se'n comprà un de nou.

El sistema de lloguer d'explotació del cine va variar amb el pas del temps i en algunes ocasions, com l'any 1943, va coincidir en la persona del conserge. En aquest cas en Xico Brugat, home afeccionat a la fotografia i molt traçut, va fer època i es proposà d'educar un públic encara acostumat al cinema mut i massa donat a fer fressa.
En Xico va fer un invent que feia aparèixer en el centre de la imatge de la pantalla la paraula *Silencio* quan els crits del respectable eren excessius.

Des dels anys 50 fins a meitat dels 70 el programa era compartit amb la Jonquera: dues pel·lícules i un "Nodo". A la mitja part calia anar al poble veí a canviar les cintes.

Quan es plegà de fer cinema, Joan Palomeras Bigas, agullanenc que aleshores era president del Banco de Navarra, va fer l'oferta de crear un cine-club. Va finançar unes reformes molt costoses a la sala de cinema i la va equipar amb material de projecció molt modern.

El cine-club Alt Empordà es va inaugurar el 13 d'agost de 1976 amb la projecció i estrena de la pel·lícula *La Nova Cançó* i amb la presència del seu director, Francesc Bellmunt, el qual va presentar el seu treball. Paral·lelament es va fer un recital de cançó a càrrec de Rafel Subirachs, al nou escenari del jardí.

El cine-club d'Agullana va ser, durant cinc anys, lloc de peregrinació dels cinèfils empordanesos.

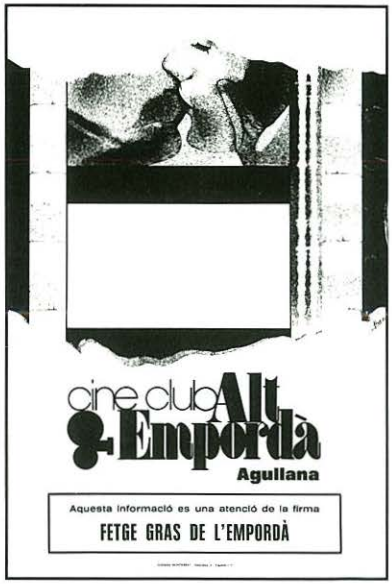

*El grup de teatre Agullana-85 va començar les activitats amb l'estrena d'*Els bandolers de Cantallops, *d'A. Picas. En la fotografia, l'autor rep una placa de record per part del grup teatral que, des d'aleshores, ha estrenat un mínim d'una obra cada any.*

El cine-club va suposar tota una època, cada dissabte al vespre Agullana esdevenia el centre de peregrinació dels cinèfils empordanesos i els diumenges a la tarda feia cinema comercial.

La duresa de les condicions de lloguer de les pel·lícules i el progressiu descens del nombre de socis varen arribar a fer inútils els esforços del seu darrer president, Josep Batlle, i el cine-club va fer la seva darrera sessió de cinema el 25 de setembre de 1981.

A partir del desembre de 1986 una nova entitat ha omplert el buit deixat pel cine-club. Amb un nou projector, ara de 36 mm, el Centre Cultural ofereix sessions de cinema comercial el dissabte i el diumenge.

Si el cinema ha estat una activitat de lleure important, el teatre no ho ha estat menys. Tot el segle passat els agullanencs hi tingueren gran afecció i intercanviaven espectacles amb els elencs dels pobles veïns.

D'aquí va sortir en Joan Mallol, home que a final de segle va escriure moltes de les obres que actors com Sampere representaven al Paral·lel; i un grup d'afeccionats es constituïren el 1905 com L'Aplech Dramàtic Agullanech, més tard convertit en l'Aplech El Pirineo Agullanench.

Els festivals escolars i l'aparició esporàdica d'algun grup d'entusiastes va constituir l'única tradició que restà viva, però els anys 80, en Joan Reynal, que ja havia dirigit alguna obra el 1976 i el 1978 i que col·laborava amb l'escola, fundà el grup Agullana 85 i estrenà *Els Bandolers de Cantallops*, d'A. Picas.

Amb l'estrena d'almenys una obra l'any i la constitució d'un grup d'actors juvenils, a part del grup dels grans, Agullana 85 ha suposat no només la possibilitat de fer i veure teatre a Agullana i d'intercanviar obres amb altres grups, sinó també l'obtenció de subvencions i la realització d'obres molt importants en l'escenari de La Concòrdia, de manera que avui està molt ben equipat.

ELS ESPORTS: EL FUTBOL

26

La primera referència a la pràctica de l'esport per part dels agullanencs la dóna Madoz en el seu diccionari editat l'any 1845 quan, referint-se a les instal·lacions que té el poble d'Agullana, diu: "*Tiene...; un buen juego de pelota en cuya diversión son muy aficionados los habitantes*".

Al marge d'aquesta afecció al joc de la pilota, que es practicava sobretot a la plaça i davant la rectoria i fent servir el mur de l'església, cal acceptar que l'esport per excel·lència ha estat el futbol. A partir dels anys 1917-20 a Agullana es practicà el futbol i és en aquells moments que van circular les primeres pilotes "de reglament" però el fet de practicar-lo d'acord amb unes regles és quelcom que en bona part varen aconseguir el metge Gich, que aleshores va arribar al poble i que era germà del porter del Palafrugell, i en Jaume Pujolà. El 1923 es creà el Centre d'Esports Agullana, un dels clubs capdavanters del futbol a l'Empordà.

El primer temps es jugà al Prat d'Egna, al camp de futbol vell al davant de can Daniel i a l'era d'en Serra. L'actual camp de la Sella s'inaugurà el 1932, primer llogat als propietaris de can Puig i més tard, els anys 40, municipalitzat. Els anys de la guerra civil i els primers de la postguerra varen suposar la crisi del club, però no de la pràctica d'aquest esport, ja que en les festes majors i altres diades se celebraven diversos torneigs. El 1950-51 el *Frente de Juventudes* torna a crear un equip que prengué part al campionat d'afeccionats i a la Copa de Primavera i el 1952 es creà el *Club Deportivo Agullana* i es participà en la competició federada.

En aquesta plana, l'equip del CD Agullana, en una fotografia dels anys cinquanta, amb el logotip de l'entitat. A l'altra plana, una formació de juvenils dels anys trenta. Al fons es veu la Roca dels mariners i el suro centenari que van ser destruïts quan als anys quaranta es va fer el passeig arbrat entorn del camp de futbol.

Els anys 60 una crisi deixà Agullana sense equip federat en un moment en què, paradoxalment, una bona colla de nens d'Agullana jugaven en un equip infantil de la Vajol. Aquest col·lectiu, ja juvenils, a final dels 60 organitzaren un equip que jugava, especialment els estius, partits de costellada, i la primavera de 1971 es federà altre cop i prengué part en el Campionat de Primavera. El president d'aquella època era Joan Bota, mentre que a l'època de 1952 ho havia estat Eleuteri Serra Genís.

Entre els jugadors d'anomenada que han passat pel club destaquen en Sala, que jugà amb el Figueres i amb el Girona; en Caritg, que va arribar a ser defensa del Saragossa, i els germans Cortada. Algunes èpoques el club s'ha reforçat amb jugadors forasters com els germans del Campo, els Jordà, Malagelada, Mach, etc.

Un dels personatges més entranyables pel club ha estat el cronista Florenci Rimalló, el qual va fer de secretari durant molts anys i signà amb el nom de "El Sidralista" unes cròniques acabades en uns versos que arribaren a fer furor entre els lectors.

El CE Agullana milita a la Tercera Regional, categoria on ha obtingut algun subcampionat (1974) i algun tercer lloc (1985), i des del 1976 celebra un torneig els dies de la festa major.

A part del futbol, a Agullana s'ha practicat l'atletisme escolar en l'època del mestre S. Rovira, i en aquesta disciplina el millor resultat assolit va ser el campionat d'Espanya en la prova de 60 m llisos obtingut per Lluís Armet.
També, i com una secció, primer dins el cine-club i més tard dins el GECA, el tennis-taula s'ha practicat de manera federada durant un parell de temporades.

D'ençà de la inauguració de les piscines s'ha anat imposant la celebració de campionats de natació com a cloenda dels cursets d'estiu.

Els caçadors locals són molt afeccionats al tir al plat i des de fa anys, per la festa major o bé per la festa de l'Estrada, s'organitzen tirades molt concorregudes.

La marxa del Xino Xano organitzada des del 1981 per l'escola i l'associació de pares dóna oportunitat de participar als caminants i marxadors, i l'Assocació de Veïns d'Agullana, des del 1985 fa que els que tenen el seu esport preferit en la "botifarra" puguin competir en el campionat que cada any organitza, amb gran concurrència.

MÚSICS I POETES

27

L'afecció al cant era molt comuna entre els tapers; a les botigues o obradors de suro el cant era un element consubstancial. L'esperit inquiet d'aquella gent, que els va dur a constituir-se en tota mena de societats i casinos, va fer que ben aviat la música es veiés com una excel·lent via de potenciació de la cultura obrera i s'organitzaren les societats corals, i era estrany el poble taper que no tingués la pròpia cobla i la seva coral, enteses sovint com una secció dins una societat o casino.

Agullana no va ser una excepció d'aquest fenomen i les millors veus d'entre les dels tapers del moment s'organitzaren el 1905 en la Coral Pirineo Agullanench, que més tard es fongué amb L'Aplech Dramàtich. A part, el 1912 un grup de joves preparats pels germans Capdevila, músics de Tortellà, varen constituir la cobla-orquestra La Juvenil Agullanense.

Amb la crisi surera aquestes agrupacions es van dissoldre i únicament la parròquia potencià l'agrupació coral, amb la intenció d'actuar en els oficis religiosos, però en alguna etapa com la dels anys 40-50, el grup que es va constituir arribà a interpretar fins i tot caramelles per Pasqua. Paral·lelament, algun any i sota la direcció dels germans Emili i Pere Dalmau i Genís, músics descendents d'Agullana, es va fer alguna serenata que la gent encara recorda.

A part d'aquests músics citats, entre aquells que han tingut lligams al poble en sobresurten tres:
Artur Rimbau i Clos (Sant Feliu de Guíxols, 1898-Girona ≃ 1970). Instal·lat a Agullana

La coral Lo Pirineu Agullanench, en una formació de l'any 1909.

Sardanes de tema agullanenc

Lo llum elèctric	*Música:*	*Anton Agramunt*
	Lletra:	*Eleuteri Genís*
La degotera	*Música:*	*J. Serra*
	Lletra:	*Eleuteri Genís*
Nines agullanenques	*Música:*	*Artur Rimbau i Clos*
Agullana	*Música:*	*Artur Rimbau i Clos*
El campaner d'Agullana	*Música:*	*Artur Rimbau i Clos*
La piscina d'Agullana	*Música:*	*Artur Rimbau i Clos*
Agullanenca	*Música:*	*Emili Dalmau i Genís*
La sardana de les cuineres	*Música:*	*Emili Dalmau i Genís*
L'encís d'Agullana	*Música:*	*Rafael Figueres*
La font d'en Serra	*Música:*	*Agapit Torrent*

Altres peces de música dedicades a Agullana

Himne a la inauguració de les escoles	*Música:*	*Felip Cervera*
	Lletra:	*Lluís Figa i Bigas*
Himne escolar	*Música:*	*Vicenç Bou*
	Lletra:	*Joan Criquet*
Retornaré a cercar-te (havanera)	*Música:*	*Agapit Torrent*
	Lletra:	*Joan Busqueta*

des dels nou anys s'inicià a la música per influència del rector Josep Cardona. Va ser un dels fundadors de La Juvenil Agullanense, i el seu primer fiscorn. Arribà a ser un bon compositor, amb més de 220 sardanes de caràcter popular, la primera titulada, *L'Aplec de Joventut*, s'estrenà el 1921, i algunes de les altres són de tema agullanenc.

Un altre home nascut a Sant Feliu de Guíxols i que residí llargues temporades a Agullana va ser *Josep M.ª Pagès i Vicens*, important compositor, alguna peça del qual *(Càntic d'Amor)* va ser estrenada per l'orquestra de Pau Casals el 1926. Autor prolífic que havia arribat a compondre fins i tot alguna òpera, un seguit de decepcions li varen fer deixar la composició, i la seva producció popular s'ha perdut.

Actualment, el més ferm exponent de la música a Agullana és *Agapit Torrent*, home que té família en aquesta població, a la qual ja ha dedicat algunes composicions.

Si els tapers de començament de segle es varen interessar per la música, també ho feren per la poesia i per la literatura en general. Els autors agullanencs més coneguts d'aquella època són el poeta *Eleuteri Genís* i l'autor dramàtic *Joan Mallol*.

Eleuteri Genís va publicar un llibre amb les seves principals peces, entre les quals destaquen sis caramelles, una cobla de sardanes, una nadala i una sarsuela, i en les seves lletres és freqüent l'aparició d'ideals regeneracionistes i la imitació de la poesia tradicional.

Joan Mallol va ser un excel·lent poeta satíric que firmava amb el pseudònim de Pere Culleraire, entre d'altres, però el terreny en el qual arribà a destacar va ser el del teatre, ja que va escriure algunes peces d'aire humorístic que s'estrenaren amb èxit al Paral·lel.

Avui dia el poeta *Joan Delclòs i Santaló*, resident al Vallespir, i *Florenci Rimalló* són els autors locals més coneguts. Aquest darrer és per mèrits propis l'autèntic cronista local, títol que si bé no se li ha concedit oficialment, li és reconegut per les seves col·laboracions a les revistes *l'Empordà* i *El Tap de Suro*. Té interessants treballs de poesia dedicats a esdeveniments festius o domèstics i va fer història com a cronista esportiu sota el pseudònim d'El Sidralista.

EL CERTAMEN LITERARI LAUREÀ DALMAU

28

Laureà Dalmau i Pla és un dels agullanencs que mereixen el títol d'il·lustres, no només pels càrrecs polítics que va assolir, sinó per la seva categoria com a escriptor.

Nascut en una família humil, fill d'un flequer, era el segon de cinc germans. En traslladar-se a Girona quan tenia 12 anys, va assistir a les classes de Josep Dalmau i Carles, el qual el va protegir i li va facilitar la dedicació a l'estudi.

Als 16 anys va obtenir un accèssit als Jocs Florals de Badalona per la poesia *El Misteri dels Pastors*, i més endavant va ser guardonat als Jocs Florals de Girona, Hostafrancs i Barcelona.

Va escriure poesia i teatre i va fer periodisme, terreny aquest en el qual juntament amb Miquel de Palol i altres amics va publicar el setmanari *Catalanitat*. Llicenciat en medicina als 22 anys, va exercir de metge a Vilajuïga i després a Girona.

Durant els anys de la República va ser diputat al Parlament de Catalunya per ERC i es veié obligat a exiliar-se durant 10 anys, després dels quals tornà a Girona, on va morir el 1969.

Vint anys després de la seva mort, la seva família va voler honorar la memòria de Laureà Dalmau tot creant un premi de poesia que portés el seu nom i que se celebrés a Agullana, el seu poble natal.

Dotat amb 50.000 pessetes, aquest premi va convocar-se per primera vegada l'any 1980 i malgrat que només se'n realitzaren dues convocatòries, va arribar a tenir un excel·lent nivell de participació i de qualitat.

La mort de Jaume Ministral, membre del jurat –juntament amb M.ª Àngels Anglada, Pere Ribot i Francesc Dalmau–, i el més gran animador del Premi juntament amb la família, va ser un dels motius que la tercera convocatòria no arribés a fer-se.

El guanyador l'any 1980 va ser l'Albert Serrano Delclòs, amb el treball *Poema de l'Empordà*. En aquella ocasió varen concedir-se tres mencions honorífiques, la primera a Miquel de Palol pel seu treball titulat *Antiga imatge d'Empúries. Per Esculapi*, la segona a Joan Flotats pel poema *La Festa de Santa Eugènia d'Agullana*, treball que més endavant es va publicar en forma d'auca i amb dibuixos de C. Lambert, i la tercera de les mencions va ser per a Carme Bosch i Agustí, amb l'obra *L'Empordà*.

Laureà Dalmau, fotografiat durant el seu exili al poble rossellonenc de les Illes.

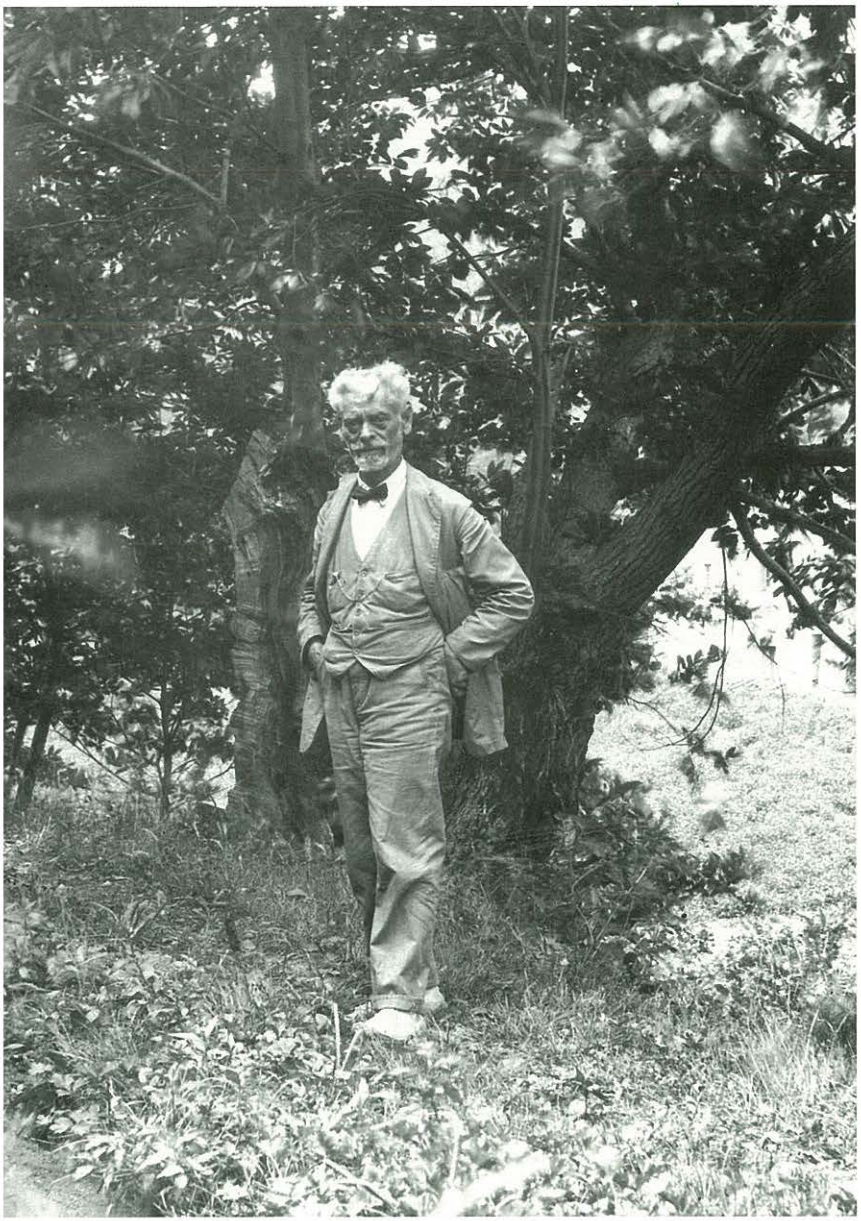

La segona convocatòria del Premi Laureà Dalmau va tenir el seu guanyador en la persona de Joan Puigvert i Romaguera, amb l'obra *Nocturns Empordanesos*, i es va concedir una menció especial a l'obra *Les Primigènies veus*, de l'autor Esteve Albert i Corp.

L'acte de lliurament del premi es va celebrar totes dues vegades en els locals de La Concòrdia, i va suposar tot un esdeveniment. L'actuació de la coral Veus Blanques de Blanes el 1980 i de la Polifònica de Girona el 1981 li va donar més solemnitat.

Molt ben rebut per l'ajuntament, presidit aleshores per Jaume Quera i Claparols, el qual donà sempre suport a la iniciativa, va ser una pena que s'estronqués tan aviat.

ARTISTES PLÀSTICS

29

A Agullana, tant les escoles públiques com la dels *hermanos* s'han preocupat molt per l'ensenyament de les arts plàstiques, i resultat d'això han estat els magnífics tallers de dibuix, ceràmica o tapís que s'hi han creat.

Parlar, però, d'artistes plàstics agullanencs obliga a citar especialment quatre individus: Joaquim Bech de Careda, Claude Lambert, Antonio Federico i Roderic Darner.

Nascut a Agullana el 1911, Joaquim Bech de Careda és avui dia un dels dibuixants que resol amb més autoritat el tractament del tema –en altres potser tòpic– del paisatge empordanès. Amic d'artistes figuerencs com Bonaterra o Reig i deixeble de Núñez i d'Escapa, va fer la seva primera exposició el 1943, i des d'aleshores ha anat aprofundint en la tècnica del dibuix de paisatge i ha arribat a assolir un domini que en molts casos fa que el seu treball sorprengui per la capacitat de síntesi que evidencia.

Poc amic de l'ús del color –malgrat que alguna època ha utilitzat les tintes planes, amb un efecte semblant al de l'estampa japonesa–, Bech de Careda domina a la perfecció el tractament dels elements naturals del paisatge i és capaç de captar com ningú allò d'essencial dels racons empordanesos.

Dibuix d'Agullana, realitzat per Joaquim Bech de Careda.

Belga de naixement, Claude Lambert s'instal·là a Agullana, al mas Pujolet, el 1974 i ja no se n'ha mogut. Col·laborador d'Hergé, l'autor del "Tintín", en la seva primera època, s'ha especialitzat en el dibuix dels escenaris o fons de pel·lícules de cinema animat. És autor dels paisatges de sèries com *Astèrix* o *Lucky Luke* i darrerament de la sèrie *Era una vegada la vida*.

L'any 1976 Lambert obtingué el primer premi de cinema curt al Festival de Cannes amb el film "Agulana", fet en col·laboració amb G. Frydman, amb el qual guanyaren també la Palma d'Or de cinema d'animació l'any 1984 amb el film *Le Cheval de Fer*.

Excel·lent dibuixant, és autor de les il·lustracions de l'auca de Santa Eugènia. Amb una tècnica de pintor molt en la línia del surrealisme belga, les seves obres tenen una forta càrrega d'ironia i d'humor. Darrerament, però, el seu

treball ha derivat cap a un paisatgisme amb ressonàncies romàntiques.

Antonio Federico i Domínguez, nascut el 1950 a Ayamonte (Huelva). Quan tenia 13 anys s'instal·là a l'Estrada i s'inicià en la pintura de manera autodidacta, prenent com a primer tema el paisatge agullanenc. Ben aviat, però, Federico s'endinsà cap al surrealisme, corrent en el qual es va moure durant tota la dècada dels 70 i del qual va sortir amb un domini tècnic molt fort del traç i del color, que el duien en ocasions a un terreny proper a l'hiperrealisme.

Avui dia la seva pintura és molt gestual, de gran format, i en ella l'element matèric hi és sempre present. Amb residència actual a la Jonquera, ha exposat a diverses galeries de tot Catalunya, a Madrid, Perpinyà, Basilea, etc.

Excel·lent ceramista, Federico va ser durant els anys 1977-84 l'impulsor del taller de ceràmica de l'escola Lluís Marià Vidal, en què donà classes de manera totalment altruista i en la qual arribà a tenir cinquanta alumnes d'edats diverses.

Fill i nét de retratistes de poble, Roderic Darner, nascut a Agullana el 1945, és fotògraf professional i fa fotografia de reportatge. Ha publicat imatges en diverses revistes i llibres i és l'autor de la portada del disc "Barcelona 1992", del músic Michel Huygen.

Autodidacte, home molt meticulós i preocupat per la tècnica, Darner fa una fotografia en la qual el tema figuratiu ha acabat per desaparèixer i ha cedit el seu lloc a la llum i el color en estat pur. El seu treball està rebent molt bones crítiques i darrerament ha exposat a Madrid i a Bilbao. La Coordinadora de Centres Cívics de l'Ajuntament de Barcelona ha muntat una mostra itinerant del seu material. Els seus muntatges solen presentar-se coordinats amb fons musicals de línia avantguardista.

Claude Lambert és un dels més destacats artistes afincats a Agullana. Es dedica, sobretot, a les pel·lícules de dibuixos animats. A l'esquerra, un fotograma del seu film Agulana.

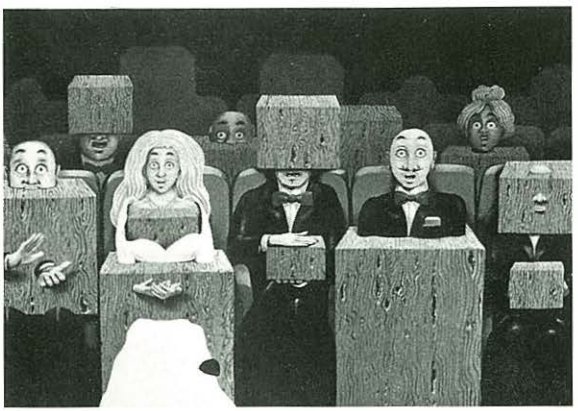

FESTES I FESTETES

30

Descendents de tapers, els agullanencs són gent donada a la festa i a les celebracions. Un exemple il·lustratiu d'aquesta herència rebuda d'operaris acostumats a "fer dilluns" abans que s'inventés la setmana anglesa és la pervivència, encara ara, d'uns dies de festa pensats per a descansar dels excessos fets els dies de festa anteriors. Són els diferents Sant Macari que se celebren durant l'any, concretament l'endemà del darrer dia de la festa major i també el dimarts de Pasqua.

La festa major és el 15 d'agost, diada de l'Assumpció, patrona del poble. Les successives comissions de festes solen proposar un programa que s'obre amb una ballada de sardanes el dia de la vetlla i distribueix sessions de cinema o teatre, concerts, ball i futbol la resta dels dies.

Des de 1936, el 15 d'agost la festa major coincideix amb la festa de la societat La Concòrdia, tradicionalment celebrada els dies 31 de maig i l'1 de juny i dedicada a sant Sebastià. El ritual d'aquesta festa és el que realment confereix a la jornada un caràcter propi.

Al matí, reunida als seus locals, la junta va a l'ajuntament i després de recollir els membres del consistori, tornen cap a La Concòrdia. Una vegada allà, l'orquestra surt en direcció a l'església, seguida del penó de la societat, la seva junta i les autoritats locals; els socis, en dues files els fan costat. En arribar a l'església, la junta cedeix el pas a les autoritats i als socis, els quals hi entren tot passant per sota el cordó del penó, portat pel president sortint i per dos socis. La missa solemne que se celebra és en recordança de tots els socis difunts de l'entitat.

En acabar aquest acte religiós, tota la comitiva novament formada es dirigeix als locals de La Concòrdia i mentre es fa un vermut d'honor, l'orquestra ofereix un concert.

A part de la festa major i de la festa petita, amb l'aplec de santa Eugènia, la diada de sant Joan i la de la Xuia són les de més fort arrelament entre la gent del poble.

El Sant Joan tradicional es traduïa a Agullana en cinc grans fogueres, una a cada barri, que eren enceses quan, al punt de les vuit, els masos i veïnats encenien les seves. J. Gironella explica que en temps antics es tirava una arada vella al foc i que no s'hauria entès la foguera sense cremar aquest arreu.

Mig perduda els anys de postguerra, aquesta festa es recuperà l'any 1975 i des d'aleshores, primer el Som i Serem i el cine-club i més tard el GECA o altres entitats, l'han anat potenciant.

Avui, a més de fer una gran foguera on es crema un ninot de palla, s'organitza una mostra de coques casolanes i sol fer-se una revetlla o una cantada d'havaneres o cançons populars als jardins de La Concòrdia.

La festa de la Xuia té una tradició molt antiga entre els

La festa de la Xuia

Joan Amades descriu d'aquesta manera el carnaval agullanenc tal com es celebrava abans:

"A Agullana el jovent feia *la xuia*. Amb verdor i brancatge guarnien un carro, damunt del qual es passejaven una colla de fadrins dels més alegres i divertits, disfressats de maneres estranyes i grotesques, emmascarats de cara i molts d'ells amb una paella ben bruta. Es deturaven per les cantonades, i mentre cantaven i discursejaven graciosament i satíricament, uns quants xicots anaven de casa en casa captant queviures. Generalment hom els donava ous, botifarres o altra carn de porc, pa o diners. Feta la passada, duien tot allò recaptat a un hostal, on feien fer unes grans truites amb els ous i la carn de porc aplegats. En havent dinat tancaven la plaça amb una corda, i tots els xicots de la població hi feien cap proveïts d'una llesca de pa. La mainada es disposava pel voltant de la corda i els fadrins els donaven un tall de truita a cada un; els la posaven damunt del pa, que feia l'ofici de plat. Després els donaven un traguinyol de vi amb un porró que els fadrins feien voltar per tot el clos. Procuraven que cap noi no restés sense truita, i si en sobrava, tornaven a repetir. Acudia a cercar la xuia tota la mainada masculina de la població, sense distinció de categories. La berenada es feia enmig de molta alegria i gatzara. El costum ha perdurat fins als nostres dies".

(AMADES, Joan: *Costumari Català*. Tom II, pàg. 376).

La Xuia de l'any 1977, segon després de la represa.

agullanencs. Molt ben descrita per Joan Amades, si bé durant la postguerra se celebrà de manera intermitent, a partir de l'any 1976, el cine-club, l'escola i el GECA l'han recuperat plenament i cada any, el dissabte anterior a l'inici oficial dels carnavals, el carro guarnit de mimosa, els xuiaires i l'equip de cuiners encarregats de fer truites de cansalada i botifarra congreguen uns quants centenars de persones, primer al berenar de la tarda i després al ball de disfresses de la nit.

A més d'aquestes festes citades, durant l'any les diferents entitats locals n'organitzen d'altres, com ara la castanyada, els Reis, l'elecció de la pubilla o de l'hereu, que tenen molt bona acollida.

TRADICIONS I COSTUMS

31

La nit de Nadal

Joan Amades es refereix així a un costum agullanenc practicat cada any la nit del 24 de desembre:

"Per Agullana, Sant Llorenç i algun altre poblet riberenc de la Muga, al bell punt de la mitjanit, encenien una foguera enmig de la plaça al davant de l'església. Era corrent que el qui curava d'encendre-la, que sempre era un pagès, tirés al foc algun arreu de treballar la terra, i que tot l'any guardés els mànecs vells dels arreus per tirar-los al foc de la plaça de la nit d'avui".

(J. AMADES: *Costumari Català*. Tom I. pàg. 61).

Lligats en cada cas a esdeveniments religiosos o climatològics, els vells costums, les tradicions rebudes pels agullanencs dels seus avantpassats, es reparteixen durant l'any i porten associats elements rituals entre els quals el foc, la música i la cuina ocupen un lloc clau.

Els dies de Nadal és costum que a la vetlla els nens facin cagar el tió, i que aquest cagui tota mena de llaminadures, tortells i torrons. En altre temps, segons cita Joan Amades, era costum encendre enmig de la plaça, aquesta mateixa diada, al punt de la mitjanit una gran foguera; avui aquest fet s'ha perdut.

El dia de Nadal els fillols fan "l'estrena" als padrins, els van a veure i els reciten un poema o els porten un present fet per ells. El padrí en agraïment els regala la "rabassa", un tortell enorme, i a vegades alguns diners. Una fórmula usual i clàssica de salutació del fillol és la que diu:
"Bon dia, padrí,
Nadal ha vingut,
doneu-me la rabassa
i que Déu us dongui salut".

Pels Sants Innocents és costum que el jovent faci bromes i una de les més tradicionalment practicades era anar a barrar portes i carrers amb carros i taulons. De tota manera, el costum de la barrera, J. Pla i Cargol el relaciona a Agullana amb el fet que els fadrins, quan una noia del poble es casava i anava a viure fora, "impedien" la marxa de la núvia i exigien una mena de "rescat", amb l'import del qual es pagaven una "xefla".

Durant una colla d'anys (1975-1982), aquesta diada el jovent confeccionava una "llufa" monumental que es penjava al campanar i que al vespre era cremada en una foguera a la plaça. Aquest acte arribà a convertir-se en una festa infantil molt concorreguda.

La diada de Reis es fa una cavalcada que sol arribar en cotxes o tractors i que després de fer una parada a l'església, va a La Concòrdia, on hi ha el repartiment de caramels i la salutació als nens.

Després de la tradicional Xuia, per carnaval, i superada la Quaresma, el dia de Ram és el preàmbul d'una Setmana Santa plena d'elements rituals i que a Agullana acaba amb la tradicional festa de santa Eugènia el dilluns de Pasqua.

A l'esquerra el foc de Sant Joan del 1975. Al fons es veuen encara les runes de can Guinart. Quatre anys més tard va començar a construir-se la nova Casa de la Vila en el seu solar. A la dreta, la llufa que des del 1974 es penja cada any al campanar el dia dels Sants Innocents.

A gairebé totes les cases, el dijous o el divendres sant es fan bunyols, i és obligat de dur-ne als amics i familiars, amb els quals es fa un intercanvi. Malgrat que hi ha uns components bàsics comuns, la recepta familiar dels bunyols és diferent a cada casa i sol venir d'antic. Durant els dies de Pasqua, encara els anys 50 es varen fer cantades de caramelles, però el costum s'ha perdut i en el seu lloc només queden les tradicionals cantades al prat de Santa Eugènia, havent dinat, el dia de l'aplec.

Si els bunyols són típics de Pasqua, a Agullana des de la meitat dels anys 70 s'ha anat imposant una mostra de coques casolanes que es fan la vetlla de Sant Joan i que són menjades pel públic assistent a la crema de la foguera.

La cuina de festa major, aquí ha girat sempre al voltant de plats com els menuts amb pilotilles, l'ànec o l'oca fets amb naps o amb peres, el popular "relleno" i la magnífica vedella amb ceps.

L'època de tardor es viu en relació a allò que dóna el bosc i la vinya: el vi, la cacera, els bolets, les castanyes, són fets que ocupen moltes hores de lleure i de feina als agullanencs i en conseqüència agafen valor de tradició.
La tardor s'acaba amb el ritual de la matança del porc i de la confecció casolana d'embotits i pans de fetge realment exquisits.

L'ERMITA DE SANTA EUGÈNIA

32

Si una advocació hi ha per la qual tots els agullanencs senten una fe especial, és la de santa Eugènia, i l'ermita que aquesta té dedicada a la vora del coll de Portell és un dels llocs que els desperta sentiments i records més intensos.

A part de l'aplec que s'hi celebra cada dilluns de Pasqua, a Santa Eugènia hi ha agullanencs que s'hi casen, hi celebren aniversaris, fan prometences, demanen la pluja, o senzillament es reuneixen en un dinar de germanor en acabar la temporada de cacera o en qualsevol altra oportunitat.

La història d'aquesta ermita i els orígens de l'aplec han estat estudiats pel rector Francesc Guinart, el qual escriví un llibret titulat *Origen de la devoció del poble d'Agullana a Santa Eugènia*, així com per Joan Amades, F. Carreras Candi, J. Pla Cargol, mossèn Andreu Soler i més recentment per Florenci Rimalló.

La tradició explica que per alguna raó desconeguda les relíquies de santa Eugènia, que des de 1502 es guardaven al monestir de Nàjera, quan eren traslladades cap a França varen quedar amagades dins uns esbarzers, just al lloc on ara hi ha l'ermita. El cas és que un bou del mas Sunyer de Gensalva va ser trobat agenollat davant la bardissa, de la qual sortia una notable resplendor i fragància. El rector d'Agullana recollí les despulles i edificà una petita capella.

L'ermita de Santa Eugènia és utilitzada des dels anys setanta com a casa de colònies. A l'altra plana, la processó que es va fer per portar la nova imatge de la santa fins a l'ermita.

La devoció per santa Eugènia va créixer molt de pressa i els rectors Dionís Collferrer i Josep Campderas varen donar a la capella la forma actual. El 1676 aquest darrer va encastar les relíquies en un altar, però un escamot de tropes franceses el destruí, tot buscant algun tresor.

El capellà de Murellàs, Dr. Saboitja, va recollir les malmeses relíquies i les dugué a la seva parròquia. Més endavant aquestes foren reclamades i tot el poble d'Agullana va anar en peregrinació fins al coll de Portell i el rector de Murellàs els les lliurà solemnement.

De retorn a l'ermita, les relíquies es col·locaren en un bust de fusta i es va construir un retaule, i després de la destrucció d'aquest el 1936, les relíquies varen desaparèixer del tot, i els anys 40 una imatge de cos sencer va substituir l'anterior.

L'any 1955, per iniciativa de Josep Quera, constructor, fill d'Agullana, que sempre havia sentit una devoció especial per santa Eugènia, s'iniciaren unes obres de consolidació i reforma de la molt malmesa ermita. L'aspecte actual de l'edifici és el que aleshores va agafar.

Un detall molt curiós d'aquesta restauració és que a més d'arreglar teulades i repicar tots els murs, s'instal·là l'actual porta d'estil neoromànic i que resulta ser la de l'antic edifici de la Caixa d'Estalvis de Terrassa, que en Pepet Quera havia enderrocat i que va recuperar per a instal·lar a Agullana.

La confraria que celebrava l'aplec el dilluns de Pasqua i la seva festa el dia següent es va crear el segle XVII i la seva junta i els pabordes tenien cura de l'altar i de l'ermita durant tot l'any.

Els anys 70 mossèn Francesc Colls decidí adequar l'antiga casa de l'ermità per casa de colònies. L'aprofitament del mobiliari de l'antic asil Gomis i diversos ajuts varen permetre tirar el projecte endavant, i la tossuderia del mossèn, que el dugué a cavar a pic i pala el forat per a la construcció d'una piscina, i la col·laboració sempre propera d'en Josep Campà, varen permetre la realització de projectes que en un principi semblaven utòpics.

Superada aquesta època heroica en la qual el rector d'Agullana tirava endavant tots els aspectes de gestió, manteniment o reforma de les instal·lacions, la casa de colònies de l'Alt Empordà passà a ser gestionada per un patronat i ha continuat millorant constantment les seves instal·lacions.

L'APLEC I LA SEVA AUCA

33

Malgrat la denominació de "festa petita", la festa de Pasqua i particularment l'aplec que se celebra el dilluns a l'ermita de Santa Eugènia té un arrelament especial entre els agullanencs.

Amb quatre segles de tradició, molt ric en costums i usos folklòrics, l'aplec de Santa Eugènia congrega, any rera any, pla més de dues mil persones provinents sobretot de l'Empordà i del Rosselló.

Centrat a l'entorn de la figura dels pabordes, es dóna per iniciat a dos quarts de 10 del matí, quan les tres parelles de joves del poble, vestits a l'antiga, surten de la plaça major acompanyats de la cobla i seguits per la resta dels romeus.

Ja a l'ermita, la festa continua amb una missa solemne, en el decurs de la qual es reparteix un pa d'ofrena guarnit amb un branquilló de bruc florit, i es canten els goigs a la santa.

Malgrat que Joan Amades cita algun fragment d'aquests goigs en el qual es fa referència a les propietats curatives de malalties nervioses, els que es canten actualment expliquen la vida de la santa i el seu martiri.

L'edició més antiga coneguda és la de 1884, feta per la impremta de Lorenzo Miegeville a Figueres, i de posteriors se'n coneixen dues més. La primera d'aquestes té diferències en el boix il·lustratiu i petites variacions en el text, i la darrera edició, feta com l'anterior per la llibreria Masdevall de Figueres, presenta notables variacions en el text, amb eliminació de dues estrofes i canvis en altres versos, introduïts per mossèn F. Colls els anys 60. El boix d'aquesta darrera edició és idèntic al de 1884 i, com l'anterior, no ve datada.

Beneït el terme municipal i interpretada una sardana a l'esplanada de l'ermita, la gent es dirigeix al lloc dit Baix Prat. Aquí, mentre els assistents dinen, els pabordes

En aquesta fotografia d'un aplec dels anys quaranta s'aprecia l'estructura de l'ermita abans de la restauració, amb el cos que va ser suprimit.

Fragment de l'auca dibuixada per Claude Lambert amb rodolins de Joan Flotats.

i la cobla es dirigeixen primer a la taula de l'alcalde i posteriorment a totes les altres i a ritme de maniera treuen a ballar algú de cada colla el "llevant de taula".

Acabat el dinar i en un lloc del prat es concentren colles de cantaires que com els antics caramellaires interpreten tota mena de cançons.

A mitja tarda, davant l'ermita, té lloc el "Ball del ramallet" antigament dit "Ball del buquet i cornet". Situats els assistents en rotllana, l'alcalde, substituint el paborde major d'altres èpoques, i la seva parella donen una volta d'honor a la fi de la qual se li lliura la vara d'alcalde; nova volta i en acabar aquesta, paga simbòlicament amb una moneda d'or i s'ofereix una toia o ram de flors a la seva parella.

Tot seguit s'afegeixen darrera d'ells els pabordes, els quals després d'haver fet una volta sencera paguen amb una moneda de plata i se'ls dóna la corresponent toia.

Acabades les voltes d'honor, és el públic en general qui es posa a la cua i compra per a la balladora escollida una flor o "buquet" i una paperina o "cornet" plena de confits. A continuació i a ritme de maniera les parelles ballen tot lluint el ramallet.
En altre temps s'havia celebrat un concurs de davantals entre les noies assistents a l'aplec, les quals havien de lluir aquesta peça durant tota la diada.

Al vespre, a la plaça d'Agullana la festa es tanca amb la ballada de la "Sardana de les cuineres", sardana de germanor, d'una sola anella, que sovint desborda els límits de l'ampla plaça major.

Des de l'any 1981 la rica tradició d'aquest aplec es veié immortalitzada amb l'edició d'una magnífica auca que resumeix de manera cronològica tots els moments de la festa.

Amb un text de Joan Flotats i dibuixos de Claude Lambert, l'auca arribà a ser realitat en part pels auspicis de Florenci Rimalló i pel suport econòmic de Miquel Barbesà; presenta en vint-i-cinc estrofes i vint-i-cinc escenes resoltes a la ploma una visió entre naïf i realista que resumeix la diada i que ara per ara és el document més dignament editat sobre qualsevol aspecte relacionat amb les tradicions agullanenques.

PROFESSIONALS DEL BOSC

34

De les 2.739 ha que té el terme d'Agullana, 2.334, és a dir, el 89,26%, són de bosc. La sureda és el tipus més abundant, amb més de 1.800 ha, i el segueixen en importància l'alzina, el castanyer i el pi.

Llevar el suro, fer llenya, fer rabasses i feixines de bruc, anar a caçar tòfones i en altre temps fer carbó, anar a collir glans o castanyes són o han estat activitats de les quals han viscut famílies senceres d'agullanencs.

La feina més específica que el suro genera és la de llevaire o pelador, i avui no hi ha gaire ningú que l'aprengui, amb la qual cosa ara la fa gent forastera.
A part d'aquesta feina de temporada, els boscos donen feina al llenyataire, ofici que abans permetia una especialització entre el llenyataire pròpiament dit i el carboner. Aquest darrer és un ofici avui perdut. A Agullana les darreres carboneres les va fer en Francisco Custojà, a la zona de can Batlle i a la de can Xom, a la darreria dels anys 60.

La carbonera més comuna que es feia era la de 20-30 càrregues, tenint present que una càrrega eren 127 kg de carbó i que per a obtenir aquesta quantitat calien uns 800 kg de llenya. La combustió durava uns 15-18 dies i requeria la vigilància propera del carboner, el qual es veia obligat a viure en una barraca al costat de la carbonera.

L'espai on s'havia fet carbó, la plaça carbonera, era una zona que els anys 40 va ser utilitzada per a la plantació de tabac, planta que hi creixia molt bé i que en aquell moment anava molt escassa.

A part de la llenya d'alzina i la de suro, el bruc va ser una planta molt rendible, ja que les arrels, les rabasses, eren usades o es cremaven en els forns dels bullidors de les fàbriques de suro, i alguna variant, s'aprofitava per a fer

El president de la Generalitat, Jordi Pujol, va visitar Agullana el 1986, després que un incendi destruís bona part de la riquesa forestal del terme.

pipes. La mata lligada en feixines es venia als forns de calç, de ceràmica o de pa. Entre totes les activitats del bosc n'hi ha una de molt específica que és la de buscador de tòfones, la de tofonaire. A Agullana hi ha zones on es pot collir aquest bolet subterrani altament aromàtic i molt preuat. L'època que surten és d'octubre a març, encara que necessiten humitat, i si l'any és sec són escasses. La seva presència es tradueix a l'exterior per la forta olor que desprenen i que a causa de la seva intensitat impedeix que l'herba creixi al seu damunt.

En Joan Soler ha estat qui des de l'any 1952, quan va aprendre l'ofici amb un tofonaire de Sant Martí de Llémena fins que es jubilà, ha fet de tofonaire a Agullana. En la seva feina ha fet servir gossos, especialment perdiguers, que un cop ensenyats són capaços de localitzar una clapada a una colla de metres de distància. Amb mides que poden anar des de la grandària d'una avellana fins els 100 o 200 grams i que en ocasions excepcionals poden pesar mig kilo o més, aquest bolet es comercialitza cap a l'exportació a través d'algunes firmes especialitzades.

Bolets

De tota la vida que els agullanencs quan pensen a anar a caçar bolets tenen al cap la imatge del cep, bolet que consumeixen fregit amb molles de pa, all i julivert o que tallen a llesques i posen a assecar sobre teles metàl·liques, canats o somiers en els terrats i entresolat de les cases i després, un cop secs, utilitzen sobretot per a fer un exquisit guisat de vedella.

Al costat del cep, la ginestrola –nom que aquí es dóna al rossinyol, possiblement pel seu color groguenc que recorda la ginesta–, el martinenc –carlet– conegut així perquè surt pels volts de Sant Martí, i l'oriol –que és com es coneix l'ou de reig– són les espècies més buscades, i mentre els dos primers se salen i serveixen després per a fer guisats, el darrer és exquisit fregit o a la brasa.

Els darrers anys, amb la plantació de petites zones de pineda i amb la pressió que suposen certs costums de fora, els pinetells i els rovellons han passat a ser molt més buscats que anys enrera, però la poca extensió de pinedes que té el terme les converteix en llocs de gran concentració de boletaires, i això i els no sempre ortodoxos mètodes per a buscar sota la pinassa amenacen amb posar fi a l'existència d'aquestes gustoses espècies.

Les cogomelles, els vermellets, les dents de rata, són també espècies buscades pels boletaires i els més iniciats sempre saben alguna antiga plaça carbonera on troben les exquisides múrgoles.

Anna Batlle, amb un cep gegantesc trobat el 1981.

Curiosament, en canvi, algunes espècies preuades en altres llocs, com ara les gírgoles, els moixernons o els negritos no són gaire coneguts per la gent del país.

Entre els bolets de prat el rei és el cama-sec, que surt en inacabables corrioles; tendre, és usat per a fer unes truites bonissimes i una vegada sec fa les delícies d'un excel·lent guisat.

Entre els bolets verinosos que hi ha en els boscos del terme sobresurten algunes espècies d'amanita –la phalloides *i la panterina–, el popular mataparent o les cabres.*

Dels molts boletaires locals, en Joan Batlle té segurament les millors marques en allò que fa a la troballa de bolets monumentals, de dimensions fora del que és comú, i entre els exemplars que ha trobat, un dels més notables és el cep de més de dos quilos de pes i amb una circumferència de 1,02 m caçat l'any 1981.

ARBRES MONUMENTALS

EL SURO FADRÍ. Situat davant del mas de can Bech de Baix, té la particularitat de no haver estat mai llevat. És un arbre molt conegut i hi ha qui li atribueix 500 anys d'antiguitat. La soca té un perímetre de 4,6 m.

EL SURO DE CAN PERXÉS. Situat davant de l'històric mas de can Perxés, ha estat considerat arbre monumental per la Generalitat de Catalunya, amb un diàmetre de 7,5 m i una alçada de 19,5 m és un exemplar imponent.

EL SURO DE LA ROCA DEL BOLET. Potser tant vell com el de can Perxés, aquest suro forma, juntament amb la capriciosa roca que té als seus peus, un enclau molt peculiar de la carretera de la Vajol. Se situa al trencall que duu d'aquesta carretera al mas Perxés. Qui més que menys s'hi ha anat a fotografiar alguna vegada assegut damunt la roca, que recorda un enorme cep.

EL SURO DE LA FONT DE CAL RABIT (MAS MOLINAS). És l'exemplar més gros de suro que hi ha al terme. Aquest 1988 encara ha estat llevat, però la pèrdua d'una enorme branca fa uns anys ha motivat que una de les seves cares sembli tenir poca salut.

CASTANYERS DEL PRAT DE SANTA EUGÈNIA. Situats al lloc dit Baix Prat, en el qual se celebra el dinar de l'aplec de Santa Eugènia cada dilluns de Pasqua, són tres exemplars enormes, amb soques de més de 4 m de diàmetre.

L'ALZINA DE CAN BATLLE DE L'ESTEPA. És un exemplar centenari que s'aixeca al damunt d'un roquisser que hi ha davant el mas de can Batlle. Amb les seves arrels, en bona part a la vista, sembla un enorme pop.

ROURE DE CAL SANT. Amb una soca de 4 m de gruix, aquest exemplar únic va salvar-se de morir cremat durant l'incendi de 1986 per ben pocs metres. Està situat al costat del mas, en un petit prat i a la vora d'un exemplar de suro magnífic.

PLÀTANS I CEDRES DEL NUCLI URBÀ. Entre tots els plàtans d'Agullana, els de la font de Vall són els més notables i configuren un espai urbà únic. Molts dels grans patis del poble tenen magnífics exemplars de cedres plantats ara fa 100 anys i que presenten dimensions extraordinàries. El més gran és un dels que hi ha a can Parellada, però també impressionen els de can Quera, can Serra, can Tomeu, can Perxés.

LES TRES MORERES DEL MAS DEL FORN. Arrenglerats en un petit prat al camí que mena de la carretera d'Agullana al mas, són tres exemplars centenaris, un dels quals és pràcticament mort i un altre va haver d'ésser coronat fa pocs anys, però ha rebrotat amb gran força, malgrat tenir una soca de més de 3 m de diàmetre completament buida. L'exemplar del mig és realment únic i molt vigorós.

CACERA

35

El tipus d'hàbitat que suposa el terme d'Agullana fa normal la presència d'espècies animals habitualment buscades pels caçadors, com ara el senglar, la guilla, el teixó i la geneta, el conill, el tudó i la perdiu, la becada i el becadell, els torts i les grives.

La pràctica de la caça és habitual entre els agullanencs des d'antic, però a poc a poc s'ha passat d'entendre-la com una activitat complementària de subsistència a la seva pràctica concebuda com un esport.

El 1973 es constituí la Comunitat de Caçadors d'Agullana, formada en aquell moment per 97 socis fundadors i presidida per Facundo Genís i Genís. Paral·lelament a la comunitat es creà un vedat privat de caça que abastava gairebé tot el terme municipal, unes 2.100 ha i que el 1979 s'amplià fins a les 2.500 ha per inclusió d'algunes finques que en un inici no es vedaren.

El senglar és una de les peces de caça habituals a Agullana.

Peces de caça cobrades al terme d'Agullana

Segons dades recollides per la Comunitat de Caçadors d'Agullana, el nombre de mamífers feréstecs caçats dintre del terme d'Agullana els últims anys és com segueix:

Tempo.	*Senglar*	*Guilla*	*Altres ferams*
74/75	*28*	*9*	*–*
75/76	*15*		*–*
76/77	*18*	*9*	*2*
77/78	*32*	*13*	*3*
78/79	*19*	*11*	*7*
79/80	*20*	*12*	*3*
80/81	*23*	*9*	*6*
81/82	*25*	*21*	*7*
82/83	*30*	*9*	*11*
83/84	*30*	*20*	*7*
84/85	*35*	*11*	*9*
85/86	*50*	*9*	*3*
86/87	*16*	*6*	*–*
87/88	*35*	*7*	*–*

A part d'ocupar-se de la reglamentació de tot allò que fa referència a la caça major o menor dins el vedat, la comunitat de caçadors té un paper molt actiu en la servació de l'equilibri ecològic dins el seu territori. Així, des de l'any 1978 una part dels seus fons es dediquen a la repoblació de certes espècies com ara el conill, en la qual la mixomatosi fa autèntics estralls des de fa alguns anys i motiva que es tractin els seus caus amb pólvores i que es deixin anar conills de repoblació convenientment vacunats.

Altres espècies com ara la perdiu, la guatlla o el faisà, no solament són motiu de repoblació sinó que han esdevingut animals de caça prohibida dins el vedat.

Una altra manera de protegir certes espècies és l'organització de batudes autoritzades de certs depredadors. Amb aquestes batudes es pretén alleugerir la incidència de ferams com la guilla o la geneta en l'equilibri de certes espècies menors.

Amb un nombre actual d'uns 140 socis i presidida des del 1983 per en Joan Verdú, la comunitat s'estructura en tres seccions, el vedat, caça major i caça menor, i duu a terme moltes activitats com les campanyes d'arranjament de camins per part de colles de voluntaris, algun campionat de tir al plat i, per què no?, un magnífic dinar de germanor com a cloenda de cada temporada.

La cacera d'en Tomàs

Caçar un ós a la zona propera al coll de Portús és quelcom impossible teòricament, ja que aquest és un animal impropi d'aquesta zona, i en canvi això és el que va fer en Robert Baserba i Colom, caçador agullanenc, l'1 de maig de 1981.

L'hivern del 1980 un camió que transportava ossos destinats al Río León Safari de Tarragona patí un accident i una gàbia s'estavellà deixant lliures dos d'aquests animals. Un va ser agafat ràpidament, però l'altre fugí cap a la muntanya i a la primavera següent es convertí en notícia per les destrosses que causava en una zona d'hortes propera a la Jonquera i pels espants que donà a algun pagès.

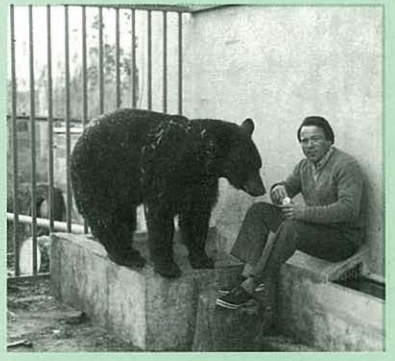

En Robert Baserba, amb el seu enginy va estudiar els itineraris que feia l'ós i li va posar un parany: un bon tros de pa amb mel dins una gàbia de transportar bestiar. El caçador es quedà a l'aguait i quan, tal com havia previst, l'ós entrà a la gàbia, ell la tancà tot tibant una corda que tenia a punt.

Malgrat que se li reclamà l'ós, en R. Baserba no va voler renunciar a la seva propietat i li preparà un habitatge, en el qual viu des d'aleshores, al mas Romans, lloc en el qual la Carmeta, la mare del caçador, té un autèntic zoològic i on tothom d'Agullana porta aquells animals ferits o estranys que troba.

Acompanyat a vegades d'alguna guilla, d'algun teixó, d'una àguila, d'un porc senglar i de les mès impensables espècies d'animals, domèstics o no, en Tomàs, que és com es batejà l'ós, fa ja set anys i mig que és una de les atraccions preferides per la mainada, o no tant mainada, del poble.

ELS MASOS

36

Segons les dades facilitades per Botet i Sisó, el 1900 Agullana tenia el 22,8% de la seva població en règim d'hàbitat dispers entre el veïnat de l'Estrada i les 60 masies que existien.

Amb el pas del temps aquesta realitat ha variat, i actualment només unes 29 d'aquelles masies són habitades o habitables.

Si es divideix el terme municipal en quatre sectors, els més densos en masies són el nord-oest i el sud-est, zones curiosament ben oposades pel que fa a la seva naturalesa, escarpada i boscosa la primera quasi sense terres de conreu disponibles, i planera i dedicada a la vinya i els cereals la segona, situada entre la carretera d'Agullana i la N-II i creuada pel riu dit Mardensà, que recull les aigües del Gou i del Guilla i que desguassa al Llobregat. Aquesta segona zona té la seva concentració de masos més densa en el que hom anomena el Riberal.

Les altres dues zones, a part de menys denses també són menys extenses. La nord-est és una zona que durant molt temps va ser motiu de discussió entre els pobles de la Jonquera i Agullana, ja que una part d'aquest darrer poble es va incorporar al primer; és una zona creuada pel córrec de Querols i el del Forn i és molt boscosa.

El sector sud-est, és molt poc dens en masos i agafa la zona que limita amb els termes de Darnius i la Vajol.

L'estil de construcció que domina en els masos del terme és a base de pedra vista amb forma de còdols i només amb carreus ben escairats a les obertures i als cantoners.
Solen ser construccions senzilles, quadrades, amb planta i un pis, al qual s'accedeix per una escala exterior acabada en una eixida encarada cap a migdia. Aquestes construccions s'acompanyen sovint amb altres elements adossats, com ara pallers o corrals.

Si els masos de la zona sud-oest tenen en la vinya i els cereals el seu tipus de vida, complementat amb la cria de bestiar, els masos de la zona oposada, avui molt deshabitats, vivien tradicionalment del bosc i de la cria de bestiar i els greus perills que sovint els comportava viure tan a la vora de la frontera amb França els quedava compensat amb la pràctica, en algunes èpoques molt activa, del contraban, fet que arribà a tenir molta importància en l'economia local.

Algunes cases pairals com les de can Perxés, can Bech de Baix o can Genís tenen un aspecte més senyorívol i les dues primeres varen tenir un paper històric els darrers dies de la guerra civil.

Avui dia, a part dels masos dedicats a tasques agrícoles, com ara can Carreras, can Mallol, can Genís, can Ribas, el mas Roure, el mas del Forn, cal Sant, can Rumbau,

Can Pujolet, on viu Claude Lambert, és una mostra de com els masos construïts per als treballadors del camp són adaptats com a residència permanent d'artistes o professionals, i també com a segona residència d'habitants de les ciutats.

can Carbonell, cal Mestre, can Pau Aniol, o can Salvi, altres masos s'utilitzen per altres usos, com ara el de segona residència pels caps de setmana, com passa per exemple amb masos com can Perxés o can Xom, o en ocasions si bé s'hi resideix tot l'any els seus habitants no es dediquen precisament a les tasques agrícoles, com és el cas de can Pujolet, can Romans o del molí d'en Grau.

El més abundant, però, és el cas de masos que són tancats i en ocasions en avançat estat de ruïna o fins i tot solament localitzables pels autèntics coneixedors de la zona.

Si bé pertanyen la majoria al terme de Capmany, els masos de la zona dita de Buscarós han guardat sempre molta relació amb Agullana, que els quedava més ben comunicat.

Can Genís és la base d'una explotació agrícola i ramadera.

EL VEÏNAT DE L'ESTRADA

37

Per l'Estrada hi passa un camí d'origen medieval –o potser fins i tot romà– anomenat Strata Francisca, *que va donar nom al veïnat.*

Situat a l'est del poble d'Agullana, al mig del poc espai de terres de conreu que té el terme municipal, l'Estrada és un veïnat d'unes 20 cases i en el qual avui dia viuen unes 25 persones. Per accedir-hi cal prendre un camí que surt de la carretera d'Agullana a l'altura del mas de can Romans.

El nom d'aquest veïnat ha cridat sempre l'atenció, perquè la paraula *strata* en llatí significa camí empedrat i realment l'Estrada és un conjunt de cases construïdes al costat d'un camí que hi ha qui diu que podria haver estat la Via Augusta i que a l'època medieval es coneix amb el nom de la *Strata Francisca*. Alguns estudiosos, com J. Badia, pensen que el camí en qüestió no té un origen romà, sinó anterior.

Els dos dòlmens que avui té Agullana són en realitat dins el terme de l'antiga parròquia de l'Estrada, als boscos de Cumanera; i en el lloc dels Palaus, al mateix terme, a més del menhir que duu aquest nom, es conserva algun fragment de l'empedrat de la calçada romana, encara que avui es troba colgat sota una capa de runa, i tot fa pensar que aquest és un lloc on podia haver-hi restes d'una vil·la romana.

L'església de Santa Maria de l'Estrada és citada en documents del segle XIII, concretament a les *Rationes Decimarum* del 1279 i 1280 i en el segle XIV les referències a aquesta església són freqüents. L'església actual, però, és de ben entrat el segle XVIII.

El fet que als ss. XVII i XVIII sovintegessin els enfrontaments entre espanyols i francesos en aquesta zona fa fàcil imaginar

que l'edifici medieval fos destruït, ja que per exemple el 1675 les tropes franceses hi instal·len el seu quarter de cavalleria i sovintegen els enfrontaments bèl·lics. És el preu de viure just al costat d'un camí que porta directament al coll de Panissars.

Aquesta església és d'una sola nau, amb tres capelles a cada una de les seves bandes. De l'antiga volta només resten l'arc triomfal de punt rodó i els tres arcs torals, també del mateix tipus. L'absis és poligonal i de cinc cares. L'única porta d'entrada s'obre a la façana que dóna a la plaça major. Sota un rosetó que presideix el centre de la façana hi ha un arc de descàrrega i emmarcada per aquest hi ha una portada feta amb carreus de granit i decorada amb elements geomètrics. La seva llinda té una petita fornícula i duu gravada la data de 1780 dins el relleu circular. El forrellat de la porta és una interessant peça de forja.

A l'angle est d'aquesta façana hi ha un campanar inacabat, de planta quadrada, que fins al 1936 tingué dues campanes.

Malgrat que l'estat de conservació de l'església no era bo des de començament d'aquest segle, el fet que al 1936 es traguessin les teules i s'utilitzessin per a fer la cooperativa sureda d'Agullana va provocar que la ruïna de l'edifici fos total. El Grup d'Art i Treball del Centre Excursionista Empordanès ha projectat una restauració en dues fases, la primera destinada a consolidar els arcs torals i triomfal (1988) i la segona dirigida a cobrir la nau principal i a adequar el seu interior a la realització d'activitats al servei del veïnat.

Encara que dependent d'Agullana, l'Estrada ha tingut una forta personalitat. Dedicats a l'activitat agrícola i surera, l'any 1874 29 estradencs fundaren la societat "La Providencia" i el 1885 edificaren el seu local social. Durant molt temps va tenir el seu propi mestre de primeres lletres.

La casa pairal dels Torrent és l'edifici més notable després de l'església, i aquesta i altres cases del veïnat tenen unes magnífiques llindes historiades tant a les portes com a les finestres.

Llogaret quasi idíl·lic, ara com ara el projecte que pot permetre la total revitalització de l'Estrada és la instal·lació d'una xarxa d'aigua corrent.

Els nous veïnats

A partir dels anys 60, i contrastant amb el progressiu descens del nombre d'habitants, el ja molt extens traçat dels carrers agullanencs va créixer amb la creació d'un nou aixample a la zona sud del nucli urbà, en el que eren camps de blat i olivars, més enllà de La Concòrdia.

Els nous habitants de "la urbanització" –com sol dir la gent d'Agullana– configuraven un conjunt variat de gent que va des dels descendents d'agullanencs residents a fora d'Agullana que edifiquen un segon habitatge –que sovint en arribar la jubilació esdevé primer–, fins a l'estranger o l'estiuejant que arriba al poble de bell nou i s'instal·la, o l'agullanenc que canvia l'antiga residència al nucli urbà per un xalet.

A l'inici dels 80 es va crear una nova urbanització a la zona oest del poble, al voltant de la coneguda Font d'en Serra, en el lloc on hi havia camps d'userda o espais on s'estibava el suro llevat. L'índex d'edificació d'aquest nou espai ha estat molt alt.

Passejar per aquests nous carrers és fer-ho pel nou Agullana i posa en evidència quin és el seu futur més immediat: un lloc on el percentatge de jubilats de variada procedència tendeix a ser molt alt i on l'habitatge entre mitgeres cedeix el lloc a l'habitatge unifamiliar.

ELS HOSTALS DE L'ESTRADA

El fet d'estar situat en un lloc de pas i gens lluny de la Jonquera i d'Agullana, llocs de tapers, va fer que durant el segle XIX, època daurada del suro, l'Estrada es convertís en el lloc de peregrinació gastronòmica de molts operaris afeccionats a la gresca.

Era comú que els diumenges s'anés a esmorzar a l'Estrada, i alguns hostals feien bunyols de Pasqua cada diumenge de l'any.

El patró de l'Estrada és sant Nicolau, i per això la societat La Providencia estava sota la seva advocació i tots els socis celebraven solemnement la festa que tenia lloc el 7 o 8 de desembre de cada any.

Com que l'església parroquial era dedicada a Santa Maria i això hagués dut a coincidir la festa amb la d'Agullana, l'Estrada celebrava i celebra la festa major el darrer diumenge del mes d'agost. Aquesta festa ha tingut sempre una forta anomenada a la rodalia i en les èpoques en què el nombre d'hostals que funcionaven a l'Estrada era realment alt va agafar el prestigi de ser un dels llocs on es podia menjar un dels millors menuts d'ànec i pollastre que es cuinava a l'Empordà i que es coneixia amb el nom de "pota i morro".

També agafaren un gran renom les amanides de tomata de la pera i els pebrots vermells dels horts de l'Estrada.

A part dels actes oficials, com l'ofici solemne, aquesta festa va tenir un aire molt despreocupat i al costat del ball, les sardanes i els festivals de cant popular, s'alternaven actes com els concursos de pesca amb ham a les gorges del Riveral i els inacabables ressopons.

Fins a l'any 1972 aquesta festa se celebrà de manera continuada i l'existència, encara als darrers anys, de l'hostal de can Rosiu, li va permetre mantenir aquella anomenada de festa gastronòmica que sempre havia tingut.

Actualment i després de quinze anys de no celebrar-se, el Centre Cultural Agullanenc s'ha responsabilitzat de la seva organització els anys 1987 i 88 i ha aconseguit recuperar-la amb gran animació. Festivals infantils i tirades al plat, berenars populars, ballades de sardanes i sessions de ball configuren l'estructura d'una festa que els agullanencs valoren molt.

Malgrat els dos quilòmetres que separen Agullana de l'Estrada, els estradencs mai no han quedat al marge de les grans festes populars agullanenques, i així, per carnaval, no hi ha any que els xuiaires quan fan la cercavila no visitin aquest veïnat i els masos del Riveral.

REGLAMENTO

DE LA SOCIEDAD

LA PROVIDENCIA

establecida en el vecindario de

LA ESTRADA

agregado al pueblo de Agullana

FIGUERAS

1910

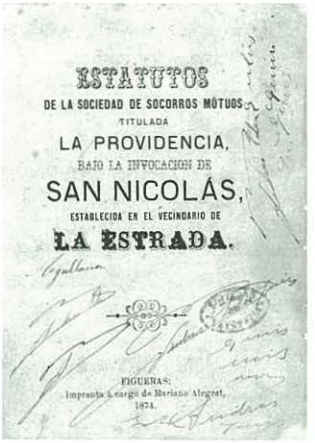
ESTATUTOS

DE LA SOCIEDAD DE SOCORROS MÚTUOS

TITULADA

LA PROVIDENCIA,

BAJO LA INVOCACION DE

SAN NICOLÁS,

ESTABLECIDA EN EL VECINDARIO DE

LA ESTRADA.

FIGUERAS:

Imprenta á cargo de Mariano Alegret,

1874.

Estatuts de la societat La Providència, de l'Estrada, aprovats el 1874 i 1910, respectivament. A la plana de la dreta l'esplèndida vista del nucli urbà d'Agullana que es veu des de l'Estrada.

En un programa de la festa major de l'Estrada de l'any 1948, Teodoro Planas descrivia així els hostals i entitats del veïnat:

"**La Sociedad.** Fué construída el año 1885, llevando los socios a cuestas las piedras. De las sociedades de Socorros Mútuos del «Terra Prim» como propiedad urbana bien podemos catalogarla a primera línea. Desde el año 1921, es fusionada con «La Concordia» de Agullana.

Can Baldiri. Año 1893, época del apogeo en Agullana, industria corcho taponera. Regularmente en días festivos, vendía 360 litros de vino.

Can Saviol. De 1885, hostal muy frecuentado por los de La Junquera, amabilidad y buen trato de sus propietarios.

Can Xalet. Año 1865, de confianza y distinguido por la asistencia de las «noies més guapes» de Agullana. Amores y amoríos, son secretos que guardan sus humildes y silenciosas paredes.

Can Sala. Payeses y carboneros su concurrencia, data de 1825. Muchos juegos y trampolines: guerras civiles siglo XIX. Buena comida y «garnatxa» de Cantallops, que como vino de postre era su especialidad.

Cal Sastre. Sus inicios años 1730. Viajantes de alpargatas, contrabandistas y los intrépidos de Viure con sus pacientes burros «guixaters» que de paso para Agullana llevando yeso para su urbanización llegaban mucho antes que sus arrieros; éstos muy tunantes y frescales.

En cal Sastre, unas tijeras sobre la piedra labrada de la puerta de entrada, son recuerdo de un taller de sastrería. La industria del corcho en esta casa también ha tenido, su manipulación.

Los antiguos músicos de Vilanant, con Llandrich a la dirección, eran muy celebrados por su música popular y variable en la sala de esta casa.

Can Toni. Buena comida, mucha juerga, naipes, «truc», «set i mitg» «trenta u» «el burro», muy concurrido por los agullanenses. Años 1875-1909.

Cal Peiré. Hoy casa Tomás, su antiguedad se remonta a los años 1600. Mucha reserva, buenos vinos y sabrosa comida era su crédito, En el dintel de la plaza muy bien situado, recuerda mucha historia y mucha leyenda. Hacendados, políticos y financieros han pisado sus ladrillos.

Can Rossiu. Su actual propietario José Trilla, data del año 1928, hoy queda como único «hostal»".

Bibliografia

BADIA, J.; BOFARULL, B.; CARRERAS, E.; PIÑERO, M. D.: Dos monuments megalítics, un dolmen a la Jonquera i un menhir a Agullana. *Revista de Girona núm. 121.*

BOTET i SISÓ, Joaquim: Geografia General de Catalunya. *Barcelona, 1980.*

CAMP, Joaquim: Figueras a la Guerra de la Independència. *Barcelona, 1926.*

DACOSTA, J. M.: Arbres monumentals. Les 30 millors ombres de l'Alt Empordà. *Figueres, 1988.*

ESTEVA CRUAÑAS, Lluís: Sepulcros megalíticos del Alto Ampurdán. *Girona, 1979.*

GENÍS, M.ª Teresa: Diversos articles publicats a El Tap de Suro.

GENÍS, Eleuteri: Cançons populars corejades. *Barcelona, 1917.*

GUILLAMET, Joan: La verdad de Lídia, que quiso ser "la Ben Plantada".

MEDIR i JOFRA, Ramiro: Historia del gremio corchero. *Madrid, 1952.*

MONTSALVATGE, F: Nomenclator histórico de las iglesias parroquiales y rurales, santuarios y capillas de la provincia y diócesis de Gerona. *Vol. XVI, Olot.*

NOLLA, J. M.; CASAS, J.: Carta arqueològica de les comarques de Girona. *Girona, 1984.*

PALOL, Pere de: La Necròpolis hallstàtica de Agullana (Gerona). *Madrid, 1958.*

PLA CARGOL, Joaquim: Biografías de gerundenses. *Girona, 1948.*

PLA CARGOL, Joaquim: La Provincia de Gerona. *Girona, 1945.*

PLA CARGOL, Joaquim: Tradiciones, santuarios y tipismos de la provincia de Gerona. *Girona, 1957.*

PONS i BRUN, Enriqueta: L'Empordà de l'edat del bronze a l'edat del ferro. *Girona, 1984.*

RIMALLÓ, Florenci: Diversos articles de tema agullanenc, publicats al setmanari *l'Empordà* i la revista *El Tap de Suro.*

TARRÚS, Josep: El megalitisme a l'Alt Empordà... *Cota Zero, núm. 3, juny 1987.*

VIDAL, Lluís Marià: Excursió al castell de Requesens, Agullana, Besalú i Collsacabra. *B.C.E.C. núm. 54-55, juliol-agost 1898.*

Les excavacions arqueològiques a Catalunya els darrers anys. *Barcelona, 1982.*

Los Hermanos de las Escuelas Cristianas en España. Su labor educativa durante medio siglo 1878-1928.

Campañas en los Pirineos a finales del s. XVIII 1793-1795. *Vol. I-II. Servicio Histórico Militar.*

Programes de festes d'Agullana. Reglaments de les diferents societats locals.

Agraïments

Em cal agrair les facilitats rebudes per part de l'Ajuntament d'Agullana, i en particular del seu alcalde, A. Guardia i de Rosa Safont, així com per part de la Junta de la societat La Concòrdia, especialment el seu president, Joan Rimalló, i Josep Batlle; també al rector de la parròquia, pare March, per les comoditats que igualment com les anteriors entitats citades m'ha ofert cara a l'accés als seus arxius. També em cal reconèixer l'ajut que m'han prestat els secretaris de la Societat de Caçadors, Jaume Quintana i Josep Trilla. M'han estat de gran utilitat les informacions facilitades per J. M.ª Bernils, Joan Bech, Manel Boadas, Francisco Custojà, Lluís Darner, Roderic Darner, els familiars de L. Dalmau, Gorgot, Josep Juanola, Pere de Palol, J. I. Parellada, Josep Puigvehí, Joan Reynal, Florenci Rimalló, Josep Ripoll i Joan Soler. D'una manera molt especial em cal agrair a Joaquim Bech de Careda, Maria Teresa Genís i Maria Perxés els molts suggeriments que m'han fet a l'entorn de diferents temes del present treball, i també a la meva família, pel suport que m'ha donat, i singularment als meus pares, als quals dec en bona part el meu interès per les coses d'Agullana.

Procedència de les fotografies i il·lustracions

Les fotos de les planes 13, 15 (dreta), 18, 21, 29 (dreta), 30, 31 (dreta), 40, 49, 73 (dreta), 78, 80, 81, 84, 85, 89 (a dalt), 90 i 93, han estat realitzades per Carles Mitjà expressament per a aquest llibre.
Les de les planes 7, 14, 16, 17, 19, 58 i 77 (esquerra) han estat realitzades per R. Darner.
Les de les planes 22 (esquerra), 45, 61, 62 (a dalt) i 66 procedeixen de l'arxiu de la revista *El tap de suro*.
Les fotografies i il·lustracions de les planes 10, 11, 12, 24, 26, 28, 29 (esquerra), 31 (esquerra), 33, 34, 50 (a dalt), 52, 53, 54, 59, 64, 65, 73 (esquerra), 75, 77 (dreta), 81, 82, 89 (a sota) i 92 són de l'arxiu particular d'Enric Tubert.
J. Puigvehí ha cedit les fotografies de les pàgines 8 i 53, D. Genís les de les planes 46, 62 (a sota a l'esquerra) i 80, la família Bofill les de les planes 22 (dreta) i 38, F. Brugat les de les planes 25, 39, 47 i 50 (a sota), Maria Mallol i J. Batlle les de les planes 37, 79 i 86, A. Genís les dues de sota la plana 57, J. Batlle les de les planes 27 i 83, Concepció Barbesà la de la plana 62 (a sota, a la dreta), T. Salabert la de la plana 68, la família Dalmau la de la plana 71, R. Baserba la de la plana 87, Maria Puig la de la plana 32, R. Guardiola la de la plana 43 (esquerra), A. Bech de Careda la de la plana 44, la família Ripoll la de la plana 55, i l'Ajuntament d'Agullana el plànol de la plana 57.
La fotografia de la pàgina 60 s'ha reproduït del suplement literari d'*El Autonomista* d'agost de 1913 i la de la pàgina 43 (dreta) del llibre *Todo Dalí en un rostro*, de Luis Romero.
El plànol de la pàgina 4 ha estat realitzat per l'autor d'aquest llibre.

Títols publicats

Serie Guies

1– **Els jueus a les terres gironines**
Per Ramon Alberch i Narcís-Jordi Aragó
Número 1 de la col·lecció
Segona edició, revisada

2– **Rutes d'art sacre (1939-1985)**
Per Josep Maria Marquès
Número 3 de la col·lecció
Exhaurit

3– **Les havaneres, el cant d'un mar**
Per Xavier Febrés
Número 5 de la col·lecció
Exhaurit

4– **Els estanys eixuts**
Per Josep Matas
Número 7 de la col·lecció
Exhaurit

5– **El món del suro**
Per Santiago Hernàndez i Bagué
Número 9 de la col·lecció
Exhaurit

6– **El Ter**
Per J. Boadas, J. M. Oliveras i X. Sunyer
Número 12 de la col·lecció
Exhaurit

7– **Trens i carrilets**
Per Josep Clara
Número 13 de la col·lecció

8– **Canvistes i banquers**
Per Narcís Castells
Número 16 de la col·lecció

9– **Màgiques, pors i supersticions**
Per Carme Vinyoles
Número 19 de la col·lecció

Propers títols:

Els volcans
Per Josep Maria Mallarach

Els indians
Per Rosa Maria Gil

Monografies locals

1– **Cornellà de Terri**
Per Jaume Portella
Número 2 de la col·lecció
Exhaurit

2– **La processó de Verges**
Per Jordi Roca
Número 4 de la col·lecció
Exhaurit

3– **Anglès**
Per Pau Lanao
Número 6 de la col·lecció
Exhaurit

4– **Sant Feliu de Guíxols**
Per Àngel Jiménez
Número 8 de la col·lecció
Exhaurit

5– **Llagostera**
Per Dolors Grau
Número 10 de la col·lecció

6– **Castelló d'Empúries**
Per Miquel Planas
Número 11 de la col·lecció
Exhaurit

7- **Tossa**
Per Jaume Lleonart i Pilar Mundet
Número 14 de la col·lecció

8– **Palamós**
Per Rosa Maria Medir i Carles Sapena
Número 15 de la col·lecció
Exhaurit

9– **Besalú**
Per Joan López Carrera
Número 17 de la col·lecció
Exhaurit

10– **Les Planes d'Hostoles**
Per Joana Campistol, Josep Canal i M. Soler
Número 18 de la col·lecció
Exhaurit

11– **Agullana**
Per Enric Tubert i Canada
Número 20 de la col·lecció

Propers títols:

Olot
Per Jordi Canal i Morell

La Bisbal
Per Jordi Frigola

La Girona misteriosa i llegendària
Per Carles Vivó

La Jonquera
Per Albert Compte

Quaderns de la Revista de Girona

Quaderns de la Revista de Girona és una publicació de periodicitat bimestral dedicada exclusivament a temes de les comarques gironines. S'estructura en dues sèries, que es distingeixen pel color de la portada i pel de les planes interiors: Guies, en vermell, i Monografies locals, en verd. La primera és dedicada al tractament de qüestions d'abast general relatives a la història, l'economia, la cultura i les tradicions. La segona vol anar oferint una panoràmica sobre el passat i el present de les ciutats i dels pobles gironins, amb especial atenció a l'època contemporània.

A questa monografia vol ser una aproximació a tot un seguit de temes relacionats amb la història, l'economia, l'urbanisme, els costums i el tarannà de la gent d'un poble situat a mig camí entre dos Estats, fet que l'ha convertit en protagonista d'excepció d'alguns episodis històrics i que ha potenciat en els seus habitants una inquietud que els ha dut a ser capdavanters en l'aprofitament dels recursos del seu entorn.

Enric Tubert i Canada va néixer a Agullana el 16 d'octubre de 1954. Llicenciat en Història de l'Art per la Universitat Autònoma de Barcelona. Viu a Girona, on fa de professor des de l'any 1978. Dirigeix la revista El Tap de Suro des que l'Associació de Veins d'Agullana la començà a editar, l'estiu de 1985.

MONOGRAFIES LOCALS

DIPUTACIÓ de GIRONA

Caixa de Girona